

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

Τα κινήματα του Μεσοπολέμου στις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σταύρος Ε. Μανώλης

Αθήνα, 2024

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Λάβδας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Κωνσταντίνος Υφαντής, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Με ατομική μου ευθύνη και γνωρίζοντας τις κυρώσεις που προβλέπονται από τις διατάξεις της παρ.6 του άρθρου 22 του Ν. 1599/1986, δηλώνω ότι:

Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές.

Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

Copyright © Σταύρος Ε. Μανώλης, 2024

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσοι συνέβαλαν στην εκπόνησή της παρούσας διπλωματικής εργασίας και ιδιαίτερα:

Τον επιβλέποντα καθηγητή μου στη Σχολή Εθνικής Άμυνας, Δρ. Ιωάννη Παπαφλωράτο, για την άρτια επιστημονική καθοδήγηση και τις στοχευμένες υποδείξεις του που βοήθησαν στη συγγραφή της υπόψη διατριβής.

Τους διδάσκοντες καθηγητές του Παντείου Πανεπιστημίου, κ.κ Κωνσταντίνο Λάβδα, Κωνσταντίνο Υφαντή και Κωνσταντίνο Κολιόπουλο από τους οποίους αποκόμισα, μέσω του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών, σημαντικές γνώσεις στον τομέα των Στρατηγικών Σπουδών Ασφαλείας.

Τέλος, ευχαριστώ θερμά την οικογένειά μου για την αμέριστη συμπαράσταση και κατανόηση που επέδειξε καθ' όλη τη διάρκεια της φοίτησής μου στη Σχολή Εθνικής Άμυνας, καθώς και κατά τις μεταπτυχιακές σπουδές μου..

Σελίδα σκόπιμα κενή

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΣΚΟΠΟΣ	1
ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΛΑΣΤΗΡΑ-ΓΟΝΑΤΑ	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΓΑΡΓΑΛΙΔΗ-ΛΕΟΝΑΡΔΟΠΟΥΛΟΥ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΕΜΠΛΟΚΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΣΤΟ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΟ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΒΑΣΙΛΕΥΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΚΟΛΙΑΛΕΞΗ	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΛΟΥΦΑ	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΠΑΓΚΑΛΟΥ	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΚΑΡΑΚΟΥΦΑ - ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Η ΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΓΚΑΛΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΝΔΥΛΗ	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: Η ΑΙΜΑΤΗΡΗ ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΤΑΓΜΑΤΩΝ	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΗΣ 5 ^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1933 ΚΑΙ Η ΕΜΠΛΟΚΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11: ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΠΛΑΣΤΗΡΑ	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12: ΤΟ ΒΕΝΙΖΕΛΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΗΣ 1 ^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1935	33
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	40
ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	A-1
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ	B-1

«ΤΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ ΣΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΝΟΠΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ»

Σταύρος Ε. Μανώλης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η παράθεση και η ανάλυση των στρατιωτικών κινήμάτων που εκδηλώθηκαν στην Ελλάδα κατά την διάρκεια του Μεσοπολέμου, μέσω του εντοπισμού της σχέσης που διαμορφώθηκε την περίοδο ενδιαφέροντος μεταξύ του πολιτικού κόσμου και των Ελλήνων αξιωματικών.

Το τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας με τα καταστρεπτικά αποτελέσματα για τον Ελληνισμό σηματοδοτεί την χρονική έναρξη του Μεσοπολέμου για την Ελλάδα, και η λήξη του τοποθετείται με την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου το 1940.

Ο Εθνικός Διχασμός και η Μικρασιατική Καταστροφή αποτέλεσαν την θρυαλλίδα ξεσπάσματος αριθμού στρατιωτικών κινήμάτων στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Τα σημαντικότερα κατά χρονολογική σειρά εκδήλωσής τους είναι τα παρακάτω αναφερόμενα και αναλύονται διεξοδικά στην παρούσα εργασία :

- 1.Η «ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ» ΤΩΝ ΠΛΑΣΤΗΡΑ – ΓΟΝΑΤΑ (11 Σεπτεμβρίου 1922)
- 2.ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΓΑΡΓΑΛΙΔΗ –ΛΕΟΝΑΡΔΟΠΟΥΛΟΥ (23 Οκτωβρίου 1922)
- 3.ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΚΟΛΙΑΛΕΞΗ (21 Αυγούστου 1924)
- 4.ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΛΟΥΦΑ (20 Νοεμβρίου 1924)
- 5.ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΠΑΓΚΑΛΟΥ(25 Ιουνίου 1925)
- 6.ΚΙΝΗΜΑ ΚΑΡΑΚΟΥΦΑ – ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ(9 Απριλίου 1926)
- 7.Η ΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΓΚΑΛΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΝΔΥΛΗ (21 Αυγούστου 1926)
- 8.Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΤΑΓΜΑΤΩΝ (9 Σεπτεμβρίου 1926)
- 9.ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΠΛΑΣΤΗΡΑ (6 Μαρτίου 1933)
- 10.ΤΟ ΒΕΝΙΖΕΛΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ Της 1^{ης} Μαρτίου 1935

Μέσα από την ανάλυση των παραμέτρων, αφορμών και αιτιών που οδήγησαν σε αυτά καταλήξαμε σε συμπεράσματα, κάποια εκ των οποίων μπορεί να αποδειχθούν χρήσιμα στην σημερινή θεώρηση της αλληλεπίδρασης στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας.

Λέξεις κλειδιά: Μεσοπόλεμος, στρατιωτικό κίνημα

ABSTRACT

The purpose of this paper is to cite and analyze the military movements that took place in Greece during the interwar period, through the identification of the relationship formed during the period of interest between the political world and the Greek officers.

The end of the Asia Minor Campaign with its devastating results for Hellenism marks the temporal beginning of the Interwar period for Greece, and its end is placed with the start of the Greco-Italian war in 1940.

The National Division and the Asia Minor Catastrophe formed the fuse for the outbreak of a number of military movements in Greece during the interwar period. The most important ones in chronological order of their occurrence are the ones mentioned below and are thoroughly analyzed in this paper.

1. THE "REVOLUTION" OF PLASTIRAS - GONATAS (September 11, 1922)
2. THE GARGALIDIS-LEONARDOPOULO MILITARY MOVEMENT (October 23, 1922)
3. THE KOLIALEXI NAVAL MOVEMENT (August 21, 1924)
4. THE LOUFA MILITARY MOVEMENT (November 20, 1924)
5. THE PAGALOS MILITARY MOVEMENT (June 25, 1925)
6. KARAKOUFAS – BAKIRTZI MILITARY MOVEMENT (April 9, 1926)
7. THE FALL OF THE PAGALUS DICTATORSHIP BY KONDYLLIS (August 21, 1926)
8. THE DISSOLUTION OF THE DEMOCRATIC ORDERS (September 9, 1926)
9. THE PLASTIRAS MILITARY MOVEMENT (March 6, 1933)
10. THE VENEZILE MOVEMENT Of March 1, 1935

Through the analysis of the parameters, reasons and causes that led to them, we reached conclusions, some of which may prove useful in today's consideration of the interaction of military and political leadership.

Key words: Interwar, military movement

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Κατά την διάρκεια της ελληνικής πολεμικής εξόρμησης της δεκαετίας 1912-1922 ο Στρατός αύξησε δραματικά το γόητρό του στη συνείδηση των Ελλήνων. Ήδη η Επανάσταση στο Γουδή του 1909, η οποία είχε πρωταγωνιστές αξιωματικούς του Στρατού, είχε εντυπωθεί στη συλλογική μνήμη ως μία ενέργεια που έβγαλε την Ελλάδα από το αδιέξοδο του παλαιοκομματισμού. Στους Βαλκανικούς Πολέμους που ακολούθησαν και διπλασίασαν τα ελληνικά εδάφη, το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών είχε αναλογικά τις περισσότερες απώλειες από κάθε άλλη βαθμίδα του μαχόμενου Στρατού. Η ανδρεία και η τόλμη που επέδειξε η πλειονότητα των αξιωματικών στη πρώτη γραμμή, τους προσέδωσε κύρος και αίγλη στην ευρύτερη κοινή γνώμη.

2. Ο Εθνικός Διχασμός, λίγα χρόνια μετά, έπληξε καίρια την ενότητα της ελληνικής κοινωνίας και κατ'επέκταση και του σώματος των Ελλήνων αξιωματικών. Οι αξιωματικοί διχοτομήθηκαν στους «Αμυνήτες» που ακολούθησαν τον Βενιζέλο στην Θεσσαλονίκη και σε εκείνους που έμειναν πιστοί στην κυβέρνηση των Αθηνών.

3. Το τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας με τα καταστρεπτικά αποτελέσματα για τον Ελληνισμό σηματοδοτεί την χρονική έναρξη του Μεσοπολέμου για την Ελλάδα και η λήξη του τοποθετείται με την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου το 1940.

4. Ο Εθνικός Διχασμός και η Μικρασιατική Καταστροφή αποτέλεσαν την θρυαλλίδα ξεσπάσματος αριθμού στρατιωτικών κινημάτων στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου.

ΣΚΟΠΟΣ

5. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η παράθεση και η ανάλυση των στρατιωτικών κινημάτων που εκδηλώθηκαν στην Ελλάδα κατά την διάρκεια του Μεσοπολέμου, μέσω του εντοπισμού της σχέσης που διαμορφώθηκε την περίοδο ενδιαφέροντος μεταξύ του πολιτικού κόσμου και των Ελλήνων αξιωματικών.

6. Τα κινήματα θα παρατεθούν κατά χρονολογική σειρά εκδήλωσής τους. Μέσα από την ανάλυση των παραμέτρων, αφορμών και αιτιών που οδήγησαν σε αυτά θα καταλήξουμε σε συμπεράσματα, κάποια εκ των οποίων μπορεί να αποδειχθούν χρήσιμα στην σημερινή θεώρηση της αλληλεπίδρασης στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ

7. Η βιβλιογραφία που έχει χρησιμοποιηθεί θεωρείται ακριβής και αξιόπιστη.
8. Τα γεγονότα που περιγράφονται έχουν επιβεβαιωθεί από δύο τουλάχιστον συγγραφείς.

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

9. Κατά την περιγραφή των γεγονότων σκόπιμα δεν εξετάστηκε ο πιθανός ρόλος που μπορεί να διαδραμάτισαν οι Μεγάλες Δυνάμεις. Στόχος είναι μία ενδοσκόπηση στη συμπεριφορά των εγχώριων πολιτικών και στρατιωτικών πρωταγωνιστών της περιόδου, απαλλαγμένων από «άλλοθι» που θα μπορούσε να τους παρέχει η ξένη επίδραση. Ακροθιγώς θα γίνει αναφορά σε παγκόσμιας εμβέλειας γεγονότα μόνο όταν έχουν άμεση επίδραση στα εγχώρια τεκταινόμενα.
10. Τα γεγονότα περιγράφονται με τη μεγαλύτερη λεπτομέρεια, που επιτρέπει η πεπερασμένη έκταση της εργασίας, για την αβίαστη εξαγωγή των συμπερασμάτων.
11. Τα συμπεράσματα είναι του γράφοντος και όπου γίνεται παραπομπή σε βιβλιογραφία, συντάσσεται με τα αναφερόμενα σε αυτή συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η «ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ» ΤΩΝ ΠΛΑΣΤΗΡΑ – ΓΟΝΑΤΑ

12. Η κατάληψη της Σμύρνης από τους Τούρκους στις 27 Αυγ 1922 έβαλε τέλος στην ελληνική προσπάθεια υλοποίησης της Μεγάλης Ιδέας. Η απρόσμενη κατάρρευση του ελληνικού μετώπου είχε ως αποτέλεσμα την υποχώρηση των ελληνικών μονάδων προς τα παράλια, προκειμένου να διαπεραιωθούν στα απέναντι νησιά του ανατολικού Αιγαίου. Χιλιάδες Έλληνες της Μικράς Ασίας συνέρρεαν προς τα παράλια σε κατάσταση αλλοφροσύνης και προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να βρουν σωτηρία στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, Μυτιλήνη, Χίο, Σάμο. Κάτω από το βάρος της καταστροφής την 25 Αυγούστου/7 Σεπτεμβρίου 1922, η κυβέρνηση υπό τον Πέτρο Πρωτοππαπαδάκη υπέβαλε την παραίτησή της¹. Κυβέρνηση σχημάτισε ο Νικόλαος Τριανταφυλλάκος την 28 Αυγούστου/10 Σεπτεμβρίου. Στις 31 Αυγούστου οι Τούρκοι πυρπόλησαν την Σμύρνη. Στις φρικτές σκηνές που εξελίσσονταν στην προκουμαία της πόλης τα πληρώματα των πλοίων των Μεγάλων Δυνάμεων που ναυλοχούσαν στο λιμάνι παρέμειναν άπρακτοι θεατές.
13. Στις 3 Σεπ 1922 τα τελευταία ελληνικά στρατιωτικά τμήματα αποχώρησαν από τη Μικρά Ασία. Μεταξύ αυτών ήταν και το 5/42 Σύνταγμα

¹ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) *Η σύγχρονος Ελλάς, Τόμος Δεύτερος, 1922-1924*, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, σελ. 18.

Ευζώνων, μία από τις λίγες Μονάδες που διατήρησαν την συνοχή και την πειθαρχία τους, με διοικητή τον συνταγματάρχη Νικόλαο Πλαστήρα. Ο Πλαστήρας ήταν γνωστός για τα φιλοβενιζελικά φρονήματά του. Οι κυβερνήσεις που προέκυψαν μετά την εκλογική ήττα του κόμματος των Φιλελευθέρων του Βενιζέλου τον Νοέμβριο του 1920 δεν προέβησαν σε μαζικές αποστρατείες βενιζελικών αξιωματικών αλλά περιορίστηκαν σε ανώτατους αξιωματικούς που είχαν ταυτιστεί με την βενιζελική διακυβέρνηση κατά τα έτη 1917 – 1920. Λόγω της μετριοπαθούς αυτής στάσης των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων ο Πλαστήρας διατήρησε την διοίκησή του, όπως και πολλοί άλλοι βενιζελικοί αξιωματικοί.² Από το μέτωπο ο Πλαστήρας, παράλληλα με την πολεμική δράση, βρισκόταν σε επαφή τόσο με βενιζελικούς πολιτικούς παράγοντες στην Αθήνα όσο και με μία ομάδα ανώτατων βενιζελικών αξιωματικών (Ιωάννου, Κονδύλης) οι οποίοι, μετά την εκλογική ήττα του Βενιζέλου και την επακόλουθη αποστρατεία τους, κατέφυγαν στην Κωνσταντινούπολη, που βρισκόταν υπό διεθνή έλεγχο και προέβαλαν την επιστροφή του Βενιζέλου.

14. Οι επαφές αυτές εξελίχθηκαν σε μία πιο μόνιμη βάση με την υπογραφή πρωτοκόλλου μεταξύ των απόστρατων βενιζελικών αξιωματικών στην Κωνσταντινούπολη (Κονδύλης) και στην Αθήνα (Πάγκαλος, Οθωναίος) και του Πλαστήρα στο μικρασιατικό μέτωπο. Σοβαρό ρόλο στην ανάπτυξη της παραπάνω κίνησης διαδραμάτισε ο δημοσιογράφος Καραμούζης (Κώστας Αθάνατος) που ως πολεμικός απεσταλμένος αθηναϊκών εφημερίδων περιφερόταν από μονάδα σε μονάδα της μικρασιατικής στρατιάς και έκανε έτσι τον σύνδεσμο μεταξύ των συνωμοτών.³ Με αυτό το πρωτόκολλο αποσαφηνίζαν και ξεκαθάριζαν τον απώτερο προσανατολισμό της κίνησής τους: την ανατροπή της κυβέρνησης των Αθηνών και την εκθρόνιση του βασιλιά Κωνσταντίνου.⁴ Οι παραπάνω αξιωματικοί δεν απέβλεπαν σε άμεσο κίνημα στον στρατό της Μ. Ασίας. Ανέμεναν μόνο την ευνοϊκή για αυτούς συγκυρία για να υλοποιήσουν τα σχέδιά τους.

15. Η αναταραχή υπέβοσκε στο στράτευμα καθ' όλο τον χειμώνα του 1921 – 1922.⁵ Η κυβέρνηση γνωρίζοντας για τις συνωμοτικές κινήσεις, έχοντας σχετικές πληροφορίες, επιδίωξε να απομονώσει τους γνωστούς βενιζελικούς αξιωματικούς του στρατεύματος. Έτσι, όταν έφθασε η ώρα της επιβίβασης και αποχώρησης από τη Μικρά Ασία, διέταξε το πλοίο το οποίο μετέφερε τον Πλαστήρα να κατευθυνθεί προς την Μυτιλήνη, πιστεύοντας ότι εκεί δεν θα είχε την δυνατότητα ο τελευταίος να προχωρήσει στα στασιαστικά του σχέδια. Ο Πλαστήρας διαμαρτυρήθηκε στον νέο Αρχιστράτηγο Πολυμενάκο, καθώς οι άνδρες του ήταν στη Χίο. Ο τελευταίος του απάντησε προσχηματικά ότι κανείς δεν θα τον κατηγορήσει ότι εγκατέλειψε τη θέση

² Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012) *Στρατιωτικά Κινήματα στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου (1922-1935)*, ΓΝΩΜΩΝ Εκδοτική, σελ.9

³ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) *Η ιστορία του Ελληνικού Στρατού (1833-1949)*, Τόμος Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 714

⁴ Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 9

⁵ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) , Τόμος Ι, σελ. 716

του, διότι εκτελούσε διαταγές του Στρατηγείου. Τότε ο Πλαστήρας με την απειλή όπλου υποχρέωσε τον πλοίαρχο του σκάφους «Κύκνος» να τον πάει στη Χίο.⁶

16. Στη Χίο ο Πλαστήρας προχώρησε στη μύηση και άλλων αξιωματικών στο κίνημά του, ενώ στο νησί κατέφθασε ο δημοσιογράφος Γεράσιμος Λυχνός κομίζοντας 30.000 δρχ. στον Πλαστήρα για τις ανάγκες του εγχειρήματος. Παράλληλα και στην Μυτιλήνη αναπτύχθηκε έντονη συνωμοτική δραστηριότητα με κύριους συντελεστές τους ταγματάρχες Βύρωνα Καραπαναγιώτη, Λεωνίδα Σπαή και Εμμανουήλ Μάντακα. Στις 10 Σεπτεμβρίου 1922 ο συνταγματάρχης Στυλιανός Γονατάς, διοικητής της 2^{ης} Μεραρχίας του μικρασιατικού μετώπου, ανέλαβε την γενική αρχηγία του κυοφορούμενου κινήματος έπειτα από διαβουλεύσεις και την σύμφωνη γνώμη των υπολοίπων μυημένων αξιωματικών. Οι συνωμότες διέβλεπαν ότι η συμμετοχή και, πολύ περισσότερο, η ανάληψη της αρχηγίας του κινήματος από τον Γονατά, ως γνωστού φιλοβασιλικού, θα εξασφάλιζε στο κίνημα μία ουδέτερη πολιτική έκφανση, αφού θα παρουσίαζε το σύνολο των αξιωματικών ως εξεγειρόμενους, ανεξαρτήτως πολιτικών πεποιθήσεων. Επιπλέον είχαν την προσδοκία ότι, λόγω του παραπάνω, φανατικοί αντιβενιζελικοί αξιωματικοί και πολίτες θα πείθονταν είτε να συμμετάσχουν στο κίνημα είτε να μην αντιδράσουν. Το σχέδιο του Γονατά προέβλεπε:

α. Τη σύλληψη του υποστράτηγου Αθανάσιου Φράγκου, διοικητή του Νοτίου Συγκροτήματος της Στρατιάς της Μ. Ασίας, ως φιλοκυβερνητικού.

β. Την κατάληψη των τηλεγραφείων Χίου και Μυτιλήνης, από όπου οι κινηματίες θα ανακοίνωναν την ανάθεση της αρχηγίας του εγχειρήματος σε αυτόν.

γ. Την μεταφορά των «επαναστατών» στην Αθήνα και την επιβολή στον βασιλιά Κωνσταντίνο να παραιτηθεί από τον θρόνο υπέρ του υιού του Γεωργίου.

δ. Την κατάργηση της Εθνοσυνέλευσης η οποία είχε προκύψει από τις εκλογές του 1920.

ε. Την άμεση αναδιοργάνωση των ελληνικών δυνάμεων στη Θράκη.

στ. Τον σχηματισμό κυβέρνησης που θα απολάμβανε την εμπιστοσύνη της Αντάντ και θα διεξήγαγε εκλογές οι οποίες θα καθόριζαν και τη διατήρηση ή όχι του θεσμού της βασιλείας στο πολίτευμα.⁷

17. Την νύκτα της 10 προς 11 Σεπτεμβρίου εκδηλώθηκε το σχεδιαζόμενο κίνημα στην Χίο και την Μυτιλήνη. Στη Χίο, ο διοικητής του 28^{ου} Συντάγματος, συνταγματάρχης Δημήτριος Κοσμόπουλος, αρνήθηκε την συμμετοχή του στο κίνημα και η μονάδα του αντέταξε την μόνη αντίσταση, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Στην Μυτιλήνη οι κινηματίες επικράτησαν χωρίς να αντιμετωπίσουν την παραμικρή αντίδραση.

⁶ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) , Τόμος Ι, σελ. 717

⁷ Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 10

18. Επόμενος στόχος των κινηματιών ήταν η επέκταση της «επανάστασης» στην Αθήνα και η κατάληψη της εξουσίας. Στις 12 Σεπτεμβρίου απέπλευσαν από τη Χίο και τη Μυτιλήνη οι πιστές σε αυτούς δυνάμεις και ενώθηκαν έξω από την Άνδρο. Εν πλω αποφασίσθηκε η ανάληψη της αρχηγίας του εγχειρήματος από την τριανδρία των Γονατά, Πλαστήρα και του αντιπλοιάρχου Φωκά. Στις 13 Σεπτεμβρίου αποβιβάσθηκαν στο Λαύριο. Η κοινή γνώμη στην Αθήνα ήταν ανάστατη από τις συγκεχυμένες πληροφορίες για το κίνημα και τους σκοπούς του. Στις 14 Σεπτεμβρίου η νόμιμη κυβέρνηση Τριανταφυλλάκου παραιτήθηκε, αν και διέθετε στην Αθήνα πιστές σε αυτήν δυνάμεις.⁸ Ο Κωνσταντίνος μετά από εισήγηση του Ι. Μεταξά παραιτήθηκε, προκειμένου να αποφευχθεί μία πιθανή εμφύλια σύρραξη που θα έβαζε σε κίνδυνο την Ελλάδα και τον Θρόνο και ο Διάδοχος Γεώργιος ορκίσθηκε ως νέος βασιλιάς.⁹ Κατά τη διάρκεια των έκρυθμων αυτών ημερών άτομα του υποκόσμου και παραστρατιωτικά στοιχεία υπό την καθοδήγηση του απόστρατου Υποστράτηγου Πάγκαλου προέβησαν σε διάφορα έκτροπα στην πρωτεύουσα. Οι ομάδες αυτές κινούμενες από ιδιοτελή συμφέροντα και προσωπικά μίσση έδρασαν χωρίς το παραμικρό νομικό κάλυμμα και συνέλαβαν πολλούς ανώτερους κρατικούς λειτουργούς και αξιωματικούς. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονταν οι πρώην πρωθυπουργοί Γούναρης και Πρωτοπατσιαδάκης, ο υπουργός Μιχαήλ Γούδας καθώς και ο Υποστράτηγος Κωνσταντινόπουλος (ο οποίος ήταν διοικητής της Αναπληρωματικής Διοίκησης Αθηνών)¹⁰. Στις 15 Σεπτεμβρίου εισήλθαν στην Αθήνα οι δυνάμεις των κινηματιών (12.000 άνδρες) με επικεφαλής τους Πλαστήρα, Γονατά και τον Αντισυνταγματάρχη Πρωτοσύγγελο, χωρίς να συναντήσουν αντίσταση. Η υποδοχή των Αθηναίων δεν ήταν ενθουσιώδης, καθώς βάραινε η ανυπολόγιστη καταστροφή που μόλις είχε συντελεστεί στη Μικρά Ασία και παράλληλα οι πληροφορίες για τις προθέσεις της ηγεσίας των κινηματιών δεν ήταν ξεκάθαρες.

19. Η πλειονότητα των αξιωματικών του Στρατού είτε προσχώρησε είτε δεν αντέδρασε στο κίνημα, καθώς πρώτιστα ο πολιτικός κόσμος της χώρας δεν αντέδρασε δυναμικά. Παράλληλα η συμμετοχή στο κίνημα γνωστών βασιλοφρόνων αξιωματικών έδινε την εντύπωση υπερκομματικής συναίνεσης. Αρχικά τα διαγγέλματα της ηγεσίας των κινηματιών προς τον ελληνικό λαό και οι δηλώσεις στον Τύπο είχαν εθνικό, ενωτικό και μετριοπαθή χαρακτήρα. Στο πλαίσιο αυτό τέθηκε ως άμεση προτεραιότητα η ενίσχυση του θρακικού μετώπου. Έγινε πρόταση στον Μεταξά για συμμετοχή στην σχηματιζόμενη κυβέρνηση αλλά ο τελευταίος αρνήθηκε¹¹. Στην προσπάθεια απόδειξης των προθέσεων μη αντεκδίκησης των πολιτικών αντιπάλων απελευθερώθηκαν όλα τα πολιτικά πρόσωπα που είχε

⁸ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) , Τόμος Ι, σελ. 720.

⁹ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Δεύτερος, σελ. 38-41.

¹⁰ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) , Τόμος Ι, σελ. 722.

¹¹ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) , Τόμος Ι, σελ. 724.

συλλάβει παράνομα ο Πάγκαλος, εκτός από τέσσερα: τον Δημήτριο Γούναρη, τον Αριστείδη Πρωτοπαπαδάκη, τον Νικόλαο Θεοτόκη και τον Νικόλαο Στράτο¹².

20. Στις 16/29 Σεπτεμβρίου ορκίσθηκε η νέα κυβέρνηση, προς την οποία οι κινηματίες μετεβίβαζαν μέρος της εξουσίας τους. Πρωθυπουργός αναλάμβανε ο Αλέξανδρος. Ζαΐμης, ο οποίος όμως ήταν στην Βιέννη για ιατρικούς λόγους, πρόεδρος του υπουργικού συμβουλίου (και αντικαταστάτης του Ζαΐμη) ο ευρισκόμενος στην Κορινθία Σωτ. Κροκιδάς και υπουργός εξωτερικών ο μόνιμος κάτοικος Παρισίων, υψηλόβαθμος διπλωμάτης (και Γάλλος υπήκοος) Νικ. Πολίτης.¹³ Επομένως οι τρεις σημαντικότεροι παράγοντες της νέας κυβέρνησης απουσίαζαν και η εξουσία παρέμενε στην ηγετική ομάδα των κινηματιών, την «Επαναστατική Επιτροπή». Η σύνθεσή της δεν παρέμενε σταθερή και ακόμα και ο αριθμός των μελών της μεταβαλλόταν, από δεκατέσσερα την 16/29 Σεπτεμβρίου έως τέσσερα την 29 Σεπτεμβρίου/12 Οκτωβρίου. Οι μόνοι σταθεροί ήταν ο Γονατάς και ο Πλαστήρας.

21. Την 26 Σεπτεμβρίου/9 Οκτωβρίου υπογράφηκε ένα διάταγμα ενδεικτικό της αλλαγής πλεύσης σε σχέση με τις αρχικές εξαγγελίες της ηγεσίας του κινήματος. Σύμφωνα με αυτό, όσοι είχαν προβεί σε οποιαδήποτε αδικοπραξία κατά των νόμιμων ελληνικών κυβερνήσεων κατά την περίοδο από 1 Νοεμβρίου έως 15 Σεπτεμβρίου 1922, απαλλάσσονταν από κάθε ποινική δίωξη. Γίνεται φανερό ότι το κίνημα έπαιρνε θέση αντιπάλου των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων, κάτι που μόνο ενωτικού χαρακτήρα δεν μπορεί να θεωρηθεί. Μία σειρά αποφάσεων του νέου καθεστώτος αποτέλεσαν νομικές υπερβάσεις και αυθαιρεσίες οι οποίες καταρράκωσαν κάθε έννοια δικαιοσύνης και ισονομίας στην χώρα. Αντιπροσωπευτική ήταν η απόφαση της άρσης ισοβιότητας των δικαστών και της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων. Όταν οι θέσεις πληρώθηκαν από δικηγόρους φίλα προσκείμενους στο νέο καθεστώς η ισοβιότητα των δικαστών επανήλθε. Υπό αυτές τις συνθήκες ήταν αναμενόμενο η «επαναστατική επιτροπή» να διορίσει σε θέσεις κλειδιά φιλοβενιζελικούς αξιωματικούς, οι οποίοι ελάμβαναν αυξημένους μισθούς «μετώπου». ¹⁴

22. Το γεγονός το οποίο διέψευσε και τις τελευταίες ψευδαισθήσεις για τις προθέσεις της Επαναστατικής Επιτροπής περί επίτευξης εθνικής ενότητας, ήταν η παραπομπή σε δίκη επί εσχάτη προδοσία, παρά τις αρχικές της διαβεβαιώσεις περί του αντιθέτου, όλης της αντιβενιζελικής πολιτικής ηγεσίας που είχε αναλάβει την κυβέρνηση μετά την εκλογική επικράτηση τον Νοέμβριο του 1920. Κατηγορούμενοι ήταν ο Δημήτριος Γούναρης, ο Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης, ο Νικόλαος Θεοτόκης, ο Γεώργιος Μπαλτατζής, ο Νικόλαος Στράτος, ο Μιχαήλ Γούδας και ο Ξενοφών Στρατηγός. Επιπλέον αυτών κατηγορήθηκε και δικάστηκε και ο αρχιστράτηγος της Μικράς Ασίας Γεώργιος Χατζανέστης. Η διαδικασία της δίκης η οποία διεξήχθη στις 31 Οκτωβρίου/13 Νοεμβρίου 1922 δεν κατάφερε να διατηρήσει κανένα ίχνος

¹² Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 14.

¹³ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος Ι, σελ. 724.

¹⁴ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος Ι, σελ. 725

νομιμοφάνειας. Τα δικαιώματα των κατηγορουμένων καταπατήθηκαν και το αποτέλεσμα ήταν έκδηλα προαποφασισμένο. Η τύχη των κατηγορουμένων ήταν προδιαγεγραμμένη¹⁵. Το κατηγορητήριο της εσκεμμένης προδοσίας δεν αποδείχθηκε κατά την διαδικασία, όμως οι πιέσεις που ασκήθηκαν, ιδιαίτερα από τον Πάγκαλο, οδήγησαν τελικά τους πέντε πρώτους προαναφερόμενους πολιτικούς και τον Χατζανέστη στην θανατική τους καταδίκη. Η απόφαση εκτελέστηκε στις 15 Νοεμβρίου 1922 στην τοποθεσία Γουδί. Η εκτέλεση των Έξι, όπως έχει μείνει ιστορικά το γεγονός, έγινε αιτία διεθνούς απομόνωσης της ελληνικής κυβέρνησης καθώς οι κυβερνήσεις Αγγλίας, Γαλλίας, Βελγίου, Σουηδίας και ΗΠΑ είχαν ταχθεί αναφανδόν κατά της πραγματοποίησης των εκτελέσεων.¹⁶ Χαρακτηριστικό είναι ότι η Αγγλία σε ένδειξη αποστροφής και αποδοκιμασίας ανακάλεσε τον πρεσβευτή της από την Ελλάδα. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι η κυβέρνηση Κροκιδά παραιτήθηκε την παραμονή της έκδοσης της απόφασης. Τα μέλη της γνώριζαν ότι θα επιβαλλόταν η θανατική ποινή σε πολλούς εκ των κατηγορουμένων και δεν ήθελαν να λάβουν το βάρος της εφαρμογής μίας τέτοιας απόφασης. Κυβέρνηση σχημάτισε ο Γονατάς και η επανάσταση έσπευσε να αναλάβει όλη την ευθύνη¹⁷.

23. Πέραν των πολιτικών γεγονότων που λάμβαναν χώρα στο εσωτερικό η «επαναστατική» κυβέρνηση κλήθηκε να αντιμετωπίσει και τις αρνητικές εξελίξεις του ελληνοτουρκικού πολέμου. Οι κεμαλικές δυνάμεις προσέγγιζαν απειλητικά τις περιορισμένες βρετανικές δυνάμεις που κατείχαν τα Στενά. Οι Σύμμαχοι συγκάλεσαν συνδιάσκεψη στα Μουδανιά στις 20 Σεπτεμβρίου/3 Οκτωβρίου 1922 και οι Τούρκοι έθεσαν ως όρο για ανακωχή και για να συμμετάσχουν, την εκκένωση της Ανατολικής Θράκης από τον Ελληνικό στρατό και πληθυσμό. Η ελληνική αντιπροσωπεία, όταν προσήλθε στην συνδιάσκεψη, βρέθηκε ενώπιον της προειλημμένης απόφασης των Συμμάχων περί αποδοχής των τουρκικών αξιώσεων.¹⁸ Αν και ο Πλαστήρας είχε μεταβεί στην Ανατολική Θράκη τελικά επηρεάστηκε από τον Βενιζέλο, ο οποίος στις 25 Σεπτεμβρίου ενημέρωνε από το Παρίσι ότι αποδεχόταν την γραμμή του Έβρου ως συνοριακή μεταξύ των δύο κρατών¹⁹. Στις 26 Σεπτεμβρίου ξεκίνησε η εκκένωση της Ανατολικής Θράκης, η οποία αποτέλεσε μία επανάληψη της εκκένωσης της Μικράς Ασίας. Υπό τραγικές συνθήκες 250.000 Έλληνες εγκατέλειψαν τις εστίες και τις περιουσίες τους και πέρασαν δυτικά του Έβρου, που είχε καθοριστεί ως το όριο της ελληνικής επικράτειας.

24. Ο Βενιζέλος στη Λωζάννη διαπραγματευόταν για τον τελικό συμβιβασμό. Ισχυρό διαπραγματευτικό όπλο αποτέλεσε η αναδιοργανωμένη, κατά πολλούς υπό τον Πάγκαλο, Στρατιά του Έβρου²⁰. Προγενέστερα ο τελευταίος από τις 14

¹⁵ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος Ι, σελ. 733.

¹⁶ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Δεύτερος, σελ. 190-194.

¹⁷ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος Ι, σελ. 751.

¹⁸ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Δεύτερος, σελ. 110.

¹⁹ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος Ι, σελ. 770.

²⁰ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος Ι, σελ. 801.

Νοεμβρίου είχε οριστεί ως υπουργός Στρατιωτικών. Με την ιδιότητά του αυτή προχώρησε σε αθρόους προβιβασμούς προσωπικών του φίλων ανατρέποντας πλήρως την υφιστάμενη επετηρίδα, δημιουργώντας έτσι εντός του στρατεύματος πιστούς φίλους αλλά και εχθρούς²¹.

25. Η συνθήκη της Λωζάννης, που επισφράγισε την απώλεια της Ανατολικής Θράκης, πρόσφερε στον Πάγκαλο την αφορμή για να διεκδικήσει την εξουσία από τον Γονατά.²² Τον Μάιο του 1923 ο Πάγκαλος ήρθε σε επαφή με ανώτατους αξιωματικούς της Στρατιάς του Έβρου, θέτοντάς τους προς υπογραφή ένα πρωτόκολλο. Το πρωτόκολλο προέβλεπε την απόρριψη των τελικών αποτελεσμάτων της Συνθήκης της Λωζάννης, άρα την συνέχιση του πολέμου με την Τουρκία στη Θράκη, την κατάργηση της Επαναστατικής Επιτροπής, την επιβολή νέας στρατιωτικής δικτατορίας, την άμεση έξωση του Θρόνου και την ανακήρυξη δημοκρατίας. Παράλληλα ο Πάγκαλος βολιδοσκόπησε τις διαθέσεις στελεχών της Δημοκρατικής Ένωσης. Η κυοφορούμενη συνωμοσία διαλύθηκε πριν εκδηλωθεί. Οι περισσότεροι αξιωματικοί αρνήθηκαν τις προτάσεις του Πάγκαλου κυρίως διότι έβλεπαν με σκεπτικισμό την επανάληψη των εχθροπραξιών με την Τουρκία. Στις 20 Ιουνίου 1923 ο Πλαστήρας αφαίρεσε τη διοίκηση της Στρατιάς Έβρου από τον Πάγκαλο, την οποία ανέθεσε τρεις ημέρες αργότερα στον Υποστράτηγο Πιερράκο Μαυρομιχάλη, που είχε αναλάβει έως τότε υπουργός Στρατιωτικών.²³

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΓΑΡΓΑΛΙΔΗ - ΛΕΟΝΑΡΔΟΠΟΥΛΟΥ

26. Την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης στις 24 Ιουλίου 1923 και την απώλεια της Ανατολικής Θράκης ακολούθησε η προσωρινή κατάληψη της Κέρκυρας από τους Ιταλούς μετά το σοβαρό διπλωματικό επεισόδιο που προκλήθηκε λόγω της δολοφονίας του Ιταλού στρατηγού Τελίνι. Η Ελλάδα, για να αποχωρήσει η Ιταλία και μετά την άδικη καταδίκη της από την Κοινωνία των Εθνών αναγκάστηκε να ικανοποιήσει τους όρους που πρόβαλε η τελευταία.²⁴

27. Μέσα σε αυτόν τον κυκεώνα αρνητικών εξελίξεων το φθινόπωρο του 1923 αξιωματικοί του Στρατιωτικού Συνδέσμου αλλά και πολιτικά πρόσωπα όπως ο Παπαναστασίου άσκησαν τις πρώτες ισχυρές πιέσεις προς την Επαναστατική Επιτροπή για πραξικοπηματική κατάργηση του πολιτεύματος της βασιλευόμενης δημοκρατίας. Θεωρούσαν τον Θρόνο ως κύριο υπαίτιο των δεινών του ελληνισμού κατά τα έτη 1921 – 1923, όπως επίσης και των συνεπειών του διχασμού το 1917. Οι Πλαστήρας και Γονατάς δεν συναίνεσαν σε αυτήν την ενέργεια, κατόπιν σχετικών υποδείξεων του Βενιζέλου, με τον οποίο είχαν πυκνή αλληλογραφία και η ηγεσία

²¹ Θάνος Βερέμης (1983) *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916-1936*, Εκδόσεις Οδυσσέας, σελ. 101.

²² Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 102.

²³ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) *Τόμος Δεύτερος*, σελ. 349.

²⁴ Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 18.

της Επαναστατικής Επιτροπής στις 18 Οκτωβρίου 1923 προκήρυξε εκλογές για τις 2 Δεκεμβρίου 1923. Η Εθνοσυνέλευση που θα προέκυπτε από τις εκλογές θα αποφάσιζε για τη μορφή του μελλοντικού πολιτεύματος. Η Επαναστατική Επιτροπή όμως και κατ'επέκταση η κυβέρνηση μέσω του υπουργού Εσωτερικών Γεώργιου Παπανδρέου εισήγαγε έναν νέο εκλογικό νόμο «στενο-ευρείας περιφέρειας» με τον οποίο ήταν σε θέση να διαμορφώσει προς όφελός της το αποτέλεσμα.²⁵

28. Στον αντίποδα η ευρύτερη συντηρητική παράταξη μετά την εκτέλεση των Έξι είχε μείνει πολιτικά ακέφαλη. Μετά την ανακοίνωση του νέου εκλογικού νόμου στις 12 Σεπτεμβρίου 1923 όλα τα αντιβενιζελικά κόμματα δήλωσαν ότι δεν θα συμμετάσχουν. Η ανησυχία τους δεν ήταν τόσο μία πιθανή εκλογική ήττα, όσο η πιθανότητα η νέα Εθνοσυνέλευση να μεταρρυθμίσει το πολίτευμα σε αβασίλευτη δημοκρατία. Σε μία τέτοια περίπτωση τα συντηρητικά κόμματα συμμετέχοντας στις εκλογές θα νομιμοποιούσαν μία τέτοια μεταβολή. Παρ'όλα αυτά ο Μεταξάς, αρχηγός του συντηρητικού κόμματος των Ελευθεροφρόνων, δήλωσε στον Τύπο τον Μάιο του 1923 ότι θα συμμετάσχει στις εκλογές και γύρω του συσπείρωσε τους συντηρητικούς στη μάχη των εκλογών για τη διατήρηση της βασιλείας.

29. Εκτός από τις πολιτικές ζυμώσεις της περιόδου, στο Στρατό επίσης υπέβασκε κλίμα αναταραχής λόγω της διογκούμενης αμφισβήτησης της Επαναστατικής Επιτροπής και των σκοπών της.²⁶ Αριθμός αντιβενιζελικών αξιωματικών στην μεσαία βαθμίδα της κλίμακας της ιεραρχίας οργανώθηκαν σε μία δυναμική συνωμοτική οργάνωση, την Οργάνωση των Ταγματάρχων, με κυριότερα μέλη τους ταγματάρχες Θεόδωρο Σκυλακάκη, Γεώργιο Τσολάκογλου και τον λοχαγό Κωνσταντίνο Μανιαδάκη. Σκοπός τους ήταν η διατήρηση της βασιλείας με παράλληλη αφαίρεση της εξουσίας από την Επαναστατική Επιτροπή. Η ομάδα αυτή των αξιωματικών βρισκόταν σε επαφή με τον Ιωάννη Μεταξά.

30. Παράλληλα πολλοί βενιζελικοί αξιωματικοί ήταν δυσαρεστημένοι από τις μεθοδεύσεις της Επαναστατικής Επιτροπής στις προαγωγές και τις τοποθετήσεις σε θέσεις με αυξημένο κύρος, καθώς προωθούνταν αξιωματικοί με βασικό προσόν τη συμμετοχή τους στην Επαναστατική Επιτροπή ή στην ομάδα των ευνοούμενων του Πάγκαλου ή του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Με αυτόν τον τρόπο σχηματίστηκε μία ετερόκλητη συμμαχία βενιζελικών και βασιλοφρόνων αξιωματικών. Αρχηγοί της κίνησης αυτής ανέλαβαν οι υποστράτηγοι Παναγιώτης Γαργαλίδης και Γεώργιος Λεοναρδόπουλος, οι οποίοι έχαιραν της γενικής αναγνώρισης των ικανοτήτων τους και εκτίμησης. Κύρια επιδίωξή τους ήταν η παραίτηση της κυβέρνησης Γονατά χωρίς χρήση βίας και η διεξαγωγή ανόθευτων εθνικών εκλογών²⁷.

31. Ο Γαργαλίδης ήταν ένας ικανός αξιωματικός ο οποίος δεν ήταν ανοικτά τοποθετημένος πολιτικά και είχε λάβει μέρος κατά την διάρκεια ολόκληρης της ελληνικής πολεμικής προσπάθειας των ετών 1912 – 1922. Με την κατάρρευση του

²⁵ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978), Τόμος Δεύτερος, σελ. 382

²⁶ Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 19

²⁷ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος Ι, σελ. 806.

μικρασιατικού μετώπου η Επαναστατική Επιτροπή του ανέθεσε την διοίκηση του Γ' Σώματος Στρατού. Αντικαταστάθηκε όμως από τον υποστράτηγο Οθωναίο, ο οποίος ήταν νεότερος στην στρατιωτική ιεραρχία αλλά αρχηγός του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Ο Γαργαλίδης ήταν επόμενο να δυσαρεστηθεί από την εξέλιξη αυτή, λαμβανομένου υπόψη ότι είχε προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες στον Πλαστήρα, προειδοποιώντας τον για τις κινήσεις του Πάγκαλου στον Έβρο.

32. Ο βενιζελικός υποστράτηγος Γεώργιος Λεοναρδόπουλος έχαιρε αναγνώρισης στο στράτευμα για τα επιτελικά του καθήκοντα. Είχε λάβει μέρος στους Βαλκανικούς πολέμους και στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και είχε υποστηρίξει τον Βενιζέλο στο κίνημα της Εθνικής Αμύνης το 1916. Ο Λεοναρδόπουλος είχε χάσει την θέση του ως διοικητής του Δ' Σώματος Στρατού, καθώς αντικαταστάθηκε από τον υποστράτηγο Τσερούλη, ο οποίος ήταν ευνοούμενος του Πάγκαλου. Ο τελευταίος πέτυχε την αντικατάσταση αυτή, αν και ήταν δέκα έτη νεότερος του Λεοναρδόπουλου. Το γεγονός αυτό εξόργισε τον τελευταίο και τον ώθησε να συμμετάσχει στη συνωμοσία κατά της Επαναστατικής Επιτροπής. Στην ηγεσία του εν λόγω κινήματος συμμετείχε και συνταγματάρχης Ζήρας, γνωστός βασιλόφρων.

33. Όσο αφορά στον Θρόνο, ο Γεώργιος Β' βρισκόταν στην άβολη θέση να πλαισιώνεται από φανατικούς βενιζελικούς αξιωματικούς οι οποίοι ήταν αρνητικά διακείμενοι τόσο απέναντι στον ίδιο όσο και στον θεσμό που εκπροσωπούσε. Αν και γνώριζε για το υπό σχεδίαση κίνημα²⁸ δεν ενημέρωσε προς τούτο την κυβέρνηση Γονατά και, μετά την εκδήλωσή του τήρησε ουδέτερη στάση χωρίς να το καταδικάσει δημοσίως, όταν του ζητήθηκε αυτό από τον πρωθυπουργό Γονατά. Ο Γεώργιος τηρούσε μία παρελκυστική στάση έναντι των βενιζελικών προσπαθώντας να μην εξάψει τα πολιτικά πάθη προς διατήρηση της θέσης του.

34. Το σχέδιο των στασιαστών προέβλεπε την ταυτόχρονη κινητοποίηση του Δ' Σώματος Στρατού στην Καβάλα, του Β' Σώματος Στρατού στην Πελοπόννησο, του Γ' Σώματος Στρατού στη Θεσσαλονίκη και μονάδων της Ηπείρου. Πρόταση του Μεταξά να κινηθούν οι Γαργαλίδης και Λεοναρδόπουλος στη Μακεδονία για να επηρεάσουν τους εκεί βενιζελικούς κατά πλειοψηφία οπλίτες απορρίφθηκε. Επιπλέον, παρατηρείται το γεγονός ότι η ηγεσία του κινήματος δεν προέβλεψε ουσιαστική κινητοποίηση δυνάμεων στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη (οι μνημένοι αξιωματικοί του Γ' Σώματος ήταν ολιγάριθμοι και γενικότερα το κίνημα στη Θεσσαλονίκη ήταν πρόχειρα οργανωμένο). Προσδοκούσαν ότι τόσο η Επαναστατική Επιτροπή όσο και η κυβέρνηση θα παραιτούνταν όταν θα έπρεπε να αντιμετωπίσουν την συντριπτική αριθμητική υπεροχή των εξεγερμένων στρατευμάτων.²⁹ Οι ελπίδες τους όμως δεν επιβεβαιώθηκαν. Την Κυριακή 22 Οκτωβρίου 1923 εκδηλώθηκε το κίνημα. Η ηγεσία του δημοσιοποίησε στον Τύπο προκήρυξη με τα αιτήματά της. Το κείμενο δεν διακρινόταν για τον αυστηρό τόνο του, αφού «προσκαλούσε» την Επαναστατική Επιτροπή να αυτοδιαλυθεί, την κυβέρνηση να παραιτηθεί και τον βασιλιά να προκηρύξει εκλογές με τον

²⁸ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) ,Τόμος Δεύτερος, σελ. 391

²⁹ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) ,Τόμος Δεύτερος, σελ. 389

προγενέστερο εκλογικό νόμο. Η ελληνική κοινωνία, μαστιζόμενη από τα φλέγοντα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που είχαν συσσωρευτεί ιδιαίτερα μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, αντιμετώπισε την έκρηξη του κινήματος με αδιαφορία.

35. Το μεσημέρι της 21 Οκτωβρίου αξιωματικοί του Στρατιωτικού Συνδέσμου στη Θεσσαλονίκη (Μπακιρτζής, Σαράφης Κονδύλης) ενημερώθηκαν τυχαία για τις συνωμοτικές κινήσεις. Αφού ενημέρωσαν την Επαναστατική Επιτροπή στην Αθήνα έλαβαν προληπτικά μέτρα για την καταστολή του κυοφορούμενου κινήματος. Συνέλαβαν τους αξιωματικούς που θεωρούσαν ύποπτους στη Θεσσαλονίκη και κινητοποίησαν πιστές σε αυτούς στρατιωτικές δυνάμεις με επικεφαλής τον Κονδύλη, έχοντας ετοιμότητα επέμβασης περίξ της πόλης. Με αυτόν τον τρόπο οι μηχανισμοί της συνωμοσίας στη Θεσσαλονίκη εξαρθρώθηκαν πλήρως και την ημέρα της εκδήλωσης του κινήματος οι σχεδιασμένες να ξεγεραθούν μονάδες αδράνησαν. Με αντίστοιχο τρόπο αντιμετωπίστηκαν πριν καν εκδηλωθούν οι στασιαστικές ενέργειες στην Ήπειρο.

36. Στις Σέρρες και την Καβάλα οι μονάδες με επικεφαλής τον συνταγματάρχη Ζήρα στασίασαν σύμφωνα με τον σχεδιασμό και κινήθηκαν προς τη Θεσσαλονίκη. Οι οπλίτες αυτών των μονάδων προέρχονταν από περιοχές όπου πολιτικά κυριαρχούσε ο βενιζελισμός. Για αυτόν τον λόγο οι κινηματίες αξιωματικοί είχαν ανακοινώσει ότι η κίνησή τους προς την Θεσσαλονίκη είχε σκοπό την καταστολή επεισοδίων που δήθεν είχαν προκαλέσει οι κομμουνιστές. Καθώς οι στασιαστικές δυνάμεις προσέγγιζαν την Θεσσαλονίκη ήρθαν σε επαφή με τις αντίστοιχες κυβερνητικές. Ο Κονδύλης ζήτησε την παράδοση των στασιαστών αλλά ο Ζήρας διέταξε τις δυνάμεις του να επιτεθούν. Το αποτέλεσμα δεν τον δικαίωσε, καθώς σε πολλές περιπτώσεις οι μονάδες του διαλύθηκαν και ενώθηκαν με τους αντιπάλους του, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις οπλίτες αφοπλίζαν τους αξιωματικούς τους και τους παρέδιδαν στους φιλοκυβερνητικούς. Κατόπιν αυτών οι προσπάθειες του Ζήρα μέχρι την 25 Οκτωβρίου είχαν αποτύχει και ο ίδιος διέφυγε στο εξωτερικό³⁰.

37. Στην Πελοπόννησο οι συνθήκες για τους κινηματίες ήταν ευνοϊκότερες, καθώς η πλειοψηφία των πολιτών και οι οπλίτες του Β' Σώματος Στρατού στην Τρίπολη είχαν αντιβενιζελικές πεποιθήσεις.³¹ Ήμερώματα της 22 Οκτωβρίου 1923 το κίνημα επικράτησε εύκολα χωρίς να προβληθεί αντίσταση σε Κόρινθο, Πάτρα, Τρίπολη, Καλαμάτα, Ναύπλιο. Η Κόρινθος ορίστηκε ως χώρος συγκέντρωσης των στασιαστικών δυνάμεων υπό τον Λεοναρδόπουλο, για την περαιτέρω κίνησή τους προς την Αθήνα και την κατάληψη της εξουσίας. Το σχέδιο προέβλεπε την προέλαση μέσω του ορεινού όγκου του Κιθαιρώνα προς την Αθήνα. Η συγκέντρωση όμως των δυνάμεων και κίνηση προς την Αθήνα που ξεκίνησε στις 24 Οκτωβρίου ήταν χαρακτηριστικά βραδεία.

³⁰ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος Ι, σελ. 807.

³¹ Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 19

38. Ο Μεταξάς την ημέρα του κινήματος παρουσιάσθηκε και πρόσφερε την υποστήριξή του στον Λεοναρδόπουλο. Αυτό δεν ενθουσίασε τους δύο βενιζελικούς στρατηγούς και με εύσχημο τρόπο τον απομάκρυναν ζητώντας του να μιλήσει σε συγκεντρώσεις πολιτών στην Τρίπολη και Πάτρα. Ο Μεταξάς συμμορφώθηκε, αφού όμως τόνισε ότι ο χρόνος για αποφασιστικές κινήσεις πίεζε και, όταν αντιλήφθηκε την νωθρότητα της όλης ενέργειας, προέτρεψε την οργάνωση των Ταγματάρχων να αναλάβει τα ηνία και να οδηγήσει με ταχύ ρυθμό τις στασιαστικές δυνάμεις στην Αθήνα. Αφού όμως διαπίστωσε ότι οι προτροπές του δεν είχαν ανταπόκριση, πρόβλεψε την αποτυχία της όλης υπόθεσης και κατέφυγε στην Ιταλία³².

39. Στην Αθήνα η έκρηξη του κινήματος και κυρίως η έκταση που έλαβε στην Πελοπόννησο ανησύχησε την κυβέρνηση Γονατά και την Επαναστατική Επιτροπή που την στήριζε. Η αρχική σκέψη του Γονατά ήταν να διαπραγματευθεί με τους κινηματίες έναν έντιμο συμβιβασμό, προκειμένου να αποφύγει την εκτράχυνση της κατάστασης. Την πρωτοβουλία αυτή εμπόδισε ο Πάγκαλος. Οι κινηματίες όμως καθυστερούσαν κατά την κίνησή τους και αυτό έδωσε τον χρόνο στον Πλαστήρα να χειριστεί την κατάσταση ενεργοποιώντας όλες τις πιστές δυνάμεις στην Αθήνα υπό τον Πάγκαλο, τον οποίο ανακάλεσε στην υπηρεσία. Επιπλέον με μία διακήρυξή του προς τον λαό ο Πλαστήρας κατηγορούσε το κίνημα ως προδοτικό, δεσμευόταν ότι θα χρησιμοποιούσε κάθε μέσο για την καταστολή του, ενώ άφηνε σαφείς αιχμές κατά του Θρόνου για ενθάρρυνση ή και συμμετοχή σε αυτό. Για να αντιμετωπίσει την αριθμητική υπεροχή των στασιαστών ο Πλαστήρας στρατολόγησε σε ευρεία κλίμακα πρόσφυγες οι οποίοι ήταν στην πλειονότητά τους φανατικοί βενιζελικοί. Αυτοί εντάχθηκαν στο Τάγμα της Λέσβου, του οποίου η δύναμη αυξήθηκε σημαντικά και μετατράπηκε σε μία μονάδα φανατικά προσηλωμένη στην Επαναστατική Επιτροπή. Με βάση το Τάγμα της Λέσβου συγκροτήθηκαν τα Δημοκρατικά Τάγματα στην Αθήνα.³³

40. Το σχέδιο της κυβέρνησης για την αντιμετώπιση της «αντεπανάστασης» ήταν ο εγκλωβισμός των στασιαστών στον ορεινό όγκο του Κιθαιρώνα. Στις 25 Οκτωβρίου διατάχθηκε η V Μεραρχία Κρητών, που είχε αντιμετωπίσει τον Ζήρα στη Θεσσαλονίκη, να μεταφερθεί σιδηροδρομικώς στη Θήβα ενώ άλλες κυβερνητικές δυνάμεις θα αποβιβάζονταν υπό την κάλυψη πολεμικών πλοίων στην Κόρινθο.

41. Φρούραρχος Κορίνθου είχε οριστεί από τους στασιαστές ο Λοχαγός Κωνσταντίνος Μανιαδάκης, αδιάλλακτος αντιβενιζελικός. Αρνήθηκε να παραδώσει την πόλη, παρά τις απειλές για προσβολή της από τα πλοία των κυβερνητικών και παρά τις εκκλήσεις των τρομοκρατημένων πολιτών να αποχωρήσει. Διαπιστώνοντας όμως την αδύναμη θέση του υποχώρησε προς την Ακροκόρινθο,

³² Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 108.

³³ Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 24

όπου πρόβαλε αντίσταση υφιστάμενος απώλειες. Τελικά τα πυρά του στόλου ανάγκασαν τον Μανιαδάκη να διαλύσει το τμήμα του και να καταφύγει στο Άργος.

42. Στο μεταξύ ο κύριος όγκος των στασιαστών υπό τον Λεοναρδόπουλο βάδιζε με αργό ρυθμό προς την Αθήνα. Όταν ήρθε σε επαφή με τα κυβερνητικά στρατεύματα δεν προχώρησε σε κάποια αποφασιστική ενέργεια. Η άφιξη των κυβερνητικών ενισχύσεων είχε ως αποτέλεσμα να πειστούν οι στασιαστές να εγκαταλείψουν την προσπάθεια. Ζήτησαν να παραδοθούν υπό τον όρο της αμνήστευσης όλων των συμμετεχόντων στο κίνημα. Ο Πλαστήρας δέχθηκε να αμνηστεύσει τους απλούς οπλίτες και να δείξει επιείκεια στα κατώτερα στελέχη. Ο υποστράτηγος Γαργαλίδης συναίνεσε και έτσι έλαβε τέλος η ανταρσία αυτή, η οποία κόστισε τη ζωή 41 ανδρών.

43. Οι ηγέτες του κινήματος Γαργαλίδης και Λεοναρδόπουλος παραπέμφθηκαν σε στρατοδικείο με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας και στις 15 Δεκεμβρίου 1923 καταδικάστηκαν σε θάνατο χωρίς να εκτελεστεί η ποινή τους.³⁴ Αξιοσημείωτο είναι ότι αργότερα αποκαταστάθηκαν στους βαθμούς τους. Λίγους μήνες μετά δόθηκε γενική αμνηστία σε όλους τους χαμηλόβαθμους αξιωματικούς που συμμετείχαν στο κίνημα.

44. Το κίνημα των Λεοναρδόπουλου – Γαργαλίδη και η αποτυχία του αποτέλεσε την αφορμή να προχωρήσουν οι βενιζελικοί στην εκκαθάριση του στρατεύματος από όλους τους αξιωματικούς που όχι μόνο συμμετείχαν ενεργά σε αυτό αλλά και από αυτούς που δεν είχαν υποστηρίξει ανοικτά την Επαναστατική Επιτροπή και είχαν παραμείνει ουδέτεροι. Με συνοπτικές διαδικασίες αποτάχθηκαν 1.284 αξιωματικοί³⁵. Ενδεικτικά, μεταξύ αυτών συγκαταλέγονταν ο τότε αντισυνταγματάρχης Αλέξανδρος Παπάγος, ο Γεώργιος Τσολάκογλου και ο Βασίλειος Βραχνός.

45. Το κύμα των εκκαθαρίσεων δεν περιορίστηκε μόνο στο στράτευμα αλλά επεκτάθηκε και σε ολόκληρο τον κρατικό μηχανισμό. Με αυτόν τον τρόπο όλες οι δημόσιες υπηρεσίες στελεχώθηκαν με βενιζελικά στελέχη. Το πιο ουσιαστικό αποτέλεσμα ήταν το γεγονός ότι η συντηρητική παράταξη στερούμενη πλέον ερεισμάτων στο κράτος έπαυσε να αποτελεί υπολογίσιμη πολιτική δύναμη για σχεδόν μία δεκαετία. Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος, μετά την απομάκρυνση όλων των βασιλόφρονων αξιωματικών εδραίωσε τη θέση του εντός του στρατεύματος, αποτελώντας πλέον έναν αυτόνομο σχεδόν πόλο εξουσίας.

³⁴ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978), Τόμος Δεύτερος, σελ. 391

³⁵ Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 111.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΕΜΠΛΟΚΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΣΤΟ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΟ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΒΑΣΙΛΕΥΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ.

46. Μετά την καταστολή του κινήματος Λεοναρδόπουλου – Γαργαλίδη το κλίμα τόσο στον στρατό όσο και σε μεγάλο μέρος της κοινωνίας έναντι του Θρόνου ήταν ιδιαίτερα αρνητικό. Όσον αφορά στο στρατό ήταν αναμενόμενο, αφού μετά την απομάκρυνση των βασιλοφρόνων αξιωματικών οι βενιζελικοί κατηγορούσαν ανοικτά τον Γεώργιο Β' ότι όχι μόνο γνώριζε για το σχεδιαζόμενο κίνημα αλλά και ότι συμμετείχε μυστικά στην προετοιμασία του.

47. Πολλά μέλη του Στρατιωτικού Συνδέσμου που ήταν άμεσα συνδεδεμένα με τους Οθωναίο, Πάγκαλο, Κονδύλη ζητούσαν επίμονα την άμεση κατάργηση της βασιλείας, καθώς κάτι τέτοιο θα ισχυροποιούσε τους στρατιωτικούς τους «προστάτες» και, κατ' επέκταση, θα διασφάλιζε την δική τους ανέλιξη εντός του στρατεύματος. Η Δημοκρατική Ένωση του Αλέξανδρου Παπαναστασίου αποτελούσε τον πολιτικό φορέα που κατεξοχήν αντιπροσώπευε τους οπαδούς της αβασίλευτης δημοκρατίας και περιλάμβανε σχεδόν το σύνολο των προσφύγων. Πάγια θέση του Παπαναστασίου ήταν η κατάργηση της βασιλείας χωρίς δημοψήφισμα και η άμεση ανακήρυξη της δημοκρατίας.

48. Στις 31 Οκτωβρίου διεξήχθη σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών με θέμα το πολιτειακό.³⁶ Ο Γονατάς σε μία κίνηση μετριοπάθειας κάλεσε και τους αντιβενιζελικούς να συμμετάσχουν, ενώ παράλληλα ήταν της άποψης ότι ο βασιλιάς Γεώργιος κράτησε αυστηρά ουδέτερη στάση κατά το κίνημα Γαργαλίδη - Λεοναρδόπουλου. Οι εκπρόσωποι των Φιλελευθέρων (Καφαντάρης, Δαγκλής, Σοφούλης, Παπανδρέου, Καραπάνος) τάχθηκαν κατά της κατάργησης της βασιλείας χωρίς προηγουμένως να έχουν διεξαχθεί εκλογές. Τις απόψεις τους επηρέαζε αποφασιστικά ο αυτοεξόριστος Βενιζέλος, ο οποίος είχε την πεποίθηση ότι η χώρα έπρεπε να οδηγηθεί σε εκλογές για την ανάδειξη συντακτικής Εθνοσυνέλευσης προς αποφυγή πραξικοπηματικής πολιτειακής μεταβολής που πιθανόν να έβαζε την Ελλάδα σε περιπέτειες τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό.

49. Οι εκλογές διεξήχθησαν στις 16 Δεκεμβρίου 1923 με την αποχή των αντιβενιζελικών κομμάτων, τα οποία κατήγγειλαν τους άνισους όρους διεξαγωγής τους.³⁷ Οι Φιλελεύθεροι επικράτησαν, αφού σε σύνολο 392 εδρών κατέλαβαν τις 250³⁸. Ο Βενιζέλος εκλέχθηκε, καθώς είχε υποβληθεί η υποψηφιότητά του από τους πολιτικούς του φίλους. Η Δημοκρατική Ένωση δεν έπεισε τους πολίτες για την αναγκαιότητα αλλαγής του πολιτειακού χωρίς δημοψήφισμα και κατέλαβαν 120 έδρες. Παρ' όλα αυτά οι Δημοκρατικοί έπεισαν τους Φιλελεύθερους για πολιτική συνεργασία και με αυτόν τον τρόπο διασώθηκαν πολιτικά οι πιο δυναμικοί

³⁶ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) , Τόμος Δεύτερος, σελ. 398

³⁷ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος Ι, σελ. 807.

³⁸ Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 113.

υποστηρικτές της βίαιης πολιτειακής μεταβολής όπως οι Κονδύλης, Χατζηκυριάκος και Πάγκαλος.

50. Η εκλογική νίκη των Φιλελευθέρων έδειχνε να απομακρύνει το ενδεχόμενο της βίαιης πολιτειακής μεταβολής. Η ηγεσία όμως του Στρατιωτικού Συνδέσμου δεν ήταν πρόθυμη να δεχθεί αυτό το γεγονός. Η διατήρηση της βασιλείας και πιθανός πολιτικός συμβιβασμός με τους αντιβενιζελικούς μπορεί να είχε ως αποτέλεσμα την επαναφορά απότακτων αντιβενιζελικών αξιωματικών. Τα κενά που είχαν δημιουργηθεί από τις αθρόες αποτάξεις αξιωματικών, ιδιαίτερα μετά την αποτυχία του κινήματος Γαργαλίδη - Λεοναρδόπουλου, καλύφθηκαν από μαζικές προαγωγές βενιζελικών αξιωματικών με πρώτους ευνοούμενους μέλη του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Οι τελευταίοι ανησυχούσαν ότι πιθανή επιστροφή αντιβενιζελικών στο στράτευμα θα ανέτρεπε εις βάρος τους την ευνοϊκή για αυτούς διαμορφωθείσα μέχρι τότε επετηρίδα.

51. Την επομένη των εκλογών οι υποστράτηγοι Οθωναίος, Παπαθανασίου και Τσιρογιάννης εμφανίσθηκαν ενώπιον των Πλαστήρα και Γονατά απαιτώντας για λογαριασμό του Στρατιωτικού Συνδέσμου και του στρατού την έξωση του βασιλιά Γεωργίου, απειλώντας παράλληλα ότι, σε αντίθετη περίπτωση, δεν θα ήταν σε θέση να ελέγξουν τους υφισταμένους τους. Τόσο ο Πλαστήρας όσο και ο Γονατάς ως πρωθυπουργός αποδέχθηκαν τις εν λόγω απαιτήσεις. Ο τελευταίος προέτρεψε τον βασιλιά Γεώργιο να αποχωρήσει από την Ελλάδα και να ορκιστεί αντιβασιλέας στη θέση του για ένα χρονικό διάστημα ώστε το πολιτειακό να συζητηθεί σε ένα πιο αποφορτισμένο κλίμα.³⁹ Ο βασιλιάς αποδέχθηκε αυτήν την τετελεσμένη κατάσταση, αφού προηγουμένως η πρόσκληση που απηύθυνε στον Βενιζέλο να αναλάβει την διακυβέρνηση δεν έγινε αποδεκτή από τον τελευταίο. Ο βασιλιάς Γεώργιος αναχώρησε από την Ελλάδα για την Ρουμανία στις 19 Δεκεμβρίου 1923. Χαρακτηριστικό είναι ότι το στρατιωτικό άγημα το οποίο είχε οριστεί να του αποδώσει τιμές αρνήθηκε ενδεικτικά να το κάνει. Η κυβέρνηση διόρισε Αντιβασιλέα τον ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη.

52. Ο Βενιζέλος μετά τις εκλογές της 16 Δεκεμβρίου αποφάσισε, μετά από επίσημη πρόσκληση του Πλαστήρα, να επιστρέψει στην Ελλάδα και να σχηματίσει κυβέρνηση⁴⁰. Στις άμεσες προτεραιότητές του ήταν η διάλυση του Στρατιωτικού Συνδέσμου και η διενέργεια δημοψηφίσματος, αποδεκτό από τους βασιλόφρονες, για το πολιτειακό. Η άφιξη του Βενιζέλου στην Αθήνα στις 4 Ιανουαρίου 1924 στην Αθήνα δημιούργησε μεγάλες προσδοκίες στην κοινή γνώμη για πολιτική σταθερότητα. Αφού σχημάτισε την κυβέρνησή του δεσμεύθηκε για το δημοψήφισμα, χωρίς όμως να ορίσει ημερομηνία διεξαγωγής του. Αυτή η παρελκυστική στάση του Βενιζέλου ως προς το πολιτειακό δυσaráεστησε την ηγεσία του Στρατιωτικού Συνδέσμου, ο οποίος είχε διαλυθεί τυπικά από την 1 Ιανουαρίου 1924 αλλά ουσιαστικά παρέμενε ενεργός και επηρέαζε τις εξελίξεις. Οι παρασκηνιακές πιέσεις αξιωματικών του Στρατιωτικού Συνδέσμου για άμεση και με κάθε κόστος ανακήρυξη

³⁹ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος Ι, σελ. 809.

⁴⁰ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος Ι, σελ. 811.

της αβασίλευτης δημοκρατίας που ασκήθηκαν στον Βενιζέλο τον οδήγησαν σε παραίτηση από την πρωθυπουργία, προφασιζόμενο λόγους υγείας μετά από λιποθυμικό επεισόδιο που είχε ενώ βρισκόταν στο βήμα της Εθνοσυνέλευσης.⁴¹

53. Ο Γεώργιος Καφαντάρης, μετά την παραίτηση του Βενιζέλου, σχημάτισε κυβέρνηση στις 6 Φεβρουαρίου 1924 και με την στήριξη του τελευταίου έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης στις 24 Φεβρουαρίου. Ο Καφαντάρης, όμοια με τον Βενιζέλο, απέφυγε να ορίσει συγκεκριμένη ημερομηνία διενέργειας δημοψηφίσματος για το πολιτειακό.⁴² Αυτό δεν ήταν ανεκτό από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο και στις 6 Μαρτίου οι συνταγματάρχες Θεόφραστος Βουτσινάς και Ανδρέας Λάγγουρας αφικνούμενοι στο γραφείο του πρωθυπουργού ζήτησαν να τους δεχθεί για ακρόαση. Ο Καφαντάρης αρνήθηκε και, διαπιστώνοντας παράλληλα ύποπτες ενέργειες στη φρουρά Αθηνών και στο Β Σώμα Στρατού, διέταξε την διερεύνησή τους. Στις 8 Μαρτίου 1924 ανώτατοι αξιωματικοί, εκπρόσωποι του Στρατιωτικού Συνδέσμου, είχαν συναντήσεις διαδοχικά με τον Βενιζέλο, τον αντιβασιλέα Κουντουριώτη και τον Καφαντάρη. Διατύπωσαν με απόλυτο τρόπο την επιθυμία του Στρατού και του Ναυτικού για την άμεση ανακήρυξη της αβασίλευτης δημοκρατίας, ενώ σε αντίθετη περίπτωση οι ίδιοι δήλωναν ότι δεν θα μπορούσαν να επιβληθούν στους αξιωματικούς που διοικούσαν. Ο Καφαντάρης δεν συμφώνησε με εισηγήσεις που είχε από στελέχη του κόμματος να εναντιωθεί στις ως άνω απαιτήσεις και παραιτήθηκε την ίδια ημέρα. Σημαντικό ρόλο στην απόφασή του έπαιξε η αδράνεια του Βενιζέλου, ο οποίος δεν εναντιώθηκε αποφασιστικά στους αξιωματικούς.⁴³ Τελικά προτίμησε να μην εναντιωθεί στον Στρατιωτικό Σύνδεσμο και μετά από μικρό χρονικό διάστημα αναχώρησε στο εξωτερικό⁴⁴.

54. Μετά την παραίτηση Καφαντάρη ο αντιβασιλέας Κουντουριώτης ανέθεσε αρχικά στον Μιχαλακόπουλο τον σχηματισμό κυβέρνησης. Εκείνος αρνήθηκε δηλώνοντας ότι δεν διέθετε πλειοψηφία. Τότε ο Κουντουριώτης έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Παπαναστασίου. Αυτός εκμεταλλευόμενος τις συγκυρίες (θάνατος Δαγκλή στις 9 Μαρτίου 1924, ορισμένος από τον Βενιζέλο ως αντικαταστάτης του – τριχοτόμηση των Φιλελευθέρων υπό Καφαντάρη, Μιχαλακόπουλο, Σοφούλη – επιτυχής προσεταιρισμού των Μιχαλακόπουλο, Σοφούλη) κατάφερε να εξασφαλίσει την υπερψήφιση της κυβέρνησής του από την Εθνοσυνέλευση. Στην συνέχεια έφερε προς ψήφιση νόμο για την τελική έκπτωση της βασιλείας και την ανακήρυξη της Β' Ελληνικής Δημοκρατίας. Ο Παπαναστασίου επιδίωξε να αποκαταστήσει τις σχέσεις με τον Μεταξά ο οποίος βρισκόταν στο εξωτερικό μετά το αποτυχημένο κίνημα των Γαργαλίδη – Λεοναρδόπουλου, με σκοπό μία ευρύτερη πολιτική στήριξη.⁴⁵ Ο Μεταξάς δέχθηκε, υπό τον όρο της συνολικής αμνηστίας των συμμετεχόντων στο προαναφερθέν κίνημα και της δικής

⁴¹ Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 29

⁴² Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978), Τόμος Δεύτερος, σελ. 427

⁴³ Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 31.

⁴⁴ Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 115.

⁴⁵ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978), Τόμος Δεύτερος, σελ. 442

του επιστροφής στην Ελλάδα. Εκτός από τον Μεταξά κανένα άλλο σημαίνουν στέλεχος της αντιβενιζελικής παράταξης δεν αναγνώρισε την πολιτειακή μεταβολή. Στις 25 Μαρτίου 1924 υπερψηφίσθηκε η κατάργηση της βασιλευόμενης δημοκρατίας και η ανακήρυξη της αβασίλευτης. Με αυτόν τον τρόπο όμως η Εθνοσυνέλευση προκατέβαλε τη λαϊκή βούληση, αφού το σχετικό δημοψήφισμα θα ακολουθούσε.

55. Το δημοψήφισμα έλαβε χώρα στις 13 Απριλίου 1924 και το αποτέλεσμα ήταν 69,95% υπέρ της αβασίλευτης και 30,05% υπέρ της βασιλευόμενης. Αξιοσημείωτη υπήρξε η απροκάλυπτη παρέμβαση του Στρατιωτικού Συνδέσμου από το γεγονός ότι το σύνολο των ψήφων υπέρ της αβασίλευτης που καταμετρήθηκαν στις στρατιωτικές μονάδες ξεπερνούσε τη δύναμη των αξιωματικών και οπλιτών⁴⁶. Αυτό μπορεί και να ήρθε σαν απόρροια της τοποθέτησης του Κονδύλη ως υπουργού Εσωτερικών στις 31 Μαρτίου και του Πάγκαλου ως υπουργού Έννομης Τάξης στην κυβέρνηση Παπαναστασίου. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος έγινε αποδεκτό από όλα τα βενιζελικά κόμματα, τον Βενιζέλο και τον Μεταξά.⁴⁷ Αντίθετα, το Λαϊκό κόμμα του Παναγή Τσαλδάρη δεν το αναγνώρισε, θεωρώντας ότι έγινε εκτεταμένη νοθεία στο δημοψήφισμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΚΟΛΙΑΛΕΞΗ

56. Η ανακήρυξη της αβασίλευτης δημοκρατίας δεν είχε τις θετικές επιπτώσεις που ανέμενε η κυβέρνηση Παπαναστασίου. Και αυτό διότι η κοινοβουλευτική πλειοψηφία που είχε πετύχει δεν είχε στέρεες βάσεις. Αντίθετα, ήταν αποτέλεσμα πολιτικών υπολογισμών και αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων που έχοντας πλέον πετύχει τον σκοπό τους ανέμεναν την αφορμή να τη διαλύσουν. Στην πραγματικότητα η κυβέρνηση Παπαναστασίου είχε να αντιπαρέλθει σοβαρές δυσκολίες τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Εκτός από το καίριο ζήτημα της αποκατάστασης των προσφύγων, προβλήματα δημιουργούσαν οι Βούλγαροι με τις επιδρομές τους στη Θράκη ενώ η Σερβία, αθόρυβα, είχε αποκτήσει δικαιώματα επί της σιδηροδρομικής γραμμής που ένωνε τα σύνορά της με τη Θεσσαλονίκη

57. Ο Πάγκαλος ως μέλος της κυβέρνησης εδραίωσε παράλληλα την επιρροή του σε καίριας σημασίας δυνάμεις του στρατού, όπως ήταν τα Δημοκρατικά Τάγματα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, τοποθετώντας αξιωματικούς πιστούς στον ίδιο. Στην Αθήνα τα τρία τάγματα οργανώθηκαν σε Ταξιαρχία (ονομάσθηκε Δημοκρατική Φρουρά) και παρουσιάζονταν ως δυνάμεις προστασίας του

⁴⁶ Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 110.

⁴⁷ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) *Η σύγχρονος Ελλάς, Τόμος Τρίτος, 1924-1932*, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, σελ. 19.

νεοπαγούς πολιτεύματος της αβασίλευτης δημοκρατίας. Στην ουσία όμως θα δρούσαν ως πραιτωριανοί των διαφόρων ηγετίσκων της περιόδου⁴⁸.

58. Στα τέλη του 1924 ξέσπασε μία σοβαρή κρίση στο Ναυτικό. Αιτία της ήταν κυρίως το καθεστώς ευνοιοκρατίας που επικρατούσε στις προαγωγές και είχε επιβάλει ο υπουργός Ναυτικών, ναύαρχος Αλέξανδρος Χατζηκυριάκος. Το έναυσμα για την εκδήλωση της κρίσης ήταν η παράτυπη προαγωγή του αντιπλοιάρχου Ανδρέα Κολιαλέξη σε πλοίαρχο με απευθείας διαταγή του Χατζηκυριάκου χωρίς να συγκληθεί προς τούτο το αρμόδιο θεσμικό όργανο. Πολλοί αξιωματικοί του Ναυτικού αντιδρώντας υπέγραψαν μυστικό πρωτόκολλο με το οποίο εξέφραζαν την ανάγκη απομάκρυνσης του Χατζηκυριάκου.

59. Στις 25 Ιουνίου ο Παπαναστασίου ενημερώθηκε από τον Χατζηκυριάκο για την εκδήλωση της κρίσης. Σε ένδειξη διαμαρτυρίας για τις παράτυπες μεθοδεύσεις του υπουργού Ναυτικών, 75 αξιωματικοί του Ναυτικού υπέβαλαν μαζικά τις παραιτήσεις τους.⁴⁹ Το θέμα έλαβε διαστάσεις μέσω του Τύπου, ενώ στην συζήτηση στην Εθνοσυνέλευση στις 26 Ιουνίου όλοι οι πολιτικοί αρχηγοί (Μιχαλακόπουλος, Καφαντάρης, Γονατάς) καταδίκασαν την απειθαρχία των αξιωματικών του Ναυτικού. Αξίζει να σημειωθεί ότι εκείνη την περίοδο ναυλοχούσαν στον Πειραιά πλοία του βρετανικού στόλου και η όλη αναταραχή στο Ναυτικό εξέθετε διεθνώς την χώρα⁵⁰. Η κατάσταση επιδεινώθηκε ραγδαία, καθώς οι παραιτήσεις έφθασαν στις 158 επί συνόλου 206 εν ενεργεία αξιωματικών.⁵¹ Ο Χατζηκυριάκος προ της διαμορφωθείσας αυτής κατάστασης παραιτήθηκε και υπουργός Ναυτικών ανέλαβε ο ίδιος ο πρωθυπουργός Παπαναστασίου. Το Ναυτικό λόγω του όγκου των παραιτήσεων είχε παραλύσει και ο στόλος με κόπο κατάφερνε να εκπληρώνει και τις πιο στοιχειώδεις αποστολές.

60. Στην πλήρη αποσταθεροποίηση της κυβέρνησης, εκτός από την αναταραχή στο Ναυτικό, συνέβαλαν και τα αιματηρά επεισόδια που σημειώθηκαν στη Θεσσαλονίκη στις 17 Ιουλίου. Υπαίτιοι ήταν η διοίκηση και οπλίτες του Δημοκρατικού Τάγματος Θεσσαλονίκης οι οποίοι προχώρησαν σε βανδαλισμούς κατά εφημερίδων λόγω δημοσιεύματος στο οποίο ήταν αντίθετοι.⁵²

61. Η κυβέρνηση Παπαναστασίου στην συνεδρίαση της Εθνοσυνέλευσης στις 19 Ιουλίου 1924 που είχε μορφή πρότασης μομφής καταψηφίσθηκε και την επόμενη ο Παπαναστασίου υπέβαλε την παραίτησή του. Η αντίδραση των επικεφαλής των βενιζελικών κομμάτων δεν προερχόταν από διαφορές σε ιδεολογική βάση ούτε και προκλήθηκε λόγω της αναταραχής στο Ναυτικό ή στα

⁴⁸ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) *Η ιστορία του Ελληνικού Στρατού (1833-1949), Τόμος II*, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 9.

⁴⁹ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 23.

⁵⁰ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) , Τόμος II, σελ.10.

⁵¹ Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 36

⁵² Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 25

επεισόδια της Θεσσαλονίκης. Βαθύτερη αιτία ήταν η επιδίωξη ικανοποίησης προσωπικών και κομματικών φιλοδοξιών.⁵³

62. Στις 24 Ιουλίου 1924, μετά την παραίτηση της κυβέρνησης Παπαναστασίου, σχηματίστηκε κυβέρνηση υπό τον Θεμιστοκλή Σοφούλη. Η κυβέρνησή του στηριζόταν στις κοινοβουλευτικές ομάδες των Μιχαλακόπουλου, Κονδύλη, Γονατά και προσπαθούσε να τηρήσει τις ισορροπίες στον διασπασμένο βενιζελικό χώρο. Ο Σοφούλης διατήρησε το Υπουργείο Ναυτικών υπό τον ίδιο για την αντιμετώπιση της υπάρχουσας κρίσης με τις μαζικές παραιτήσεις αξιωματικών στο Ναυτικό, την οποία επιδείνωσε ένα αναπάντεχο γεγονός. Μετά την πτώση της κυβέρνησης Παπανικολάου οι παραιτηθέντες αξιωματικοί, θεωρώντας αυτοβούλως ότι δικαιώθηκαν, επέστρεψαν στις θέσεις που κατείχαν προηγουμένως. Οι εν λόγω αξιωματικοί ήταν σε συνεννόηση με τμήμα της Εθνοσυνέλευσης που στήριζε τον Σοφούλη, γεγονός που καταδεικνύεται από την αντίδραση του τελευταίου. Απομάκρυνε προσωρινά τους αξιωματικούς, τους επέβαλε όμως τις ελάχιστες πειθαρχικές ποινές για το νέο τους παράπτωμα και επεξεργαζόταν λύση για την οριστική τους επάνοδο.

63. Το ενδεχόμενο αυτό δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτό από τους αξιωματικούς που είχαν παραμείνει να υπηρετούν στον Στόλο και είχαν συστειρωθεί γύρω από τον πλοίαρχο Κολιαλέξη. Με κάθε τρόπο απαιτούσαν να μην επιστρέψουν οι παραιτηθέντες. Η Δημοκρατική Ένωση του Παπαναστασίου παρείχε πολιτική στήριξη στην ως άνω ομάδα των αξιωματικών μέσω δημόσιων δηλώσεων βουλευτών της για τη μη αναίρεση των ομαδικών παραιτήσεων, καθώς κάτι τέτοιο θα ήταν καταστροφική για την πειθαρχία στο σώμα.⁵⁴ Ο Σοφούλης, όμως, είχε πάρει την απόφαση να αποκαταστήσει τους παραιτηθέντες αξιωματικούς στις θέσεις τους και πέρασε ειδικό νομοσχέδιο στην Εθνοσυνέλευση για τον σκοπό αυτό. Ο Κολιαλέξης και οι περί αυτόν αξιωματικοί απαίτησαν την παραπομπή σε έκτακτο ναυτοδικείο αυτών που επανέρχονταν σύμφωνα με την εφαρμογή των νόμων. Ο Σοφούλης τελικά αποκατάστησε όλους τους παραιτηθέντες επιβάλλοντας ασήμαντες πειθαρχικές ποινές.

64. Η διαμάχη μεταξύ Σοφούλη και Κολιαλέξη κλιμακώθηκε με τον Κολιαλέξη να απαιτεί την παραίτηση του Σοφούλη αλλά και του προέδρου της Δημοκρατίας Παύλου Κουντουριώτη, καθώς ο γιος του τελευταίου ήταν ανάμεσα στους παραιτηθέντες⁵⁵. Ο Κολιαλέξης απειλούσε την κυβέρνηση ότι, αν δεν συμμορφωνόταν με τις απαιτήσεις του, θα έστρεφε τα πυροβόλα των πλοίων που έλεγχε κατά της Αθήνας και των κυβερνητικών κτηρίων. Επιπρόσθετα, την κυβέρνηση ανησυχούσε η φημολογία επιδοκimasίας των ενεργειών του Κολιαλέξη από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο. Στελέχη του επισκέφθηκαν το «Αβέρωφ», κυβερνήτης του οποίου ήταν ο Κολιαλέξης.

⁵³ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 24-25

⁵⁴ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 30

⁵⁵ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος II, σελ.11.

65. Ο Σοφούλης επιζητούσε επίμονα συμβιβασμό περισσότερο παρά άμεση αντιπαράθεση με τον Κολιαλέξη. Αλλά μετά από δηλώσεις του τελευταίου στον Τύπο περί επιδοκιμασίας των πράξεών του από τον Στρατό, αποφάσισε να λάβει μέτρα. Με μία αιφνιδιαστική κίνηση διέταξε να απολυθούν οι έφεδροι ναύτες που υπηρετούσαν στα πλοία που έλεγχαν οι στασιαστές. Με αυτόν τον τρόπο οι κινηματίες δεν είχαν πια πληρώματα για την κίνηση των πλοίων και κατόπιν τούτου ο Κολιαλέξης αποφάσισε να συμβιβαστεί με τα κελεύσματα της κυβέρνησης.⁵⁶ Στις 23 Αυγούστου οι στασιαστές παρέδωσαν τα πλοία που είχαν υπό τον έλεγχό τους στον ναύσταθμο της Σαλαμίνας και η ποινή που επιβλήθηκε στον Κολιαλέξη ήταν η ίδια που επιβλήθηκε στους παραιτηθέντες αξιωματικούς που επανήλθαν στην υπηρεσία. Γενικά, η κυβέρνηση επέδειξε τέτοια επιείκεια έναντι των κινηματιών του Ναυτικού που έθρεψε την απειθαρχία τόσο στις τάξεις των αξιωματικών του όσο και στις τάξεις των αξιωματικών του Στρατού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΛΟΥΦΑ

66. Η κυβέρνηση Σοφούλη παραιτήθηκε την 1 Οκτωβρίου 1924 μετά την άρση της στήριξης που παρείχαν σε αυτήν οι Καφαντάρης και Μιχαλακόπουλος. Υπό καθεστώς πολιτικής αστάθειας προκρίθηκε τελικά η λύση σχηματισμού κυβέρνησης υπό τον Μιχαλακόπουλο, αρχηγό των Συντηρητικών Φιλελευθέρων προς αποκατάστασης της κυβερνητικής σταθερότητας για την αντιμετώπιση της δυσχερούς εσωτερικής οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης. Η κυβέρνηση Μιχαλακόπουλου, στην οποία συμμετείχε ο Κονδύλης ως υπουργός Εσωτερικών, έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης από την Εθνοσυνέλευση στις 15 Οκτωβρίου 1924,

67. Το πιο σοβαρό πρόβλημα που είχε κληρονομήσει από την προηγούμενη κυβέρνηση και έπρεπε να αντιμετωπίσει ο Μιχαλακόπουλος, προήλθε από την υπογραφή του πρωτοκόλλου Πολίτη – Καλφώφ⁵⁷ με το οποίο αναγνωριζόταν βουλγαρική μειονότητα στη Μακεδονία και επιπρόσθετα προβλεπόταν διεθνής επίβλεψη και διαιτησία για τα διαλαμβανόμενα σε αυτό. Ο Μιχαλακόπουλος πέτυχε την μη εφαρμογή του και παράλληλα απέφυγε τις διεθνείς επιπτώσεις. Όσον αφορά στο εσωτερικό, η κυβέρνηση μεταξύ άλλων έλυσε το πρόβλημα ύδρευσης της Αθήνας, με την κατασκευή του φράγματος του Μαραθώνα και κατάφερε να συνάψει νέο εξωτερικό δάνειο για την ενίσχυση των οικονομικών του κράτους.⁵⁸

68. Κατά την διάρκεια του έργου της η κυβέρνηση Μιχαλακόπουλου κλήθηκε να αντιμετωπίσει και την δυσφορία των αξιωματικών του Στρατού λόγω της συμβιβαστικής στάσης που υιοθέτησε έναντι των βασιλόφρονων και αντιβενιζελικών. Η προοπτική αποκατάστασης των απότακτων αξιωματικών που συμμετείχαν στο κίνημα Γαργαλίδη - Λεοναρδόπουλου ανησύχησε μερίδα αξιωματικών που θεώρησαν ότι κάτι τέτοιο θα έβλαπτε τα συμφέροντά τους.

⁵⁶ Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 39

⁵⁷ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 32

⁵⁸ Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 40

Επιπρόσθετα και βενιζελικοί αξιωματικοί που επηρεάζονταν από τον Πάγκαλο ήταν δυσαρεστημένοι, καθώς ο Κονδύλης προωθούσε δικούς του ευνοούμενους στον Στρατό.

69. Υπό αυτές τις συνθήκες εκκολάφθηκε το κίνημα του Νοεμβρίου 1924. Επικεφαλής του είχε αναλάβει ο υποστράτηγος Χαράλαμπος Λούφας, ένας αξιωματικός με επιτυχή δράση κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Ο Λούφας συμμετείχε στην «επανάσταση» του 1922 και ανήκε στην τριμελή επιτροπή υπό τον Πάγκαλο που διεξήγαγε τις ανακρίσεις κατά την δίκη των Έξι⁵⁹. Ως εκ τούτου θεωρείτο, πολιτικά, στενά συνδεδεμένος με τον Πάγκαλο. Ο Λούφας με μυστικές συνεννοήσεις είχε μυσήσει στην προσπάθειά του αξιωματικούς σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Τα κίνητρα των κινηματιών δεν είχαν ιδιαίτερο ιδεολογικό υπόβαθρο αλλά καθαρά ιδιοτελή κίνητρα και αφορούσαν μη εκπλήρωση προσδοκιών τους στις προαγωγές. Ο Λούφας στις πρόσφατες στρατιωτικές κρίσεις είχε παραμείνει στάσιμος και μάλιστα του είχε αφαιρεθεί η διοίκηση της Ι Μεραρχίας.⁶⁰ Καίριο ρόλο στο κίνημα κατείχε και ο Αντισυνταγματάρχης Βασίλειος Ντερτιλής, πρώην διοικητής του Α' Δημοκρατικού Τάγματος στην Αθήνα. Ο Ντερτιλής στο παρελθόν είχε προφυλακισθεί λόγω στρατιωτικών παραπτώματων στα οποία είχε υποπέσει και του είχε αφαιρεθεί η διοίκηση της Μονάδας του. Ο ίδιος πίστευε ότι είχε αδικηθεί με αποτέλεσμα να επιθυμεί την ανατροπή της πολιτικής και στρατιωτικής κατάστασης προκειμένου να δικαιωθεί.

70. Το σχέδιο του Λούφα ήταν να χρησιμοποιήσει τα θωρακισμένα οχήματα των Δημοκρατικών Ταγμάτων που θα του εξασφάλιζε ο Ντερτιλής, για να κινηθεί και να καταλάβει το Κοινοβούλιο και το Υπουργείο Στρατιωτικών καταλύοντας την κυβέρνηση Μιχαλακόπουλου. Ως χρόνος για την εκδήλωση του κινήματος ορίσθηκε η νύκτα της 19 Νοεμβρίου 1924.⁶¹ Η εξυφαινόμενη συνωμοσία πάντως δεν τηρούσε κανένα στοιχείο μυστικότητας και πολύ γρήγορα πληροφορήθηκαν σχετικά οι Αρχές.

71. Το κίνημα εν τέλει κατεστάλη πριν καν εκδηλωθεί. Ο Ντερτιλής εμφανίσθηκε στο Α' Δημοκρατικό Τάγμα για να θέσει σε κίνηση τα θωρακισμένα οχήματα και τα πληρώματά τους, συνελήφθη όμως όταν στο μεταξύ έσπευσε ο διοικητής του τάγματος, αντισυνταγματάρχης Τσιριμωνάκης, με τον υποστράτηγο Παπαθανασίου και διέταξαν τους στρατιώτες να υπακούσουν στους ανωτέρους τους. Πολύ σύντομα συνελήφθησαν τόσο ο Λούφας όσο και οι λοιποί κινηματίες.

72. Το κίνημα Λούφα λόγω της μικρής συμμετοχής και της εύκολης καταστολής δεν θεωρήθηκε ως σημαντικό ή ευρείας έκτασης περιστατικό. Ο πρωθυπουργός Μιχαλακόπουλος το χαρακτήρισε «ασήμαντο», ο Παπαναστασίου το καταδίκασε ενώ ο Καφαντάρης το χαρακτήρισε ως «ανόητο».⁶² Ο Πάγκαλος

⁵⁹ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) , Τόμος II, σελ.18.

⁶⁰ Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 41

⁶¹ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 62

⁶² Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 41

αρνήθηκε ότι ο ίδιος είχε ανάμειξη με το κίνημα καθ' οιονδήποτε τρόπο, αν και ήταν γνωστό ότι οι κινηματίες ανήκαν στις ομάδες των αξιωματικών τις οποίες επηρέαζε.

73. Το στρατοδικείο καταδίκασε τους κινηματίες σε πολύ μικρές ποινές φυλάκισης, κρίνοντας από το είδος των αδικημάτων που είχαν διαπράξει, λαμβάνοντας υπόψη την απόδοση και τις υπηρεσίες που είχαν προσφέρει κατά την Μικρασιατική Εκστρατεία. Ο Λούφας, μετά την επικράτηση του Πάγκαλου, αναδείχθηκε σε έναν από τους στενότερους και πιστότερους συνεργάτες του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΠΑΓΚΑΛΟΥ

74. Ο απόστρατος υποστράτηγος Θεόδωρος Πάγκαλος ήταν ευρύτερα γνωστός, μέσω της αρθρογραφίας του στον Τύπο, για τις αντικοινοβουλευτικές του πεποιθήσεις.⁶³ Διατράνωνε την άποψη ότι τόσο τα πολιτικά κόμματα όσο και η ελληνική βασιλική δυναστεία ήταν εστίες φαυλοκρατίας και διασπάθισης του δημόσιου χρήματος και γενικότερα δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν με επιτυχία στις προκλήσεις που έθετε η τρέχουσα πολιτική, κοινωνική και οικονομική κατάσταση. Όσον αφορούσε στην εξωτερική πολιτική, παρέμενε σταθερά υπέρ ενός δεύτερου γύρου ένοπλης αντιπαράθεσης με την Τουρκία στη Θράκη, απορρίπτοντας τη συμβιβαστική προσέγγιση της κυβέρνησης Μιχαλακόπουλου. Με οδηγό τις παραπάνω ιδέες ο Πάγκαλος άρχισε να οργανώνει το συνωμοτικό του σχέδιο για ανατροπή της κυβέρνησης Μιχαλακόπουλου και ανάληψη της εξουσίας από τον ίδιο. Μέσω της υπογραφής μυστικού πρωτοκόλλου που διακινούσαν οι οπαδοί του Πάγκαλου γινόταν η μύηση των αξιωματικών.

75. Το σχεδιαζόμενο κίνημα είχε περιορισμένη ανταπόκριση στην Αθήνα. Στους οπαδούς του συγκαταλέγονταν αξιωματικοί του ναυτικού που είχαν συμμετάσχει στο κίνημα Κολιαλέξη, σε μερικούς απόστρατους διοικητές μονάδων των Γ' και Δ' Σωμάτων Στρατού και ενός τάγματος Μηχανικού στο Ρουφ υπό τον συνταγματάρχη Πέτρο Γρηγοράκη. Υποστηρικτής του σχεδιαζόμενου κινήματος ήταν και ο συνταγματάρχης Ναπολέον Ζέρβας, διοικητής ενός εκ των Δημοκρατικών Ταγμάτων. Στη Βόρεια Ελλάδα θα συμμετείχαν οι αντισυνταγματάρχες Καρακούφας, Μπακιρτζής και ο διοικητής του 50^{ου} Συντάγματος Σπανόπουλος. Η μη συμμετοχή όμως του Οθωναίου, διοικητή του Γ' Σώματος Στρατού, προβλημάτιζε ιδιαίτερα τον Πάγκαλο.

76. Από τις αρχές του 1925 η εσωτερική κατάσταση στη χώρα χαρακτηριζόταν από ιδιαίτερη αναταραχή και κοινωνική δυσφορία έναντι της κυβέρνησης Μιχαλακόπουλου. Αιτία της ήταν η γενικότερη οικονομική δυσπραγία αλλά και η αποκάλυψη κακοδιαχείρισης των κονδυλίων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των προσφύγων. Παράλληλα η κυβέρνηση είχε να αντιμετωπίσει κύμα απεργιών σε όλες τις εκφάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας. Στην

⁶³ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 63

αντιμετώπιση όλων αυτών, μεταξύ άλλων, διέλυσε βίαια εργατικά συνδικάτα που ελέγχονταν από το ΚΚΕ. Ο Πάγκαλος έσπευσε να εκμεταλλευτεί το γεγονός και να προσεταιρισθεί το ΚΚΕ προσβλέποντας στην απόκτηση ερεισμάτων στην κοινωνία μέσω των εργατικών συνδικάτων. Η ηγεσία του ΚΚΕ πείσθηκε να συνεργαστεί με τον Πάγκαλο καθώς πίστευε, εσφαλμένα όπως αποδείχθηκε, ότι πιθανή επικράτηση του κινήματος θα οδηγούσε και στην πολιτική νομιμοποίηση του μέχρι τότε εξωκοινοβουλευτικού ΚΚΕ. Στις 10 Ιουνίου 1925 ο Κονδύλης παραιτήθηκε από υπουργός Εσωτερικών και παράλληλα ήρε την υποστήριξή του στην κυβέρνηση. Ο Μιχαλακόπουλος ανασχημάτισε την κυβέρνησή του και έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης από την Εθνοσυνέλευση στις 16 Ιουνίου. Ο Πάγκαλος μέσα σε αυτές τις εξελίξεις έφθασε στο σημείο να αναγγείλει ανοικτά μέσω του Τύπου την πρόθεσή του για στρατιωτική επέμβαση. Η κίνηση αυτή αντιμετωπίστηκε από τον πολιτικό κόσμο με χαρακτηριστική αδιαφορία. Δείγμα της ήταν η απόκριση του Καφαντάρη στους σχετικούς προβληματισμούς φίλων του: « Ε, ας κάνει και ο Πάγκαλος τη δικτατορία του, να δούμε τι θα γίνει.»⁶⁴

77. Ο Πάγκαλος, παρά τις δημόσιες τοποθετήσεις του, συνέχιζε να διστάζει στην εκδήλωση του κινήματός του λόγω της απώλειας του αιφνιδιασμού που ο ίδιος είχε προκαλέσει. Μία σειρά όμως συγκυριών του επέτρεψε να προχωρήσει και τις πρώτες νυκτερινές ώρες της 25 Ιουνίου 1925 στασίασε το Δ΄ Σώμα Στρατού στην Καβάλα υπό τον επιτελάρχη του και το Γ΄ Σώμα Στρατού στη Θεσσαλονίκη μετά από συνεργασία των αντισυνταγματάρχων Σπανόπουλου, Μπακιρτζή, και Καρακούφα, διοικητή του Δημοκρατικού Τάγματος Φρουράς. Ο απόστρατος ναύαρχος Χατζηκυριάκος και ο πλοίαρχος Κολιαλέξης κατάφεραν να θέσουν τα περισσότερα πλοία του Στόλου στη διάθεση του Πάγκαλου.⁶⁵ Μετά από αυτές τις εξελίξεις ο Πάγκαλος το πρωί της 25 Ιουνίου, εμφανίσθηκε στο Σύνταγμα Μηχανικού στο Ρουφ στην Αθήνα, που είχε ήδη ξεγερευθεί για να καθοδηγήσει τις επόμενες ενέργειες.

78. Η κυβέρνηση και οι λοιποί πολιτικοί αρχηγοί ενημερώθηκαν για το κίνημα τα ξημερώματα της 25 Ιουνίου. Ο πρωθυπουργός Μιχαλακόπουλος μετά από διαβουλεύσεις με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Παύλο Κουντουριώτη, συνέχιζε να διστάζει να δράσει δυναμικά κατά των κινηματιών και τελικά παραιτήθηκε. Η απόφασή του αυτή έρχεται σε αντίθεση με τον αρχικό συσχετισμό δυνάμεων κυβερνητικών και κινηματιών. Οι κινηματίες στην Αθήνα δεν είχαν επαρκείς δυνάμεις επιβολής του κινήματός τους σε σχέση με τις κυβερνητικές δυνάμεις. Το 1^ο Σύνταγμα Πεζικού υπό τον Συνταγματάρχη Ηλία Διάμεση και η Χωροφυλακή είχαν παραμείνει πιστά στη νομιμότητα. Παρ' όλα αυτά οι πολιτικοί αρχηγοί μετά την παραίτηση Μιχαλακόπουλου χρονοτριβούσαν στον καταρτισμό ενός σχεδίου δράσεως κατά του κινήματος. Γενικότερα οι πολιτικοί αρχηγοί φαίνονταν να προσπαθούν να αποφύγουν την ευθύνη καταστολής του κινήματος⁶⁶. Το μεσημέρι

⁶⁴ Γ. Ρούσος, (1975) *Νεώτερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τ. 6, 1826-1974*, Αθήνα, σελ. 429.

⁶⁵ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) *Τόμος Τρίτος*, σελ. 67

⁶⁶ Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 124.

της 25 Ιουνίου το κίνημα του Πάγκαλου έλαβε τις ενισχύσεις που χρειαζόταν για να επιβληθεί στην Αθήνα με την προσχώρηση των δύο Δημοκρατικών Ταγμάτων υπό των αντισυνταγματαρχών Ντερτιλή και Ζέρβα.

79. Ο Κονδύλης μετά την απροθυμία και την αδράνεια των υπόλοιπων πολιτικών αρχηγών να αναλάβουν την αντιμετώπιση της κατάστασης πρότεινε να αναλάβει ο ίδιος την κυβέρνηση και την καταστολή της στάσης. Ο Μιχαλακόπουλος και ο Καφαντάρης συμφώνησαν αμέσως και του παρέιχαν την κοινοβουλευτική τους στήριξη. Ο Παπαναστασίου διαβλέποντας την πρόθεση του Κονδύλη να εμπλακεί χρησιμοποιώντας ένοπλη βία με τους κινηματίες, διαφώνησε με την προοπτική μίας εμφύλιας αιματοχυσίας.⁶⁷ Τελικά ο Παπαναστασίου έπεισε τους υπόλοιπους πολιτικούς αρχηγούς να αναλάβει την διακυβέρνηση με την πρόθεση να διαπραγματευθεί με τον Πάγκαλο. Στο πλαίσιο αυτό πρότεινε στον τελευταίο την συμμετοχή του στην κυβέρνηση⁶⁸. Μη γνωρίζοντας τις πολιτικές ζυμώσεις ο Διοικητής του 1^{ου} Συντάγματος Συνταγματάρχης Διάμεσης ανέλαβε πρωτοβουλία και πρόσβαλε τα Δημοκρατικά Τάγματα. Και οι δύο πλευρές στις εχθροπραξίες που ακολούθησαν αγωνίσθηκαν χωρίς σθένος, καθώς η αιτία της ένοπλης αυτής διαμάχης ήταν για τους περισσότερους από αυτούς ακατανόητη. Ο Διάμεσης όταν διαπίστωσε ότι οι μεθοδεύσεις του Παπαναστασίου αντιμετώπισης του Πάγκαλου δεν περιλάμβαναν ένοπλη βία απέσυρε την μονάδα του.

80. Ο Πάγκαλος, αφού το κίνημά του σταθεροποιήθηκε στην Αθήνα, καταλαμβάνοντας τα περισσότερα κυβερνητικά κτήρια και έχοντας πλέον την υποστήριξη της Αεροπορίας και της II Μεραρχίας Πεζικού, απάντησε στον Παπανικολάου ότι θα σχημάτιζε ο ίδιος κυβέρνηση. Ο Παπαναστασίου οργισμένος από τον καιροσκοπισμό του Πάγκαλου κατέθεσε στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας την διερευνητική εντολή την οποία είχε λάβει. Τότε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, μην έχοντας άλλη επιλογή, όρκισε την πραξικοπηματική κυβέρνηση του Πάγκαλου στις 26 Ιουνίου 1925.⁶⁹

81. Ο Πάγκαλος επιθυμούσε παράλληλα να λάβει την νομιμοποιητική ψήφο εμπιστοσύνης της Εθνοσυνέλευσης. Διαπίστωσε όμως την αρνητική στάση των πολιτικών κομμάτων πλην του Παπαναστασίου. Ο τελευταίος είχε ακόμα την πεποίθηση ότι θα κατάφερνε να επηρεάσει τον Πάγκαλο για την εγκαθίδρυση των δημοκρατικών θεσμών στους οποίους πίστευε. Γι' αυτόν τον λόγο πρόσφερε στον Πάγκαλο την κοινοβουλευτική του στήριξη και με αυτόν τον τρόπο η κυβέρνηση Πάγκαλου έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης στις 30 Ιουνίου 1925. Αξίζει να σημειωθεί το παράδοξο της όλης διαδικασίας, κατά την οποία υπερψηφίσθηκε μία δικτατορία από αιρετό αντιπροσωπευτικό σώμα.

⁶⁷ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 68

⁶⁸ Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 125.

⁶⁹ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 68

82. Ο Πάγκαλος αθετώντας κάθε συμφωνία που είχε συνάψει με τον Παπαναστασίου διέλυσε την Εθνοσυνέλευση στις 30 Σεπ 1925⁷⁰. Άλλες ενέργειες στις οποίες προέβη ήταν:

α. Η παραπομπή σε δίκη επί εσχάτη προδοσία όλων των βασικών ηγετών του ΚΚΕ αναφορικά με τη στάση τους για την αυτονομία της Μακεδονίας.

β. Η επιβολή λογοκρισίας στον Τύπο ανεξαρτήτως πολιτικού φάσματος, ενώ σε εφαρμογή και «επέκταση» του «κατοχυρωτικού» νόμου, ο οποίος είχε ψηφιστεί επί κυβέρνησης Παπαναστασίου και απαγόρευε κάθε αρνητική κριτική στο θεσμό της αβασίλευτης δημοκρατίας,(και της κυβέρνησης πλέον), πολλοί δημοσιογράφοι οδηγήθηκαν στο στρατοδικείο.

γ. Μία ακραία κίνηση ήταν ο δημόσιος απαγχονισμός των Συνταγματαρχών Δρακάτου και Ζαφειρόπουλου λόγω καταδίκης τους για κατάχρηση σε βάρος του Δημοσίου. Η ενέργεια αυτή ικανοποίησε μία μερίδα της χειμαζόμενης οικονομικά κοινωνίας.

83. Ο Πάγκαλος είχε διακηρύξει εξ αρχής ότι τόσο ο κωνσταντινισμός όσο και ο βενιζελισμός είχαν σβήσει και ο ίδιος αποτελούσε τον προπομπό μίας νέας κατάστασης⁷¹. Τηρώντας αυτήν την στάση πρότεινε στον Μεταξά πολιτική συνεργασία, ενώ παράλληλα διόρισε δύο υπουργούς προερχόμενους από την αντιβενιζελική παράταξη. Παρά την κρατική οικονομική δυσπραγία προέβη σε όγκο παραγγελιών στρατιωτικού υλικού στο πλαίσιο προετοιμασίας για έναν νέο πόλεμο με την Τουρκία που ήταν ο απώτερος σκοπός του. Διπλωματικά όμως η Ελλάδα βρέθηκε απομονωμένη κατόπιν καταδίκης της από την Κοινωνία των Εθνών. Αιτία ήταν η εισβολή της Ελλάδας στη Βουλγαρία και η προσωρινή κατάληψη του Πετρίτσιου, χωρίς την κήρυξη πολέμου. Η Ελλάδα υποχρεώθηκε να καταβάλει αποζημίωση στη Βουλγαρία 16.000 λιρών⁷².

84. Στις 3 Ιανουαρίου 1926 ο Πάγκαλος, ενώπιον αξιωματικών της Ταξιαρχίας της Δημοκρατικής Φρουράς (στην οποία είχαν μετεξελιχθεί τα Δημοκρατικά Τάγματα Αθηνών) έκανε γνωστή την πρόθεσή του να καταλύσει τον κοινοβουλευτισμό και στην ουσία να εγκαθιδρύσει δικτατορία⁷³. Στις 4 Ιανουαρίου γνωστοποίησε την πρόθεσή του αυτή στον ελληνικό λαό. Μετά από λίγες ημέρες ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κουντουριώτης αποσύρθηκε στην Ύδρα και ο Πάγκαλος επέβαλε την δικτατορία του. Στις 18 Φεβρουαρίου εξόρισε τους πολιτικούς του αντιπάλους, Μιχαλακόπουλο, Παπαναστασίου και Καφαντάρη σε νησιά του Αιγαίου.

⁷⁰ Σπ. Β. Μακεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 75

⁷¹ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) , Τόμος II, σελ.20.

⁷² Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος II, σελ.20.

⁷³ Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 126.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΤΑΓΜΑΤΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΓΚΑΛΟΥ

85. Η επιβολή της δικτατορίας, η εκτόπιση των πολιτικών αρχηγών των Φιλελευθέρων και κυρίως η πρόθεση συνεργασίας με τους αντιβενιζελικούς είχαν ως αποτέλεσμα ο Πάγκαλος να απωλέσει την εμπιστοσύνη των αξιωματικών του Στρατού, όπως χαρακτηριστικά των αντισυνταγματαρχών Μπακιρτζή και Καρακούφα οι οποίοι ήταν από τους στενότερους συνεργάτες του.⁷⁴ Η παραπάνω κατάσταση οδήγησε στην συνωμοτική κίνηση αξιωματικών του Στρατού κατά του παγκαλικού καθεστώτος στην Θεσσαλονίκη. Πρωτεργάτες του κινήματος ήταν οι Καρακούφας ως Διοικητής του του Δημοκρατικού Τάγματος Θεσσαλονίκης και Μπακιρτζής ως Διοικητής Συντάγματος πυροβολικού. Ως στόχο έθεταν την παραίτηση της παγκαλικής κυβέρνησης, την επιστροφή του Κουντουριώτη ως Προέδρου της Δημοκρατίας και τον σχηματισμό κυβέρνησης ευρείας αποδοχής.

86. Το κίνημα εκδηλώθηκε τη νύκτα της 9 Απριλίου 1926. Οι κινήσεις όμως των κινηματιών είχαν γίνει γνωστές στους πιστούς στον Πάγκαλο αξιωματικούς. Ως συνέπεια το κίνημα δεν είχε πιθανότητες επιτυχίας. Οι σχεδιασμένες στην Αθήνα να εξεγερθούν αδράνησαν και σύντομα οι στασιαστές αντιλήφθηκαν την απομόνωσή τους. Ο Πάγκαλος είχε ενεργοποιήσει ένα Τάγμα της Δημοκρατικής Φρουράς υπό τον Ναπολέοντα Ζέρβα προκειμένου να μεταβεί στην Θεσσαλονίκη για την καταστολή του κινήματος. Κάτι τέτοιο δεν απαιτήθηκε τελικά, καθώς στη Θεσσαλονίκη οι πιστές σε αυτόν δυνάμεις συνέλαβαν τους στασιαστές.

87. Η αυλαία του κινήματος έπεσε στις 13 Απριλίου. Το στρατοδικείο στο οποίο παραπέμφθηκαν οι κινηματίες τους επέβαλε την ποινή του θανάτου, η οποία ανεστάλη από τον Πάγκαλο. Καταληκτικά, ο Πάγκαλος σε μία κίνηση μεγαλοψυχίας και με την ευκαιρία της ορκωμοσίας του ως Προέδρου της Δημοκρατίας, αμνήστευσε όλους τους εμπλεκόμενους στο κίνημα ανατροπής του.⁷⁵ Ο Πάγκαλος έσπευσε να μειώσει τη σημασία του αποδίδοντας στον Καρακούφα ευτελή ιδιοτελή κίνητρα. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του Πάγκαλου ο παλιός του συνεργάτης στράφηκε εναντίον του, επειδή το Υπουργείο Γεωργίας είχε αμφισβητήσει το δικαίωμα της κατοχής ενός κτήματος που είχε παράνομα οικειοποιηθεί.⁷⁶

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΓΚΑΛΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΝΔΥΛΗ

88. Μετά το αποτυχημένο κίνημα Καρακούφα οι ζυμώσεις και οι μυστικές επαφές των εκτοπισμένων πολιτικών με ανώτερους αξιωματικούς σε όλη την Ελλάδα συνεχίσθηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της άνοιξης του 1926. Ο Βενιζέλος από το εξωτερικό προσπαθούσε να πείσει τον Πάγκαλο για διεξαγωγή εκλογών και

⁷⁴ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 103

⁷⁵ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 103

⁷⁶ Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 129.

παράλληλα συνιστούσε στους συνωμότες αξιωματικούς και πολιτικούς να αποφύγουν την ένοπλη αντιπαράθεση με τον Πάγκαλο.

89. Οι πολιτικοί, ιδιαίτερα οι Καφαντάρης και Παπαναστασίου, δεν επιθυμούσαν την σύμπραξη των Δημοκρατικών Ταγμάτων στο κίνημα ανατροπής του Πάγκαλου, διότι αφενός οι Διοικητές τους (Ντερτιλής και Ζέρβας) είχαν πρωτοστατήσει στην επιβολή του παγκαλικού καθεστώτος αφετέρου οι προαναφερόμενοι στρατιωτικοί σχηματισμοί θα αποκτούσαν μεγάλη πολιτική δύναμη σε περίπτωση επιτυχίας. Ο Κονδύλης όμως αντιλαμβανόταν ότι έπρεπε να προσεταιρισθούν τα Δημοκρατικά Τάγματα, καθώς ήταν μονάδες συγκροτημένες και ενισχυμένης σύνθεσης διαθέτοντας τα μόνα τεθωρακισμένα οχήματα του Στρατού και το κυριότερο, στάθμευαν πλησίον των κυριότερων κρατικών κτηρίων της εποχής (Υπουργείο Στρατιωτικών, Φρουραρχείο, Ταχυδρομείο). Πέτυχε να μυήσει τους Ζέρβα και Ντερτιλή (Διοικητές των Α΄ και Β΄ Δημοκρατικών Ταγμάτων στην συνομωσία⁷⁷). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μεταγενέστερα ο Συνταγματάρχης Μπακόπουλος, κατά την δίκη των Δημοκρατικών Ταγμάτων τον Οκτώβριο του 1926, κατέθεσε ότι οι Διοικητές των δύο Δημοκρατικών Ταγμάτων, Ντερτιλής και Ζέρβας, χρηματίσθηκαν προκειμένου να συμμετάσχουν στο κίνημα ανατροπής του Πάγκαλου.⁷⁸

90. Ο Πάγκαλος είχε αντιληφθεί την επικράτηση δυσμενούς κλίματος εναντίον του και προσπαθώντας να το ανατρέψει επιχείρησε τον Ιούλιο του 1926 να σχηματίσει νέα κυβέρνηση. Διαδοχικά πρότεινε την πρωθυπουργία στον Λεωνίδα Παρασκευόπουλο και στον Κωνσταντίνο Ζαβιτσιάνο για να καταλήξει στον Αθανάσιο Ευταξία.⁷⁹ Επιπρόσθετα ο Πάγκαλος είχε αντιληφθεί ότι η επιλογή της πολιτικής συνεργασίας με αντιβενιζελικούς πολιτικούς δεν τον δικαίωσε, καθώς έχασε πολλά από τα ερείσματά του ανάμεσα στους αξιωματικούς.

91. Το κίνημα εκδηλώθηκε τα ξημερώματα της 21 Αυγούστου 1926. Ως τις πρώτες πρωινές ώρες τα Δημοκρατικά Τάγματα είχαν καταλάβει όλα τα υπουργικά κτήρια, το Ταχυδρομείο την έδρα του Α΄ Σώματος Στρατού και την έδρα της Αστυνομίας, χωρίς να αντιμετωπίσουν αντίσταση. Αντίσταση πρόβαλε το Δ΄ Δημοκρατικό Τάγμα με επικεφαλής τον διοικητή της Ταξιαρχίας Δημοκρατικών Ταγμάτων, Βουτσινά, ο οποίος είχε παραμείνει πιστός στον Πάγκαλο. Και ο Βουτσινάς όμως όταν αντιλήφθηκε την επικράτηση του κινήματος αναγκάστηκε να παραδοθεί. Οι υπουργοί της κυβέρνησης Ευταξία συνελήφθησαν, ενώ οι Αθηναίοι έμαθαν για την πτώση του παγκαλικού καθεστώτος από τοιχοκολλημένες αφίσες και από φυλλάδια που ρίπτονταν από αεροπλάνα.

92. Ο Πάγκαλος, όταν εκδηλώθηκε το κίνημα του Κονδύλη, απουσίαζε από την Αθήνα βρισκόμενος στις Σπέτσες για ανάπαυση. Είχε στη διάθεσή του ένα μικρό τορπιλοβόλο σκάφος. Όταν πληροφορήθηκε για το κίνημα αποφάσισε να περάσει μέσω του Ισθμού στο Ιόνιο, όπου ο Κολιαλέξης, ο οποίος είχε παραμείνει πιστός

⁷⁷ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος II, σελ.37.

⁷⁸ Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 55

⁷⁹ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 111-116

στον Πάγκαλο, είχε υπό τον έλεγχό του έναν μικρό αριθμό πολεμικών σκαφών. Ακολούθησε μία περιπετειώδης καταδίωξη του Πάγκαλου από το θωρηκτό «ΚΙΛΚΙΣ» υπό τη διοίκηση του πρώην παγκαλικού αντιπλοιάρχου Βαλασάκη, ο οποίος είχε προσχωρήσει στο κίνημα του Κονδύλη. Τελικά ο Πάγκαλος παραδόθηκε και φυλακίστηκε.⁸⁰ Ο πρωθυπουργός Ευταξίας και οι πολιτικοί που συμμετείχαν στην κυβέρνηση με απόφαση του Κονδύλη αφέθηκαν ελεύθεροι.

93. Ο Πάγκαλος, αφού παρέμεινε έγκλειστος στις φυλακές Ιτζεδίν για δύο χρόνια, θα απελευθερωθεί με απόφαση της κυβέρνησης Βενιζέλου στις 11 Ιουλίου 1928. Τελικά δικάστηκε τον Απρίλιο του 1930.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: Η ΑΙΜΑΤΗΡΗ ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΤΑΓΜΑΤΩΝ

94. Ο Κονδύλης, μετά την επικράτησή του, επανέφερε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Παύλο Κουντουριώτη⁸¹ και απελευθέρωσε τους πολιτικούς αρχηγούς που είχαν συλληφθεί επί παγκαλικού καθεστώτος. Η ενέργεια αυτή έγινε δεκτή με ικανοποίηση από τον πολιτικό κόσμο και τη κοινή γνώμη, δημιουργήσε όμως και δυσχέρειες καθώς ο Πάγκαλος ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας είχε συνάψει συμφωνίες τόσο με εταιρείες του εξωτερικού όσο και διακρατικές συμφωνίες. Στις 26 Αυγούστου ο Κουντουριώτης έδωσε εντολή στον Κονδύλη δημιουργίας υπηρεσιακής κυβέρνησης ο οποίος διατήρησε υπό τον έλεγχό του τα Υπουργεία Ναυτικών και Στρατιωτικών.

95. Ο Κονδύλης είχε να αντιμετωπίσει μεταξύ άλλων την δυσaréσκεια του πολιτικού κόσμου για την ανάρρησή του στην εξουσία και την εχθρότητα των αξιωματικών που επηρεάζονταν από τον Πλαστήρα. Η διατήρηση παγκαλικών αξιωματικών σε κύριες θέσεις είχε προκαλέσει την μήνη του Πλαστήρα, ο οποίος επιθυμούσε την απομάκρυνση των τελευταίων. Απειλούσε ότι ήταν διατεθειμένος να επιβάλει τις εκκαθαρίσεις αυτές ακόμα και με ένα νέο κίνημα ανατροπής του Κονδύλη. Ένα στοιχείο που δυναμίτιζε την κατάσταση ήταν η αύξηση της δύναμης των Α' και Β' Δημοκρατικών Ταγμάτων, καθώς και η επαμφοτερίζουσα στάση που είχαν κρατήσει όσον αφορά στην υποστήριξη του Πάγκαλου οι διοικητές τους, Ντερτιλής και Ζέρβας αντίστοιχα. Αρχικά τον στήριξαν αλλά στη συνέχεια δεν δίστασαν να συνεργαστούν με τον Κονδύλη για την ανατροπή του. Έτσι διατήρησαν τις διοικήσεις τους. Το Δ' Δημοκρατικό Τάγμα το οποίο δεν υποστήριξε το κίνημα του Κονδύλη διαλύθηκε και οι οπλίτες του απορροφήθηκαν από τα άλλα δύο. Η επαύξηση της δύναμης, η εγνωσμένη αναξιοπιστία των Ζέρβα και Ντερτιλή και οι πιέσεις που δεχόταν ήταν οι λόγοι που ώθησαν τον Κονδύλη στη λήψη απόφασης διάλυσης των Δημοκρατικών Ταγμάτων και την απομάκρυνση των διοικητών τους από το πολιτικό και στρατιωτικό προσκήνιο.⁸²

⁸⁰ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 126-127

⁸¹ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος II, σελ.38.

⁸² Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 130

96. Ο Ζέρβας είχε θορυβηθεί αντιλαμβανόμενος το αρνητικό κλίμα το οποίο εξυφαινόταν εις βάρος του, όμως ο Κονδύλης πέτυχε να καθησυχάσει προσωρινά τόσο τον ίδιο όσο και τον Ντερτιλή πείθοντάς τους ότι στηριζόταν σε αυτούς για να αντιμετωπίσει τον Πλαστήρα και τους υποστηρικτές αξιωματικούς του. Στην πραγματικότητα όμως ο Κονδύλης προχώρησε στον σχεδιασμό επιχείρησης βίαιης διάλυσης των Δημοκρατικών Ταγμάτων με την συμμετοχή όλων των διαθέσιμων αξιόμαχων μονάδων στην Αττική. Ημερομηνία διεξαγωγής της ενέργειας ορίστηκε η 9^η Σεπτεμβρίου 1926. Το απόγευμα της 8^{ης} Σεπτεμβρίου ο Κονδύλης υπέγραψε το διάταγμα διάλυσης των Δημοκρατικών Ταγμάτων το οποίο δεν κοινοποιήθηκε στις διοικήσεις τους και ρυθμίσθηκαν οι τελευταίες λεπτομέρειες της ενέργειας.

97. Το πρωί της 9^{ης} Σεπτεμβρίου βρήκε τα Δημοκρατικά Τάγματα περικυκλωμένα στις έδρες τους από τις κυβερνητικές δυνάμεις. Ο Ζέρβας αποφάσισε να κινηθεί με την μονάδα του προς το Υπουργείο Στρατιωτικών και με αυτόν τον τρόπο άρχισαν οι εχθροπραξίες.⁸³ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι πλέον διεξαγόταν αληθινή μάχη. Στα προηγούμενα στρατιωτικά κινήματα οι εμπλεκόμενοι σπάνια μάχονταν με σθένος. Η αιτία για την εξέλιξη αυτή ήταν το μίσος που έτρεφαν οι κληρωτοί στρατιώτες για τους υψηλά αμειβόμενους μισθοφόρους των Δημοκρατικών Ταγμάτων. Ο Ζέρβας διαπιστώνοντας ότι δεν μπορούσε να επιβληθεί των αντιπάλων του αποφάσισε να παραδοθεί. Παρόμοια ήταν και η εξέλιξη των γεγονότων που αφορούσαν στο Δημοκρατικό Τάγμα υπό τον Ντερτιλή, ο οποίος επίσης παραδόθηκε.

98. Η διάλυση των Δημοκρατικών Ταγμάτων κόστισε βαρύ φόρο αίματος, καθώς υπολογίζεται ότι είχαν πάνω από εκατό νεκρούς και τραυματίες ενώ κάποιες απώλειες είχαν και οι κυβερνητικές δυνάμεις. Οι Ζέρβας και Ντερτιλής κατόπιν απόφασης του στρατοδικείου στο οποίο παραπέμφθηκαν, καταδικάσθηκαν σε ισόβια. Μετά τον σχηματισμό της οικουμενικής κυβέρνησης στις 4 Δεκεμβρίου 1926 απελευθερώθηκαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΗΣ 5 ΜΑΡΤΙΟΥ 1933 ΚΑΙ Η ΕΜΠΛΟΚΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ

99. Μετά την διάλυση των Δημοκρατικών Ταγμάτων ο Κονδύλης αντιλαμβανόμενος την απομόνωση στην οποία είχε περιέλθει, οδήγησε τη χώρα σε εκλογές στις 7 Νοεμβρίου 1926. Ο ίδιος δεν θα συμμετείχε σε αυτές και κάλεσε τους φίλους του να ενταχθούν και να ψηφίσουν όποιο κόμμα εκείνοι ήθελαν⁸⁴. Η κυβέρνηση που προέκυψε σχηματίσθηκε κατόπιν συνεργασίας των Φιλελευθέρων, της Δημοκρατικής Ένωσης του Παπαναστασίου, των Λαϊκών του Τσαλδάρη και των Ελευθεροφρόνων του Μεταξά με πρωθυπουργό τον Αλέξανδρο Ζαΐμη. Η κυβέρνηση αυτή και οι διάδοχες πολυκομματικές που προέκυψαν αργότερα

⁸³ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος II, σελ.39.

⁸⁴ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος II, σελ.42.

πέτυχαν την σταθεροποίηση της ελληνικής οικονομίας και αποκατέστησαν την διεθνή εικόνα της Ελλάδας.

100. Ένα καίριο ζήτημα που έπρεπε να αντιμετωπιστεί από την οικουμενική κυβέρνηση και αφορούσε στον Στρατό ήταν η αποκατάσταση των αξιωματικών που είχαν αποταχθεί μαζικά μετά το αποτυχημένο κίνημα Γαργαλίδη Λεοναρδόπουλου. Στην συγκεκριμένη κατεύθυνση πίεζε ο Τσαλδάρης, καθώς επιθυμούσε την επανάκτηση ερεισμάτων στον Στρατό για λογαριασμό των αντιβενιζελικών. Κατάφερε την επαναφορά αριθμού απότακτων αξιωματικών και την κανονική συνταξιοδότηση αρκετών άλλων. Ήταν επόμενο να δυσανεσθηθούν βενιζελικοί αξιωματικοί, καθώς θεωρούσαν ότι έτσι πλήττονταν οι προοπτικές της καριέρας τους λόγω ανατροπής της μέχρι τότε ισορροπίας στο στράτευμα.⁸⁵

101. Ο βασικότερος εκφραστής της παραπάνω στάσης ήταν ο Οθωναίος, επικεφαλής του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Απειλούσε ανοικτά για ανυπακοή του Στρατού, αν η κυβέρνηση επέμενε στην επαναφορά των απότακτων αξιωματικών. Η κυβέρνηση έλαβε μέτρα συγκρότησης στρατιωτικού τμήματος το οποίο ασφάλιζε τις κυριότερες κυβερνητικές υπηρεσίες. Ο Πλαστήρας υποστήριξε την κυβέρνηση, καθώς είχε εξελιχθεί σε προσωπικό πολέμιο του Οθωναίου ως προς την επιρροή στο σώμα των αξιωματικών και γενικότερα είχε στραφεί κατά του Στρατιωτικού Συνδέσμου.

102. Ένα γεγονός κομβικής σημασίας ήταν η επανεμφάνιση του Ελευθερίου Βενιζέλου στο πολιτικό προσκήνιο με την επιστροφή του από το εξωτερικό στις 19 Απριλίου 1927.⁸⁶ Ο ελληνικός λαός έδειξε τις προσδοκίες που του δημιουργήθηκαν από την εξέλιξη αυτή, αφού επέτρεψε στους Φιλελευθέρους να καταγάγουν σαρωτική νίκη στις εκλογές της 19 Αυγούστου 1928. Η τετραετία βενιζελικής διακυβέρνησης έχει να επιδείξει σημαντικά αποτελέσματα με την ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος και του Συμβουλίου της Επικρατείας, την υπογραφή Συμφώνων Φιλίας με Ιταλία και Τουρκία, την καταπολέμηση της ληστείας, την εκτέλεση εγγειοβελτιωτικών έργων και την υλοποίηση αξιόλογου εκπαιδευτικού προγράμματος με την κατασκευή σχολείων και την ανανέωση των σχολικών εγχειριδίων. Παρά τα αποτελέσματα αυτά η κυβέρνηση Βενιζέλου στιγματίστηκε από πολύκροτα οικονομικά σκάνδαλα κυβερνητικών στελεχών, από τον πολιτικό αυταρχισμό με το «Ιδιώνυμο» και την παραχώρηση των περιουσιών των Μικρασιατών στην Τουρκία του Κεμάλ στο πλαίσιο της ελληνοτουρκικής φιλίας που εγκαινίασε ο Βενιζέλος. Η μεγάλη παγκόσμια οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου προκάλεσε και την ελληνική χρεοκοπία τον Μάιο του 1932⁸⁷. Προ της κρίσης αυτής ο Βενιζέλος παραιτήθηκε στις 21 Μαΐου 1932⁸⁸, στήριξε αρχικά την κυβέρνηση Παπαναστασίου η οποία ορκίσθηκε στις 26 Μαΐου, για να τον ανατρέψει όμως στις

⁸⁵ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 144

⁸⁶ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 159

⁸⁷ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τρίτος, σελ. 360.

⁸⁸ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος II, σελ.70.

3 Ιουνίου και να σχηματίσει εκ νέου κυβέρνηση στις 5 Ιουνίου προκηρύσσοντας εκλογές.

103. Η πολιτική αστάθεια επανήλθε. Εκλογές διεξήχθησαν στις 25 Σεπτεμβρίου 1932. Κατά την προεκλογική περίοδο κύριο αφήγημα του Βενιζέλου ήταν ότι το Λαϊκό Κόμμα δεν είχε αναγνωρίσει επίσημα το ισχύον πολίτευμα και ότι πιθανή επικράτησή του θα είχε ως αποτέλεσμα την επαναφορά της βασιλείας. Ο Βενιζέλος επιπρόσθετα δεν αποδοκίμαζε δηλώσεις αξιωματικών του Στρατιωτικού Συνδέσμου που απειλούσαν ανοικτά με στρατιωτική επέμβαση σε περίπτωση που το Λαϊκό Κόμμα κέρδιζε τις εκλογές. Στις 29 Σεπτεμβρίου, λίγες ημέρες μετά τις εκλογές, σημαίνοντα στελέχη του Στρατιωτικού Συνδέσμου, Οθωναίος και Μανέτας, παρουσιάσθηκαν ενώπιον του Προέδρου της Δημοκρατίας, Ζαΐμη, αξιώνοντας τα τρία στρατιωτικά υπουργεία (Στρατιωτικών, Ναυτικού και Αεροπορίας) να ανατεθούν σε εν ενεργεία αξιωματικούς σε περίπτωση που το Λαϊκό Κόμμα σχημάτιζε κυβέρνηση χωρίς να έχει αναγνωρίσει επισήμως το πολίτευμα. Επίσης, απαίτησαν να μην αλλάξει η σύνθεση του Ανώτατου Στρατιωτικού Συμβουλίου που αποφάσιζε για τις προαγωγές των αξιωματικών. Ο Ζαΐμης σημείωσε τα αιτήματα των αξιωματικών χωρίς να προβεί σε κάποια άλλη δυναμικότερη αντίδραση κατά της έκνομης αυτής ενέργειας. Στις 3 Οκτωβρίου ο αρχηγός του Λαϊκού Κόμματος, Τσαλδάρης, με γραπτή δήλωσή του αναγνώρισε επίσημα το ισχύον πολίτευμα και η δήλωση αυτή συνοδεύθηκε από την επίσημη ανακοίνωση διάλυσης του Στρατιωτικού Συνδέσμου⁸⁹. Στις 4 Νοεμβρίου 1932 ο Τσαλδάρης σχημάτισε κυβέρνηση η οποία λόγω της ισχνής της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας ανατράπηκε σύντομα από τον Βενιζέλο, που σχημάτισε κυβέρνηση στις 16 Ιανουαρίου 1933. Και η κυβέρνηση του Βενιζέλου δεν διέθετε άνετη πλειοψηφία στη Βουλή και για την άρση του πολιτικού αδιεξόδου μη σχηματισμού ισχυρής κυβέρνησης ο Βενιζέλος επέλεξε νέες εκλογές. Οι εκλογές διεξήχθησαν στις 5 Μαρτίου 1933 και ανέδειξαν νικητή τον δεξιό συνασπισμό κομμάτων της Ηνωμένης Αντιπολίτευσης. Πρέπει να υπογραμμισθεί ότι η σύμπραξη του Κονδύλη και του Χατζηκυριάκου με τους αντιβενιζελικούς έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση του τελικού αποτελέσματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11: ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΠΛΑΣΤΗΡΑ

104. Η βενιζελική παράταξη αιφνιδιάσθηκε απόλυτα από την εκλογική ήττα και το σοκ ήταν μεγάλο στους κόλπους των Φιλελευθέρων⁹⁰. Πρώτη φορά μετά το 1922 οι βενιζελικοί έχαναν την εξουσία και το Λαϊκό Κόμμα επανερχόταν δυναμικά ως ηγετική πολιτική δύναμη. Ο Πλαστήρας, αμέσως μόλις απέκτησε εικόνα για τα δυσμενή αποτελέσματα των εκλογών, επισκέφθηκε τον απερχόμενο πρωθυπουργό Βενιζέλο στο σπίτι του τα ξημερώματα της 6 Μαρτίου και προσπάθησε να τον πείσει

⁸⁹ Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 162.

⁹⁰ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος II, σελ.78.

για να καταλάβουν την εξουσία πραξικοπηματικά.⁹¹ Ο Βενιζέλος, αν και αποδοκίμασε τέτοιου είδους μεθοδεύσεις δεν απαγόρευσε κατηγορηματικά στον Πλαστήρα να ενεργήσει⁹². Πιο έντονα αντέδρασαν στις προθέσεις του Πλαστήρα οι στρατιωτικοί που παρευρίσκονταν στις συζητήσεις όπως οι Οθωναίος και Κατεχάκης.

105. Ο Πλαστήρας αφού η συνάντηση έλαβε τέλος και συνοδευόμενος από τον υιό του Βενιζέλου, Σοφοκλή, έφυγε από την πρωθυπουργική οικία και μετέβη στο υπουργείο Στρατιωτικών, το οποίο κατέλαβε κηρύσσοντας στρατιωτικό κίνημα. Καθώς ο Πλαστήρας διέδιδε ότι ο Βενιζέλος ήταν σύμφωνος με την πρωτοβουλία που είχε αναλάβει, το κίνημά του άμεσα πλαισίωσαν το 1^ο Σύνταγμα υπό τον Συνταγματάρχη Διάμεση και έδρα την Αθήνα ⁹³, καθώς και μικρός αριθμός κατώτερων βενιζελικών αξιωματικών κυρίως λοχαγών. Κατά την εξέλιξη του κινήματος ο Πλαστήρας κατέλαβε τα σημαντικότερα κρατικά κτίρια, απέτρεψε την ενημέρωση των πολιτών για την νίκη του Λαϊκού Κόμματος δεσμεύοντας τις αντιβενιζελικές εφημερίδες, επέβαλε λογοκρισία και συνέλαβε τον Τσαλδάρη, τον οποίο έθεσε σε κατ' οίκον περιορισμό.

106. Νωρίς το πρωί, ο υπουργός Στρατιωτικών Κατεχάκης ενημέρωσε τον Βενιζέλο για το κίνημα του Πλαστήρα. Ο Κατεχάκης αιτήθηκε την άδεια του Βενιζέλου να καταστείλει με ένοπλη βία το κίνημα, ενώ σε περίπτωση που ο Βενιζέλος δεν το ενέκρινε υπέβαλε την παραίτησή του. Ο Βενιζέλος απορρίπτοντας την πρόταση του Κατεχάκη έκανε δεκτή την παραίτησή του και τον αντικατέστησε με τον Στρατηγό Θεόδωρο Μανέτα, αρχηγό του ΓΕΣ.

107. Ο Βενιζέλος διέταξε τον Μανέτα να ενεργήσει για την περιστολή του κινήματος με τρόπο ώστε ο Πλαστήρας να πεισθεί να παραδώσει ειρηνικά την εξουσία στους νόμιμους κατόχους της. Ο Πλαστήρας από την πλευρά του δεν αδράνησε αλλά σε επικοινωνία που είχε ζητήσει και έλαβε την στήριξη των Γ' και Δ' Σωμάτων Στρατού, της VIII Μεραρχίας στην Ήπειρο, της V Μεραρχίας στην Κρήτη, της Αεροπορίας και του Στόλου. Το Β' Σώμα στη Λάρισα δεν προσχώρησε στο κίνημα. Σε διάγγελμά του προς τον λαό, το οποίο τοιχοκολλήθηκε και τυπώθηκε σε φυλλάδια που ρίφθηκαν από αεροπλάνα στην Αθήνα, ανήγγειλε την ένοπλη κατάληψη της εξουσίας από τον ίδιο λόγω της χρεοκοπίας του κοινοβουλευτισμού, ενώ έκανε και νύξη σε κομμουνιστικό κίνδυνο.⁹⁴

108. Οι πολίτες της Αθήνας στο διάγγελμα του Πλαστήρα αντέδρασαν με ένα πρωτόγνωρο μέχρι τότε τρόπο. Η διενέργεια στρατιωτικού κινήματος την ημέρα αμέσως μετά τις εκλογές προκάλεσε κύμα αγανάκτησης στους αντιβενιζελικούς και τους κομμουνιστές οι οποίοι, σε μία περίεργη σύμπραξη, συγκεντρώθηκαν και

⁹¹ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) *Η σύγχρονος Ελλάς, Τόμος Τέταρτος, 1932-1936*, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος.σελ.44

⁹² Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 162-163.

⁹³ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος II, σελ.81.

⁹⁴ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος II, σελ.80

κινήθηκαν κατά των κινηματιών στο υπουργείο Στρατιωτικών. Από την άλλη οι Πλαστήρας και Μανέτας έδωσαν διαταγές σε πλαστηρικές και κυβερνητικές μονάδες του στρατού να διαλύσουν και βίαια αν απαιτείτο τους εξαγριωμένους διαδηλωτές. Η κατάσταση εκτραχύνθηκε και στις συγκρούσεις που ακολούθησαν σκοτώθηκε ένας διαδηλωτής και τραυματίστηκαν εκατοντάδες. Η τάξη αποκαταστάθηκε αργά το απόγευμα.

109. Ο Τσαλδάρης με διαταγή του Βενιζέλου αφέθηκε ελεύθερος και οι δύο άνδρες συναντήθηκαν και συζήτησαν για την αντιμετώπιση της διαμορφωθείσας κατάστασης. Τελικά και με την παρουσία το Προέδρου της Δημοκρατίας Ζαΐμη συμφώνησαν στην ορκωμοσία μεταβατικής κυβέρνησης στρατηγών υπό τον Οθωναίο η οποία, αφού θα αντιμετώπιζε τις επιπλοκές από την έκρηξη του κινήματος, θα παρέδιδε την εξουσία στον Τσαλδάρη. Αντιπρόσωποι της νέας αυτής κυβέρνησης επισκέφθηκαν τον Πλαστήρα και του ζήτησαν να παραδοθεί ενημερώνοντάς τον παράλληλα ότι ο Βενιζέλος στήριζε την πρωτοβουλία τους. Στο μεταξύ η δυναμική του κινήματος είχε εκφυλιστεί ενώ είχαν εκδηλωθεί ήδη σοβαρές αντιδράσεις με χαρακτηριστικότερη αυτή του Κονδύλη που απειλούσε ότι θα κινείτο εναντίον των Αθηνών, επικεφαλής του Β' Σώματος Στρατού το οποίο είχε εκδηλωθεί ανοικτά υπέρ της νομιμότητας.

110. Ο Πλαστήρας μετά τις εξελίξεις αυτές απογοητευμένος παρέδωσε το υπουργείο Στρατιωτικών, διέφυγε τη σύλληψη και τελικά βρήκε καταφύγιο στη Γαλλία. Την οργάνωση της διαφυγής του ανέθεσε ο ίδιος ο Βενιζέλος σε έμπιστους βενιζελικούς παράγοντες και αξιωματικούς.

111. Η προσωρινή κυβέρνηση Οθωναίου παρέδωσε την εξουσία στον Τσαλδάρη στις 10 Μαρτίου 1933⁹⁵. Η στήριξη που παρείχε ο Βενιζέλος στον Πλαστήρα, αποφεύγοντας να τον καταδικάσει ανοικτά σε συνεδρίαση της Βουλής στις 15 Μαΐου 1933, προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων από τους βουλευτές των Λαϊκών οι οποίοι δεν του επέτρεψαν να ολοκληρώσει τον λόγο του και τον εξανάγκασαν να αποχωρήσει. Ο Τσαλδάρης από την πλευρά του προσπάθησε να επιδείξει μετριοπαθή στάση και στο πλαίσιο αυτό μπορεί να αντικατέστησε όλους τους διοικητές των μονάδων της Αθήνας αλλά αποστράτευσε, λόγω της συμμετοχής τους στο κίνημα του Πλαστήρα, μόνο σαράντα βενιζελικούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12: ΤΟ ΒΕΝΙΖΕΛΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΗΣ 1^{ΗΣ} ΜΑΡΤΟΥ 1935

112. Στις 6 Ιουνίου 1933 η πολιτική ζωή της χώρας στιγματίστηκε από την σοβαρή απόπειρα δολοφονίας κατά του Βενιζέλου.⁹⁶ Σε αυτή, η σύζυγος και ο οδηγός του Βενιζέλου τραυματίστηκαν ενώ ο σωματοφύλακάς του σκοτώθηκε. Οι δράστες συνελήφθησαν αλλά το γεγονός που όξυνε τα πολιτικά πάθη ήταν ότι συνελήφθη για συνέργεια ο διοικητής της Γενικής Ασφάλειας Ιωάννης

⁹⁵ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978), Τόμος Τέταρτος, σελ.46

⁹⁶ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) Τόμος Τέταρτος, σελ.67

Πολυχρονόπουλος. Όσο αφορά στην αντιμετώπιση του θέματος από τη δικαιοσύνη, χαρακτηριστικό των προθέσεων των κρατούντων ήταν ότι η δίκη των συλληφθέντων με την κατηγορία της απόπειρας δολοφονίας του Βενιζέλου είχε αναβληθεί επ' αόριστον. Ο Βενιζέλος βαθύτατα επηρεασμένος ψυχολογικά, μετά από σύντομο χρονικό διάστημα από την απόπειρα εναντίον του, αποφάσισε να αποχωρήσει από την Αθήνα και να εγκατασταθεί στην Κρήτη για λόγους ασφάλειας.

113. Οι αφορμές για την διατήρηση της πολιτικής εμπάθειας δεν έλειψαν μετά την απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου. Με απόφαση του υπουργού Στρατιωτικών Κονδύλη καταργήθηκε η πρόσθετη δεκάμηνη υπηρεσία όσων είχαν υπηρετήσει το κίνημα της Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη.(αν και έπληττε και τον ίδιο τον Κονδύλη) Με αυτόν τον τρόπο ανατρεπόταν η στρατιωτική επετηρίδα σε βάρος των βενιζελικών αξιωματικών. Παράλληλα η κυβέρνηση επιδίωξε και πέτυχε να αυξήσει τον έλεγχό της στον Στρατό και την Αστυνομία με την τοποθέτηση σε θέσεις «κλειδιά» αξιωματικών της εμπιστοσύνης της.

114. Παράλληλα με την αναταραχή στο στράτευμα η κυβέρνηση Τσαλδάρη προκάλεσε και γενικότερη αναταραχή στο πολιτικό σκηνικό καταθέτοντας νέο εκλογικό νόμο τον Μάρτιο του 1934. Ουσιαστικά με τον νόμο αυτόν οι αντιβενιζελικοί εξασφάλιζαν την εκλογική νίκη όποτε και να διεξάγονταν οι εκλογές και ήταν επόμενο να αντιδράσουν έντονα οι βενιζελικοί. Τα πολιτικά πάθη υποδαυλιζόνταν και από την αντιπαράθεση, μέσω δημοσιευμάτων στον Τύπο, του Βενιζέλου με τον Μεταξά.⁹⁷ Αντικείμενο της διαμάχης αποτέλεσαν οι αλληλοκατηγορίες για το ποιος ήταν υπεύθυνος για τον Εθνικό Διχασμό και την Μικρασιατική Καταστροφή. Ήταν επόμενο ότι η διαμάχη των δύο πολιτικών θα πόλωνε επικίνδυνα το κλίμα μεταξύ των πολιτικών παρατάξεων που αντιπροσώπευαν.

115. Ο Βενιζέλος από το 1932 είχε σχηματίσει την άποψη ότι μέσω μίας αναθεώρησης του Συντάγματος θα ήταν δυνατή μία αποφασιστική ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας. Είχε εμπιστευτεί στον φίλο του Δ.Κ.Πολυχρονιάδη ότι: «Επιτέλους και η δικτατορία προσωρινώς επιβαλλομένη και ηθικώς ασκουμένη δύναται ενίοτε εις εξαιρετικές περιπτώσεις να αποβή σωτήρια. Γί'αυτό αν η σκληρά ανάγκη το επιβάλλη προς σωτηρίαν της Ελλάδος δεν πρέπει να διστάσω, εις την κατάλληλον στιγμήν να κηρύξω την προσωρινήν υπ'έμέ δικτατορίαν, όσο και αν μου είναι τούτο κατ'εξοχήν δυσάρεστον...» Επιπρόσθετα ο Βενιζέλος δεν είχε καταδικάσει ρητά το κίνημα του Πλαστήρα. Μετά την επικράτηση του Λαϊκού Κόμματος αλλά ιδιαίτερα μετά την δολοφονική απόπειρα εναντίον του, ο Βενιζέλος αποφάσισε για την αναγκαιότητα ενός στρατιωτικού κινήματος κατά της εξουσίας των Λαϊκών.

116. Οι προετοιμασίες ξεκίνησαν από το καλοκαίρι του 1933. Την βολιδοσκοπήση των αξιωματικών ανέλαβε ο βενιζελικός παράγοντας Αλέξανδρος Ζάννας. Διαπιστώθηκε ότι πολλοί βενιζελικοί αξιωματικοί ήταν πρόθυμοι να

⁹⁷ Σπ. Β. Μαркеζίνης (1978), Τόμος Τέταρτος, σελ.131

ενταχθούν στη μυστική οργάνωση που θα προετοίμαζε και θα εκδήλωνε το κίνημα. Οι λόγοι που τους ωθούσαν σε αυτό ήταν τόσο ιδεολογικοί όσο και προστασίας της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας, η οποία κινδύνευε από την επαναφορά στην υπηρεσία αντιβενιζελικών αξιωματικών. Ο Ζάννας πέτυχε και την επαναπροσέγγιση του Βενιζέλου με τον εξόριστο στη Γαλλία, Πλαστήρα . Ο Πλαστήρας είχε απομακρυνθεί από τον Βενιζέλο θεωρώντας ότι ο Βενιζέλος τον είχε εγκαταλείψει κατά το κίνημα του Μαρτίου του 1933. Με αυτόν τον τρόπο ο Πλαστήρας και οι υποστηρικτές του εντάχθηκαν στον σχεδιασμό των κινήματιών.

117. Την ίδια περίοδο συστάθηκε η Ελληνική Στρατιωτική Οργάνωση (ΕΣΟ), μία μυστική οργάνωση λοχαγών με βασικά μέλη τους λοχαγούς Χριστόδουλο και Ιωάννη Τσιγάντε, Νικόλαο Σκαναβή και Μάρκο Κλαδάκη και αρχηγό, μετά από πολλές ζυμώσεις, τον συνταγματάρχη Στέφανο Σαράφη. Βασικό στόχο είχε την αποκατάσταση της αξιοκρατίας στον Στρατό μακριά από επεμβάσεις πολιτικών παραγόντων. Η ΕΣΟ ήρθε σε επαφή με τον Ζάννα και προσχώρησε στο σχεδιαζόμενο κίνημα.

118. Στις αρχές του 1934 ιδρύθηκε η Δημοκρατική Άμυνα, μία ημιστρατιωτική οργάνωση που συσπείρωσε τους υποστηρικτές του εξόριστου Πλαστήρα υπό τους Αναστάσιο Παπούλα και Στυλιανό Γονατά. Σε αυτή είχαν ενταχθεί αξιωματικοί οι οποίοι είχαν λάβει μέρος στο κίνημα της 6 Μαρτίου και είχαν αποστρατευθεί, αλλά και εν ενεργεία αξιωματικοί. Η οργάνωση αυτή βρισκόταν σε συνεχή επαφή με τον Ζάννα και εξέφραζε την πλέον επιθετική στάση έναντι της κυβέρνησης και των αντιβενιζελικών, σε τέτοιο βαθμό που ο ίδιος ο Βενιζέλος με επιστολή του προσπάθησε να τους συγκρατήσει⁹⁸.

119. Στο Ναυτικό οι κινηματίες βρήκαν πρόσφορο έδαφος. Ο υπουργός Ναυτικών Χατζηκυριάκος δεν ήταν αρεστός στους αξιωματικούς λόγω του μεροληπτικού και αυταρχικού τρόπου διοίκησης αλλά και λόγω του πολιτικού παρελθόντος του, που από φανατικός βενιζελικός είχε μεταστραφεί σε υποστηρικτή των Λαϊκών. Οι δύο σημαντικότεροι μνημένοι ήταν ο απόστρατος υποναύαρχος Ιωάννης Δεμέστιχας και ο απόστρατος αρχιπλοίαρχος Ανδρέας Κολιαλέξης. Και οι δύο είχαν μεγάλη επιρροή στους αξιωματικούς του ναυτικού.

120. Ο Βενιζέλος στην Κρήτη ήταν σε επαφή με τον Πλαστήρα στη Γαλλία και τους βασικούς συνωμότες στην Αθήνα μέσω αλληλογραφίας και είχε αναλάβει και την χρηματοδότηση της οργάνωσης του κινήματος. Επίσης είχε συγκροτηθεί μία τριμελής επιτροπή (Σαράφης Κολιαλέξης, Κ. Βλάχος) για τον καλύτερο συντονισμό των οργανώσεων των κινήματιών με τον Βενιζέλο. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο Σαράφης αναφέρει ότι προσχώρησαν στο σχεδιαζόμενο κίνημα αξιωματικοί κατόπιν δωροδοκίας.⁹⁹

121. Η εγγενής αδυναμία που αντιμετώπιζε το κυοφορούμενο κίνημα δεν ήταν άλλη από τις διαφορετικές επιδιώξεις των συμμετεχουσών ομάδων. Τα στελέχη της

⁹⁸ Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 183.

⁹⁹ Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 210

Δημοκρατικής Άμυνας επιζητούσαν την άμεση ενέργεια κινήματος για την βαθμολογική τους αποκατάσταση στο στράτευμα και ο Πλαστήρας να πετύχει αυτό που δεν κατάφερε με το κίνημα της 6 Μαρτίου 1933. Οι αξιωματικοί της ΕΣΟ είχαν αποκηρύξει το εν λόγω κίνημα, δεν συμπαθούσαν τους πλαστηρικούς και επιθυμούσαν την αξιοκρατία στο στράτευμα. Οι βενιζελικοί ήταν οι πιο μετριοπαθείς και επιφυλακτικοί και επιθυμούσαν την στρατιωτική επέμβαση μόνο ως έσχατη λύση στην παρατεινόμενη αδιαλλαξία των αντιβενιζελικών.

122. Ένα εξίσου σημαντικό πρόβλημα της οργάνωσης του κινήματος ήταν η απουσία αρχηγού. Ο Βενιζέλος ήταν ο εμπνευστής και ο οργανωτής αλλά δεν επιθυμούσε να αναλάβει την αρχηγία, προβάλλοντας την ανάγκη το κίνημα να εμφανιστεί ως πολιτικοστρατιωτικό.¹⁰⁰ Ο ίδιος πρότεινε την αρχηγία στον Οθωναίο, ο οποίος την αρνήθηκε επιθυμώντας να κρατήσει ουδέτερη στάση. Στη συνέχεια έγινε λόγος για τον Στυλιανό Γονατά ο οποίος, όμως, θεωρώντας ότι το σχέδιο εμφάνιζε αδυναμίες, παρέμεινε αναβλητικός και διστακτικός. Ο Βενιζέλος εξέτασε και την περίπτωση του Πλαστήρα, αντέδρασαν όμως ο Σαράφης και οι αξιωματικοί της ΕΣΟ και άλλοι συμμετέχοντες στο κίνημα βενιζελικοί αξιωματικοί. Τελικά αρχηγός ορίσθηκε ο διοικητής του Δ' Σώματος Στρατού με έδρα τη Θράκη, αντιστράτηγος Δημήτριος Καμμένος,¹⁰¹ για τον οποίο όμως θα ήταν δυσχερής ο συντονισμός των κινηματιών σε όλη την επικράτεια λόγω της γεωγραφικής θέσης της διοίκησης που κατείχε.

123. Η ουσιαστικότερη όμως παράλειψη των κινηματιών ήταν ότι δεν κατάφεραν να πείσουν την κοινή γνώμη για την σκοπιμότητα του σχεδιαζόμενου κινήματος. Το βασικό επιχείρημα των βενιζελικών ήταν ο κίνδυνος για την αβασίλευτη δημοκρατία που αντιπροσώπευε η κατάληψη και η παραμονή των Λαϊκών στην εξουσία. Μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης δεν ενστερνιζόταν την άποψη αυτή, καθώς στον μετριοπαθή Τσαλδάρη αναγνώριζε την νόμιμη κυβέρνηση που είχε προκύψει από εκλογές, ενώ στους βενιζελικούς «χρέωνε» τη σύναψη πελατειακών σχέσεων σε πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο και καιροσκοπισμό.

124. Το σχέδιο του κινήματος είχε οριστικοποιηθεί μέχρι τις 26 Φεβρουαρίου 1935 και η ημερομηνία εκδήλωσής του είχε καθοριστεί η 1 Μαρτίου 1935. Σύμφωνα με αυτό προβλεπόταν στην Αθήνα μία μικρή κινητοποίηση αντιπερισπασμού, προκειμένου να διευκολυνθεί η κατάληψη του στόλου από τους κινηματίες. Πιο συγκεκριμένα, προβλεπόταν η εξέγερση στο Πρότυπο Τάγμα Ευζώνων και στη Σχολή Ευελπίδων. Οι υπόλοιποι σχηματισμοί της Φρουράς Αθηνών (34^ο και 1^ο Σύνταγμα, τα συντάγματα πυροβολικού και οι λόχοι τεθωρακισμένων) δεν είχαν προσχωρήσει στο κίνημα, διότι η κυβέρνηση είχε τοποθετήσει πιστούς σε αυτήν αξιωματικούς για να αποτρέψει ακριβώς ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Σε κάθε περίπτωση, η εξέγερση στην Αθήνα είχε σχεδιαστεί να έχει υποβοηθητικό ρόλο για την κύρια ενέργεια που ήταν η κατάληψη του στόλου. Όταν αυτό θα επιτυγχανόταν ο στόλος θα έπλεε προς Θεσσαλονίκη και Καβάλα, όπου θα υποστήριζε την εξέγερση των

¹⁰⁰ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978), Τόμος Τέταρτος, σελ. 147

¹⁰¹ Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 209

εκεί στρατιωτικών μονάδων. Ταυτόχρονα θα εκδηλωνόταν το κίνημα στα νησιά του Αιγαίου και στην Κρήτη, όπου η συντριπτική πλειοψηφία ήταν μυημένοι. Μετά από αυτό υπολογιζόταν ότι η κυβέρνηση έχοντας υποστεί αιφνιδιασμό θα έπεφτε. Αν δεν συνέβαινε κάτι τέτοιο είχε προβλεφθεί να οριστεί μία επαναστατική κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη στα πρότυπα του 1917 και στη συνέχεια οι δυνάμεις των κινηματιών θα βάδιζαν προς την Αθήνα για να καταλάβουν την εξουσία.

125. Το αδύναμο σημείο του σχεδιασμού ήταν το γεγονός ότι, στην ουσία η έναρξη του πραξικοπήματος είχε τοποθετηθεί στην περιφέρεια για να κατευθυνθεί στη συνέχεια προς την Αθήνα, όταν η εμπειρία από τα προηγούμενα κινήματα είχε αποδείξει ότι κάτι τέτοιο δεν είχε επιτυχία. Επιπρόσθετα, δημιουργήθηκε σύγχυση όταν ο Δεμέστιχας, ο οποίος είχε οριστεί επικεφαλής των αξιωματικών του στόλου, αρνήθηκε να πλεύσει στη Θεσσαλονίκη θεωρώντας ότι έπρεπε να κατευθυνθούν προς την Κρήτη προκειμένου να βρεθούν σε φίλιο περιβάλλον και να ανασυνταχθούν για τις περαιτέρω ενέργειες. Τελικά επήλθε συμβιβασμός με την απόφαση να πλεύσουν στη Θεσσαλονίκη τα δύο καλύτερα αντιτορπιλικά που θα καταλαμβάνονταν.

126. Το κίνημα εκδηλώθηκε το απόγευμα της 1 Μαρτίου 1935. Η αποφασιστική και αναγκαία ενέργεια όλου του εγχειρήματος ήταν η κατάληψη του στόλου. Της όλης προσπάθειας ηγήθηκε ο Δεμέστιχας. Μέχρι τις 3 τα ξημερώματα της 2 Μαρτίου, κατάφερε αυτός και οι αξιωματικοί του, με περιπετειώδη τρόπο, να καταλάβουν το σύνολο σχεδόν του στόλου στον ναύσταθμο και να αποπλεύσουν.¹⁰² Στην Αθήνα, παράλληλα με την κίνηση στον ναύσταθμο, ο Σαράφης και οι μυημένοι αξιωματικοί κατέλαβαν το Πρότυπο Τάγμα Ευζώνων και ο Ιωάννης Τσιγάντε τη Σχολή Ευελπίδων, όπου όλοι οι αξιωματικοί της ήταν μυημένοι στο κίνημα. Οι ευέλπιδες αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στην εξέγερση και παρέμειναν στους κοιτώνες τους. Ο Κ. Βλάχος, ο οποίος θα αναλάμβανε τον όλο συντονισμό της ενέργειας στην Αθήνα δεν παρουσιάσθηκε στην Σχολή Ευελπίδων που είχε σχεδιαστεί ως το προσωρινό αρχηγείο της κίνησης στην Αθήνα. Στη Μακεδονία, τη Θράκη και στη Κρήτη δεν εξεγέρθηκε καμία μονάδα τη στιγμή που στην Αθήνα η εξέγερση είχε περιοριστεί σε δύο ασήμαντες εστίες. Η αιτία ήταν η ασυνεννοησία του Βενιζέλου με τον απεσταλμένο του από την Κρήτη στην Αθήνα, Σκουλά.¹⁰³ Ο Βενιζέλος επιθυμούσε την ολιγοήμερη αναβολή του κινήματος αλλά ο Σκουλάς έφθασε πολύ αργά στην Αθήνα για να ειδοποιήσει εγκαίρως τους κινηματίες. Με αυτόν τον τρόπο ξέσπασε το κίνημα στην Αθήνα την 1 Μαρτίου αλλά ο Βενιζέλος δεν το γνώριζε και δεν κινητοποίησε τους κινηματίες στην Κρήτη την ίδια ημέρα, σίγουρος ότι ο Σκουλάς είχε μεταφέρει τις οδηγίες του.

127. Ο Κονδύλης διαπιστώνοντας ότι στην Αθήνα δεν κινήθηκε υπέρ των κινηματιών καμία άλλη Μονάδα αποφάσισε να λάβει μέτρα καταστολής του κινήματος. Έπεισε τον Τσαλδάρη να κηρύξει στρατιωτικό νόμο και διέταξε ικανές δυνάμεις στην Αττική να κινηθούν εναντίον του Σαράφη και Τσιγάντε στο Πρότυπο

¹⁰² Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978), Τόμος Τέταρτος, σελ. 153

¹⁰³ Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012), σελ. 80

Τάγμα Ευζώνων και στη Σχολή Ευελπίδων αντίστοιχα. Μέχρι τις 2 Μαρτίου 1935 οι κινηματίες είχαν συλληφθεί. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι μνημένοι στο κίνημα αξιωματικοί όπως ο αντισυνταγματάρχης Άγγελος Πυριόχος, παρουσιάστηκαν παρ' όλα αυτά κανονικά στις μονάδες τους για ανάληψη υπηρεσίας όταν δόθηκε ο συναγερμός από τις κυβερνητικές δυνάμεις.¹⁰⁴

128. Στην Κρήτη ο Βενιζέλος αιφνιδιάστηκε μαθαίνοντας το πρωί της 2 Μαρτίου για την εκδήλωση του κινήματος στην Αθήνα, καθώς είχε μείνει με την εντύπωση ότι η κίνηση θα είχε αναβληθεί, όπως είχε ζητήσει. Ο Τσαλδάρης εντωμεταξύ ζητούσε από τον Βενιζέλο να κρατήσει αποστάσεις από το κίνημα που είχε εκδηλωθεί και να αποτρέψει την επικράτησή του στην Κρήτη. Για τον Βενιζέλο όμως ο κύβος είχε ριφθεί. Μέχρι το μεσημέρι της 2 Μαρτίου οι υποστηρικτές του Βενιζέλου είχαν επικρατήσει, όλα τα κρατικά κτήρια στην Κρήτη είχαν καταληφθεί, οι κρατικοί λειτουργοί είχαν συλληφθεί και στρατιωτικός διοικητής του νησιού είχε αναλάβει ο βενιζελικός συνταγματάρχης Εμμανουήλ Τζανακάκης.

129. Ο στόλος που είχε καταληφθεί από τους κινηματίες και είχε αποπλεύσει από τον ναύσταθμο υπό τον Δεμέστιχα τα ξημερώματα της 2 Μαρτίου εισήλθε στο λιμάνι της Σούδας το βράδυ της ίδιας ημέρας. Η κίνηση αυτή ήταν αντίθετη στον αρχικό σχεδιασμό που προέβλεπε τον κατάπλου του στόλου (ή μέρους του) στη Θεσσαλονίκη και την Καβάλα για την υποστήριξη της εξέγερσης των Γ' και Δ' Σωμάτων Στρατού και την αποστολή πλοίου στην Ιταλία, κατόπιν επιθυμίας του Βενιζέλου, για την παραλαβή του Πλαστήρα. Αιτία φαίνεται να είναι οι μεθοδεύσεις του Κολιαλέξη, ο οποίος δεν επιθυμούσε την έλευση του Πλαστήρα. Ο Βενιζέλος αρχικά δεν έκρυψε την δυσαρέσκειά του για την πρωτοβουλία των Δεμέστιχα και Κολιαλέξη να πλεύσουν στην Κρήτη, στη συνέχεια όμως και ενώ έφθαναν τα νέα για τις θετικές για το κίνημα εξελίξεις από τη Βόρεια Ελλάδα, προσπάθησε να ανορθώσει το ηθικό των συνεργατών του για να ανταπεξέλθουν στην δύσκολη συνέχεια. Στις 3 Μαρτίου ανέλαβε τα ηνία του αγώνα¹⁰⁵.

130. Στη Βόρεια Ελλάδα δεν έγινε καμία κίνηση στις μονάδες της, όταν εκδηλώθηκε το κίνημα στην Αθήνα. Και εδώ αιτία ήταν η ασυνεννοησία του Σαράφη στην Αθήνα με τον σύνδεσμο του κινήματος στη Θεσσαλονίκη αντισυνταγματάρχη Σφέτσο.¹⁰⁶ Μόλις το απόγευμα της 2 Μαρτίου έγινε γνωστή η ανταρσία του στόλου και η κίνηση του Σαράφη στην Αθήνα. Ο μνημένος στο κίνημα διοικητής του Δ' Σώματος Στρατού αντιστράτηγος Καμμένος, μετά από αρχικές παλινωδίες, με προκήρυξή του το πρωί της 3 Μαρτίου δήλωσε ότι προσχωρούσε στις τάξεις των κινηματιών. Μέχρι το βράδυ της 3 Μαρτίου οι μονάδες από τον Στρυμόνα μέχρι τον Έβρο είχαν προσχωρήσει στο κίνημα. Ο Καμμένος όμως, θεωρώντας ότι δεν είχε επαρκείς δυνάμεις για να κινηθεί κατά της Θεσσαλονίκης, τάχθηκε αμυντικά πίσω από το υδάτινο κώλυμα του Στρυμόνα με σκοπό να κερδίσει χρόνο, αναμένοντας από αλλού εξελίξεις και ελπίζοντας σε κάποιου είδους συμβιβασμό. Στις 5 Μαρτίου

¹⁰⁴ Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 218

¹⁰⁵ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014), Τόμος II, σελ.102.

¹⁰⁶ Θάνος Βερέμης (1983), σελ. 213

έφθασε στην Καβάλα ο στόλος των κινηματιών και στη συνέχεια έπλευσε προς Λέσβο, Χίο και Σάμο όπου υποστήριξε τις τοπικές φρουρές να προσχωρήσουν στο κίνημα. Αδυνατούσε όμως να συνεχίσει τις ενέργειές του όταν διαπιστώθηκε η αδυναμία ανεφοδιασμού του σε καύσιμα.

131. Η κυβέρνηση Τσαλδάρη για να αντιμετωπίσει την κατάσταση αποφασίστηκε να ορκιστεί ο Μεταξάς υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου¹⁰⁷ και ο Κονδύλης να μετακληθεί στην ενέργεια για να μεταβεί στην Θεσσαλονίκη και να τεθεί επικεφαλής των κυβερνητικών δυνάμεων. Επιπλέον, αποφασίστηκε η επιστράτευση τριών κλάσεων από την Πελοπόννησο η οποία πολιτικά ευνοούσε την κυβέρνηση.¹⁰⁸ Παράλληλα αντικαταστάθηκε ο υπουργός Ναυτικών Χατζηκυριάκος με τον Σοφοκλή Δούσμανη, ο οποίος εξέδωσε αυστηρές διαταγές για την ενεργοποίηση των πλοίων που είχαν μείνει πιστά στην κυβέρνηση.

132. Ο Κονδύλης με τις κυβερνητικές δυνάμεις εμφανίστηκαν στον Στρυμόνα στις 4 Μαρτίου και εκδήλωσε την επιθετική του ενέργεια κατά των στασιαστών στις 10 Μαρτίου χωρίς να συναντήσει αξιόλογη αντίσταση, γεγονός που τεκμαίρεται από τις ασήμαντες απώλειες που υπέστη. Οι δυνάμεις των κινηματιών υποχώρησαν άτακτα προς το Νέστο και ο Καμμένος ενημερώνοντας τον Βενιζέλο σχετικά με τις δυσμενείς εξελίξεις διέφυγε με το επιτελείο του στη Βουλγαρία. Όταν το πληροφορήθηκε αυτό ο Βενιζέλος αποφάσισε να εγκαταλείψει την προσπάθεια και τελικά διέφυγε στην Ιταλία. Μετά την φυγή του Βενιζέλου το κίνημα εκφυλίστηκε ολοκληρωτικά και ο κυβερνητικός στόλος αποκατέστησε τις νόμιμες αρχές στα νησιά.

133. Αξίζει να σημειωθεί πως παρά τη μεγάλη κινητοποίηση και τα εξημμένα πολιτικά πάθη το κίνημα της 1 Μαρτίου 1935 είχε μικρές απώλειες σε ανθρώπινες ζωές, καθώς σκοτώθηκαν μόλις πέντε στρατιώτες και πολίτες, ενώ δύο κινηματίες αξιωματικοί αυτοκτόνησαν.

134. Η σημαντικότερη δίκη των κινηματιών ξεκίνησε στις 18 Μαρτίου 1935 με κατηγορούμενους τους 28 αξιωματικούς που είχαν κινηθεί στην Αθήνα. Ασκήθηκαν εσωτερικές (από ανώτατα κυβερνητικά μετριοπαθή στελέχη) και εξωτερικές (από τον Βρετανό πρεσβευτή) προκειμένου να αποφευχθούν εκτελέσεις και τελικά οι ποινές που επιβλήθηκαν ήταν ισόβια κάθειρξη για τους Σαράφη, Ι και Χ. Τσιγάντε και Σπαή και μικρότερες ποινές στους υπόλοιπους. Τα πολιτικά πάθη όμως τελικά οδήγησαν στην εκτέλεση του επιλάρχου Στυλιανού Βολάνη και των ηγετών της Δημοκρατικής Άμυνας αντιστρατήγων Παπούλα και Κοιμήση¹⁰⁹ παρά την εκφρασμένη αντίθεση του Τσαλδάρη. Πέρα αυτών, το αποτυχημένο βενιζελικό κίνημα του 1935 έδωσε την ευκαιρία στον αντιβενιζελισμό να ανταποδώσει τις εκκαθαρίσεις του 1923, καθώς 2.000 περίπου αξιωματικοί αποτάχθηκαν.

¹⁰⁷ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) Τόμος ΙΙ, σελ.102.

¹⁰⁸ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978), Τόμος Τέταρτος, σελ.155

¹⁰⁹ Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978), Τόμος Τέταρτος, σελ.164

135. Το κίνημα δεν έτυχε της υποστήριξης των Αγγλογάλλων. Αντίθετα μόλις φάνηκε η έκβασή του, Λονδίνο και Παρίσι έσπευσαν να εκφράσουν την υποστήριξή τους προς την κυβέρνηση των Αθηνών¹¹⁰.

136. Το κίνημα της 1^{ης} Μαρτίου πέτυχε τελικά αυτό που θεωρητικά προσπαθούσε να αποτρέψει: την παλινόρθωση της βασιλείας στην Ελλάδα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

137. Η εκδήλωση αριθμού κινημάτων από το 1922 έως το 1935, περίοδο κατά την οποία είχαν επικρατήσει οι βενιζελικοί, υποδηλώνει ότι στερούνταν ιδιαίτερου ιδεολογικού υπόβαθρου. Όπως αναφέρθηκε κατά την ανάλυση των εν λόγω κινημάτων τα κίνητρα των κινηματιών στην ουσία είχαν να κάνουν με την εξυπηρέτηση ιδιοτελών συμφερόντων. Αυτά αφορούσαν κυρίως στην εξασφάλιση των κεκτημένων θέσεων στον Στρατό και στην πολιτική. Οι πολιτικοί υποστήριζαν τους στρατιωτικούς και αντίστροφα, σε μία σχέση δούναι και λαβείν προς ικανοποίηση των φιλοδοξιών αμφοτέρων. Χαρακτηριστική είναι η διένεξη μεταξύ των πολιτικών Παπαναστασίου - Βενιζέλου στην αίθουσα της Βουλής την 29 Ιανουαρίου 1924 κατά την οποία ο Παπαναστασίου μέμφθηκε τον Βενιζέλο ότι εκείνος εγκαινίασε την πρακτική επεμβάσεως των στρατιωτικών στο πολιτικό γίγνεσθαι.¹¹¹

138. Η εκτέλεση των Έξι θα μπορούσε να μετατραπεί σε θυσία των Έξι, ως άλλη Ιφιγένεια, προς αποκατάσταση της ομοψυχίας του Έθνους και των πολιτικών και στρατιωτικών του ηγητόρων, για την αντιμετώπιση των προκλήσεων στις οποίες έπρεπε να ανταπεξέλθουν. Τα πολιτικά πάθη όμως ήταν τόσο βαθιά που κάτι τέτοιο δεν επιτεύχθηκε, ακόμα και ανάμεσα σε ομοϊδεάτες. Το έργο που επιτελέστηκε κατά την διάρκεια της ταραγμένης εκείνης περιόδου, είναι δηλωτικό της δυναμικής του Έθνους για ανάπτυξη σε όλους τους τομείς, αν υπήρχε σύμπνοια.

139. Από τον τρόπο αντιμετώπισης των κινημάτων από την πολιτική ηγεσία τεκμαίρεται ότι δεν υπήρχε η σταθερή και σθεναρή θέληση καταστολής τους εκ μέρους της. Χαρακτηριστική είναι η επιβολή της δικτατορίας του Πάγκαλου. Ίσως ο πολιτικός κόσμος της περιόδου να ανέμενε από κάποιον έξω από αυτόν να αναλάβει την αναζήτηση και εφαρμογή λύσεων στα φλέγοντα προβλήματα, τα οποία είχαν ως κορωνίδα την αποκατάσταση των προσφύγων και την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης. Όπως παρατηρεί ο Μαρκεζίνης για την περίοδο αμέσως μετά την Μικρασιατική Καταστροφή και πριν εκδηλωθεί η «επανάσταση» των Πλαστήρα Γονατά: « Την 25 Αυγούστου /7 Σεπτεμβρίου 1922 ο Π. Πρωτοπαπαδάκης και η υπ' αυτόν κυβέρνηση υπέβαλον την παραίτησίν των. Η εκλογή διαδόχου την ώρα εκείνην παν άλλον ή ευχερής ήτο. Θα ηδύνατο τις να προσθέση ούτε επιδιωκτέα δια

¹¹⁰ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) Τόμος II, σελ.105.

¹¹¹ Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) Τόμος II, σελ.812.

τους οπωσδήποτε ανήκοντας εις το καθεστώς.»¹¹² (Στη συνέχεια εξαιρεί τον Μεταξά). Η εν λόγω στάση μέρους του πολιτικού κόσμου δείχνει να διαπερνά όλη την περίοδο του μεσοπολέμου.

140. Η απόδοση των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων λίγα χρόνια μετά, κατά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940, προξενεί την απορία πως κατάφερε να αποβάλλει τα διασπαστικά στοιχεία. Η θεώρηση ότι μετά το αποτυχημένο βενιζελικό κίνημα η εκκαθάριση που ακολούθησε των βενιζελικών αξιωματικών και την δημιουργία μίας ομοιογένειας από την καθολική επικράτηση των βασιλοφρόνων μπορεί μόνο εν μέρει να ευσταθεί. Ο πατριωτισμός των Ελλήνων αξιωματικών και η αίσθηση του καθήκοντος αναδύθηκαν και κάλυψαν τις μικρότητες της υπό εξέταση περιόδου. Στη φωτιά του μετώπου οι πολιτικές πεποιθήσεις παραμερίστηκαν και οι μέχρι τότε ανταγωνιστές μετατράπηκαν σε συμπολεμιστές. Είναι πράγματι λυπηρό το γεγονός ότι για να αναδειχθούν οι αρετές του Έθνους πρέπει να διακυβεύονται ζητήματα ζωής ή θανάτου.

141. Στη σημερινή εποχή το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών, έχοντας υπόψη τα καταστροφικά αποτελέσματα του εμφυλίου και του απριλιανού καθεστώτος του 1967, παραμένει προσηλωμένο στην εκπλήρωση της υψηλής αποστολής του όπως περιγράφεται στα θεσμοθετημένα κείμενα της Πολιτείας. Οφείλει όμως και «να έχει φωνή», στα καθορισμένα πάντα όρια, όταν διακυβεύεται το αξιόμαχο των Ενόπλων Δυνάμεων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

«Α» Πηγές – Βιβλιογραφία

«Β» Βιογραφικά σημειώματα πρωταγωνιστών της περιόδου.

¹¹² Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978), *Τόμος Δεύτερος*, σελ.18.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α»

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) *Η ιστορία του Ελληνικού Στρατού (1833-1949), Τόμος Ι*, Εκδόσεις Σάκκουλα.

Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος (2014) *Η ιστορία του Ελληνικού Στρατού (1833-1949), Τόμος ΙΙ*, Εκδόσεις Σάκκουλα.

Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) *Η σύγχρονος Ελλάς, Τόμος Δεύτερος, 1922-1924*, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος.

Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) *Η σύγχρονος Ελλάς, Τόμος Τρίτος, 1924-1932*, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος.

Σπ. Β. Μαρκεζίνης (1978) *Η σύγχρονος Ελλάς, Τόμος Τέταρτος, 1932-1936*, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος.

Θάνος Βερέμης (1983) *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916-1936*, Εκδόσεις Οδυσσέας.

Ιωάννης Β. Δασκαρόλης (2012) *Στρατιωτικά Κινήματα στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου (1922-1935)*, ΓΝΩΜΩΝ Εκδοτική.

Γ. Ρούσος (1975) *Νεώτερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τ. 6, 1826-1974*, Αθήνα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Β»

Βιογραφικά σημειώματα πρωταγωνιστών της περιόδου

Βενιζέλος Ελευθέριος (1864-1936). Γεννήθηκε στη Κρήτη. Μπήκε στη πολιτική το 1889. Από τη στιγμή που έφτασε στην Αθήνα, με πρόσκληση του “Στρατιωτικού Συνδέσμου” των κινηματιών του Γουδή (1909), ως το θάνατό του στο εξωτερικό, το 1936, δέσποζε στην ελληνική πολιτική. Ιδρυτής και αρχηγός του κόμματος των Φιλελευθέρων από το οποίο ξεκίνησαν πολλές διακεκριμένες πολιτικές φυσιογνωμίες (Καφαντάρης, Παπαναστασίου, Μιχαλακόπουλος, Σοφούλης, Παπανδρέου, Μυλωνάς, Σ. Βενιζέλος)..

Γαργαλίδης Παναγιώτης (1870-1948). Γεννήθηκε στην Καλαμάτα. Βενιζελικός στρατηγός, στράφηκε εναντίον των αρχηγών της «επανάστασης» του 1922. Καταδικάστηκε σε θάνατο για το ρόλο του στην επανάσταση του 1923 αλλά αργότερα αμνηστεύτηκε.

Γεώργιος Β΄ (1870-1947). Γιος του Κωνσταντίνου και της Σοφίας. Αποφοίτησε από τη Σχολή Ευελπίδων το 1909 και συνέχισε τις στρατιωτικές του σπουδές στο Βερολίνο. Ακολούθησε τον πατέρα του στην εξορία το 1917, γιατί οι δυνάμεις της Αντάντ διάλεξαν το νεότερο αδερφό του, Αλέξανδρο, ως βασιλιά. Επέστρεψε το 1920 και έγινε βασιλιάς το 1922, όταν ο Κωνσταντίνος εξορίστηκε και πάλι. Το 1923 αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Ελλάδα, επειδή κατηγορήθηκε για συνενοχή στο αποτυχημένο κίνημα του Νοεμβρίου εκείνου του χρόνου. Το 1924 η Ελλάδα ανακηρύχθηκε επίσημα αβασίλευτη δημοκρατία και η επιστροφή του στη χώρα απαγορεύτηκε. Μετά το κίνημα του 1935 ανακλήθηκε στο θρόνο ύστερα από ένα δημοψήφισμα αμφίβολης εγκυρότητας.

Γονατάς Στυλιανός (1876-1965). Γεννήθηκε στην Πάτρα από αστούς γονείς. Φοίτησε στη σχολή Ευελπίδων και κατατάχθηκε στο πεζικό. Πήρε μέρος στο πόλεμο του 1897, στο μακεδονικό αγώνα και στους βαλκανικούς πολέμους (1912-1913). Έγινε αρχηγός του Επιτελείου του Α΄ Σώματος Στρατού στη Μικρά Ασία και προβιβάστηκε σε μέραρχο το καλοκαίρι του 1922. Παρόλο που ο Γονατάς ήταν γνωστός για την ουδέτερη στάση του κατά το “διχασμό”, κλήθηκε να διευθύνει, μαζί με τον βενιζελικό Πλαστήρα, την “Επαναστατική Επιτροπή” του 1922. Ο Γονατάς έγινε πρωθυπουργός κατά τη στρατιωτική δικτατορία του 1922 ως το 1923, οπότε και αποστρατεύτηκε για να πολιτευτεί. Το 1929 εξελέγη γερουσιαστής και παρέμεινε στην πολιτική ως βενιζελικός.

Γούναρης Δημήτριος (1867-1922). Γεννήθηκε στη Πάτρα όπου και άσκησε το δικηγορικό επάγγελμα, αφού σπούδασε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών καθώς και στη Γερμανία, Γαλλία και Αγγλία. Βουλευτής από το 1902, με προοδευτικές κοινωνικές απόψεις, και μέλος της ομάδας των “Ιαπώνων”. Μετά την παραίτηση του Βενιζέλου

το 1915, έγινε πρωθυπουργός. Το 1917 εξορίστηκε ως βασιλόφρων στην Κορσική. Πρωθυπουργός το 1921-1922, εκτελέστηκε μαζί με τους έξι το Νοέμβριο του 1922. Ιδρυτής του Λαϊκού Κόμματος.

Δαγκλής Παναγιώτης (1853-1924). Γόνος οικογένειας αγωνιστών του 1821 και στρατιωτικών. Απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων, κατετάγη στο πυροβολικό και μετεκπαιδεύτηκε στη Γαλλία. Το 1904-1909, διατέλεσε στέλεχος του νεοσύστατου Σώματος Γενικών Επιτελών. Εισήγαγε στην Ελλάδα το πυροβόλο Σνάιντερ-Δαγκλή (ταχυβόλο ορεινό πυροβόλο). Υπηρέτησε στους Βαλκανικούς πολέμους. Το 1915 εξελέγη βουλευτής Ιωαννίνων. Το 1916 έγινε μέλος της τριανδρίας που σχημάτισε τη προσωρινή κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη. Αρχιστράτηγος του ελληνικού το 1918. Αρχηγός της κοινοβουλευτικής ομάδας των Φιλελευθέρων το Νοέμβριο του 1920, μετά την αποχώρηση του Βενιζέλου. Μια μετριοπαθής παρουσία μέσα στο Κόμμα των Φιλελευθέρων.

Δεμέστιχας Ιωάννης (1882-1960). Γεννήθηκε στην Αθήνα. Αποφοίτησε από τη σχολή Δοκίμων το 1896 και έδρασε ως μακεδονομάχος. Πήρε μέρος στα περισσότερα βενιζελικά κινήματα (1916, 1922, 1933, 1935). Από τους βενιζελικούς παράγοντες στο ναυτικό, έγινε αρχηγός του στόλου το 1927 και αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού μεταξύ 1928 και 1930. Αποτάχθηκε από το ναυτικό το 1933 επειδή βοήθησε τον Πλαστήρα στο αποτυχημένο του κίνημα. Η απόφασή του να οδηγήσει τον επαναστατημένο στόλο στη Κρήτη και όχι στη Θεσσαλονίκη το 1935 αποδείχτηκε μοιραία για το κίνημα.

Διάμεσης Ηλίας (1885-1952). Γεννήθηκε στην Αθήνα. Έγινε μόνιμος αξιωματικός κατά του βαλκανικούς πολέμους. Διατέλεσε μέλος της “Εθνικής Άμυνας” το 1916 και αναμείχθηκε σε σχεδόν όλες τις στρατιωτικές αναταραχές. Πρότυπο πολιτικοποιημένου αξιωματικού στο στρατό, και απροκάλυπτος οπαδός της Δημοκρατίας. Αποτάχτηκε το 1933, επειδή βοήθησε τον Πλαστήρα και έγινε μέλος “Δημοκρατικής Άμυνας” τον ίδιο χρόνο. Δεν εκτέλεσε την αποστολή του κατά το κίνημα του 1935 αλλά δικάστηκε και καταδικάστηκε ως συνένοχος.

Δούσμανης Βίκτωρ (1862-1949). Γεννήθηκε στην Κέρκυρα από ευκατάστατους γονείς. Απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων το 1904 έγινε μέλος του νεοσύστατου Σώματος Γενικών Επιτελών. Το 1905 έγινε προσωπάρχης στο υπουργείο Στρατιωτικών της κυβέρνησης Θεοτόκη. Έπαιξε σημαντικό ρόλο στο πρόγραμμα του Θεοτόκη για την αναδιοργάνωση και εκπαίδευση του στρατού. Διετέλεσε αρχηγός του Επιτελείου κατά τον β’ βαλκανικό πόλεμο, καθώς και υπό την κυβέρνηση του Γούναρη το 1921. Επηρμένος και αυταρχικός αξιωματικός, έμπιστος του Κωνσταντίνου.

Ζάννας Αλέξανδρος (1892-1963). Γεννήθηκε στην Θεσσαλονίκη. Υπήρξε ένας από τους αρχιτέκτονες του κινήματος της Εθνικής Άμυνας το 1916. Εθελοντής στην ελληνική αεροπορία κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και αργότερα πρώτος υπουργός Αεροπορίας στην κυβέρνηση των Φιλελευθέρων του 1928. Παντρεύτηκε εγγονή Εμμανουήλ Μπενάκη και κόρη της Πηνελόπης Δέλτα. Συντονιστής του κινήματος του 1935 αρχικά, παραιτήθηκε γιατί ήρθε σε σύγκρουση με την “Δημοκρατική Άμυνα”.

Ζέρβας Ναπολέων (1891-1957). Γεννήθηκε στην Ήπειρο. Κατατάχθηκε εθελοντής στο στρατό το 1910. Κατά τους βαλκανικούς πολέμους προβιβάστηκε σε ανθυπασπιστή. Αποφοίτησε από τη Σχολή Υπαξιωματικών το 1914 και έγινε ταγματάρχης σε ηλικία 27 ετών. Μετά την εκλογική ήττα του Βενιζέλου το 1920, διέφυγε στην Κωνσταντινούπολη και προσχώρησε στην εκεί αντίσταση κατά της κυβέρνησης. Το 1925-1926, ως διοικητής της Φρουράς Αθηνών και των Δημοκρατικών Ταγμάτων, συνεργάστηκε με τον Κονδύλη για την ανατροπή του Πάγκαλου, αλλά κατόπιν ο Κονδύλης τον συνέλαβε και τον φυλάκισε. Δεν εκτέλεσε την αποστολή που του είχε ανατεθεί στο κίνημα του 1935. Επανεμφανίστηκε κατά της διάρκειας της γερμανικής κατοχής ως ηγέτης του ΕΔΕΣ.

Ιωάννου Δημήτριος (1861-1926). Γεννήθηκε στη Λειβαδιά. Αποφοίτησε από τη Σχολή Ευελπίδων το 1884 και κατατάχθηκε στο μηχανικό. Έλαβε ενεργό μέρος τους βαλκανικούς πολέμους και έγινε γνωστός για τη γενναιότητά του. Το 1916 έγινε διοικητής της Μεραρχίας Αρχιπελάγους. Στις εκστρατείες της Αντάντ στη Μακεδονία κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο διακρίθηκε ως διοικητής του Α' Σώματος Στρατού και αργότερα, στην εκστρατεία της Μικράς Ασίας, ως διοικητής του Σώματος Στρατού Σμύρνης. Μετά την εκλογική νίκη των βασιλόφρων το 1920, πήγε στην Κωνσταντινούπολη και προχώρησε στην ανασυσταθείσα οργάνωση της Εθνικής Άμυνας εναντίον της κυβέρνησης της Αθήνας.

Καφαντάρης Γεώργιος (1873-1946). Γεννήθηκε σε χωριό της Ευρυτανίας, σπούδασε νομικά στην Αθήνα και άσκησε το επάγγελμα του δικηγόρου στο Μεσολόγγι και αργότερα στην Αθήνα. Έγινε βουλευτής το 1905. Αν και προοδευτικός πολιτικός κατέκρινε το κίνημα του 1909 και απείχε από τις εκλογές του Οκτωβρίου 1910. Αργότερα συμφιλιώθηκε με τον Βενιζέλο και έγινε υπουργός σε πολλές κυβερνήσεις του. Το 1923 πρόβαλε ως ο πολιτικός με τις μεγαλύτερες πιθανότητες να αντικαταστήσει τον Βενιζέλο στο Κόμμα των Φιλελευθέρων. Έγινε υπουργός τον Ιανουάριο του 1924 και πρωθυπουργός μετά την παραίτηση του Βενιζέλου τον Φεβρουάριο του ίδιου χρόνου. Εξαιτίας της στρατιωτικής πίεσης της 12ης Μαρτίου 1924, παραιτήθηκε και αυτός και ίδρυσε το Κόμμα των Προοδευτικών Φιλελευθέρων. Μετά την πτώση του Πάγκαλου έπαιξε σημαντικό ρόλο στην «οικουμενική» κυβέρνηση αναλαμβάνοντας το υπουργείο Οικονομικών. Η επιστροφή του Βενιζέλου στην ενεργό πολιτική προκάλεσε ρήξη μεταξύ τους.

Κοιμήσης Μιλτιάδης (1878-1935). Γεννήθηκε στην Αμφιλοχία. Πολέμησε στους βαλκανικούς πολέμους και στη Μικρά Ασία. Βασιλικός αρχικά και έπειτα μέλος της Επαναστατικής Επιτροπής το 1922. Αποτάχθηκε από τό στρατό το 1933 μετά το κίνημα του Πλαστήρα. Παρόλο που ο ρόλος του στο κίνημα του 1935 ήταν μηδαμινός, εκτελέστηκε από τους αντιβενιζελικούς ως προδότης της παράταξής τους.

Κλαδάκης Μάρκος (1900-1973). Γεννήθηκε στη Σύμη τῶν Δωδεκανήσων και ανήκε σε μια σεβαστή αστική οικογένεια του νησιού. Αποφοίτησε από τη Σχολή Ευελπίδων το 1922 και προσχώρησε στη δημοκρατική φατρία τῆς τάξης του. Το 1932 άρχισε να οργανώνει την ΕΣΟ με τη βοήθεια των συμμαθητῶν του Σκαναβῆ και Κωστόπουλου. Η κύρια φιλοδοξία του ήταν να εκκαθαρίσει τό σώμα των αξιωματικῶν από τους συναδέλφους του που δεν ήταν απόφοιτοι της Σχολῆς και που η μη επαγγελματική τους συμπεριφορά επηρέαζε αρνητικά το στράτευμα. Αποτάχθηκε από το στρατό μετά την αποτυχία του κινήματος το 1935. Ισχυρίστηκε

ότι είχε αντιπαχθεί στο κίνημα επειδή δεν ενέκρινε τους αξιωματικούς που το είχαν αναλάβει, ιδιαίτερα τον Σαράφη.

Κολιαλέξης Ανδρέας (1884-1935). Γεννήθηκε στη Σύρο. Αποφοίτησε από τη Σχολή Δοκίμων και μετεκπαιδεύτηκε στο Πόρτσμουθ της Αγγλίας. Αφοσιωμένος βενιζελικός, έγινε αρχηγός του στόλου το 1926 και αποτάχθηκε μετά την πτώση του Πάγκαλου ως φίλος και υποστηρικτής του. Έλαβε μέρος στο κίνημα του 1935.

Κουντουριώτης Παύλος (1855-1935). Γεννήθηκε στην Ύδρα από εξέχουσα οικογένεια δημόσιων ανδρών και πολιτικών. Η δράση του ως αρχηγού του στόλου του Αιγαίου κατά τους βαλκανικούς πολέμους του χάρισε την αίγλη του ήρωα. Προσχώρησε στην επανάσταση του Βενιζέλου το 1916, αυξάνοντας το γόητρό της και έγινε υπουργός Ναυτικών το 1917. Μετά το θάνατο του Αλέξανδρου το 1920, έγινε αντιβασιλιάς όπως και το 1923, μετά την αποχώρηση του Γεώργιου. Το 1924 διορίστηκε προσωρινός πρόεδρος της Δημοκρατίας, θέση που διατήρησε ως την παραίτησή του κατά τη δικτατορία του Πάγκαλου το 1926. Μετά την πτώση της δικτατορίας, τον Αύγουστο του 1926, ανέκτησε το αξίωμά του και έγινε επίσημα πρόεδρος της Δημοκρατίας τον Μάιο του 1929. Παραιτήθηκε τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου.

Λεοναρδόπουλος Γεώργιος (1879-1936). Βενιζελικός στρατηγός που στράφηκε εναντίον της “επανάστασης του 1922”. Μετά το αποτυχημένο κίνημα του 1923 καταδικάστηκε και αποστρατεύτηκε.

Μανέτας Θεόδωρος (1881-1947). Γεννήθηκε στην Τρίπολη. Αδελφός του Κ. Μανέτα. Αποφοίτησε από τη Σχολή Ευελπίδων το 1902 και κατατάχθηκε στο πυροβολικό. Αποτάχθηκε από το στρατό τη 1η Νοεμβρίου 1920 ως αφοσιωμένος στο Βενιζέλο. Επανήλθε το Σεπτέμβριο του 1922 ως Γενικός Επιθεωρητής του πυροβολικού. Διατέλεσε υφυπουργός Στρατιωτικών μεταξύ 1928-1930. Υπηρέτησε επίσης ως διοικητής του Β' Σώματος Στρατού και αρχηγός του Επιτελείου. Αποστρατεύτηκε μαζί με τους περισσότερους βενιζελικούς αξιωματικούς μετά το κίνημα του 1935.

Μανέτας Κώστας (1879-1960). Γεννήθηκε στη Τρίπολη από οικογένεια διακεκριμένων δικηγόρων και πολιτικών. Αποφοίτησε από τη Σχολή Ευελπίδων το 1901 και κατατάχθηκε στο πεζικό. Έλαβε μέρος στους βαλκανικούς πολέμους, στην “Εθνική Άμυνα”, στην εκστρατεία της Ουκρανίας και της Μικράς Ασίας όπου και έγινε υποστράτηγος. Αποτάχθηκε το 1922 και αποκαταστάθηκε ένα χρόνο αργότερα από την “επανάσταση του 1922”. Το 1924 έγινε υπουργός Στρατιωτικών και προήχθη σε αντιστράτηγο. Αποστρατεύτηκε το 1935. Δεν έλαβε ενεργό μέρος στο τελευταίο δημοκρατικό κίνημα παρόλο που συμφωνούσε με τους στόχους του.

Μιχαλακόπουλος Ανδρέας (1873-1938). Δικηγόρος από την Πάτρα. Εξελέγη βουλευτής με βενιζελικό ψηφοδέλτιο το 1910. Έγινε υπουργός εθνικής Οικονομίας το 1911, υπουργός Γεωργίας το 1917-1918, 1920 και πρωθυπουργός του 1924-1925. Συνέπραξε με τον Βενιζέλο στη Θεσσαλονίκη το 1916. Ήταν συντηρητικός φιλελεύθερος και από ιδιοσυγκρασία μετριοπαθής.

Μπακιρτζής Ευριπίδης (1894-1947). Γεννήθηκε στη Μακεδονία από οικογένεια αγροτών. Μπήκε στη Σχολή Ευελπίδων το 1911 αλλά την εγκατέλειψε τον επόμενο

χρόνο για να πολεμήσει ως ανθυπασπιστής στους βαλκανικούς πολέμους. Μετά από σύντομο διάστημα σπουδών έγινε ανθυπολοχαγός και λίγο αργότερα υπολοχαγός. Το 1916 προσχώρησε στο κίνημα της Θεσσαλονίκης. Στα περισσότερα κινήματα συνεργάστηκε με το σκληρό πυρήνα των βενιζελικών (1922,1923,1925,1926,1935). Οι σύγχρονοι του τον θυμούνται σαν ριψοκίνδυνο μορφωμένο αξιωματικό. Αποτάχθηκε από το στρατό το 1935 μαζί με τους υπόλοιπους βενιζελικούς συνωμότες. Έδρασε στην αντίσταση κατά των Γερμανών.

Οθωναίος Αλέξανδρος (1879-1970). Γεννήθηκε στο Γύθειο και ήταν το τρίτο από τα εννέα παιδιά ενός δημόσιου υπάλληλου που είχε παντρευτεί τρεις φορές. Ως το μεγαλύτερο από τα αγόρια συγκέντρωσε από νωρίς τις ευθύνες και το σεβασμό των αδελφών του. Εγκατέλειψε τις νομικές σπουδές του για να μπει στη σχολή Ευελπίδων και αποφοίτησε το 1900 μαζί με μερικούς από τους σημαντικότερους κατοπινούς βενιζελικούς στο στρατό (Πάγκαλο, Κ. Μανέτα, Τσιμικάλη, Τσερούλη κ.α.). Ολόκληρη η τάξη υποχρεώθηκε να καταταγεί στο πεζικό. Έλαβε μέρος στο μακεδονικό αγώνα, τους βαλκανικούς πολέμους, την “Εθνική Άμυνα”, την εκστρατεία της Ουκρανίας και πληγώθηκε στη Μ. Ασία. Υπήρξε ο Πρόεδρος του στρατοδικείου που καταδίκασε τους έξι και ένας από τους νεότερους αντιστρατήγους το 1925 με μεγάλη επιρροή ανάμεσα στους δημοκρατικούς αξιωματικούς. Σαν ιδρυτής και αρχηγός του ανασυσταθέντος “Στρατιωτικού Συνδέσμου”, ασκούσε πίεση στις κυβερνήσεις που δεν ήταν διατεθειμένες να ακολουθήσουν τις υποδείξεις των δημοκρατικών. Αποστρατεύτηκε από την “οικουμενική” κυβέρνηση του 1927, επειδή επιχείρησε να την ανατρέψει, αλλά αποκαταστάθηκε από τον Βενιζέλο ένα χρόνο αργότερα. Το 1933 τέθηκε επικεφαλής μιας μεταβατικής κυβέρνησης στρατηγών που σχηματίστηκε μετά το αποτυχημένο κίνημα του Πλαστήρα. Θέλησε να αποφύγει άμεση ανάμειξη στο κίνημα του 1935, αλλά μετά την καταστολή αποστρατεύτηκε οριστικά.

Πάγκαλος Θεόδωρος (1878-1952). Σπούδασε στη Σχολή Ευελπίδων και στο Παρίσι. Υπήρξε στέλεχος του “Στρατιωτικού Συνδέσμου” του 1909. Το 1916 προσχώρησε στην επανάσταση της Θεσσαλονίκης και το 1917 διορίστηκε προσωπάρχης στο υπουργείο των Στρατιωτικών. Το 1918-1920 ήταν επιτελάρχης στο Γενικό Στρατηγείο του Παρασκευόπουλου στη Μακεδονία και Μικρά Ασία. Φιλόδοξος και ικανός στρατηγός ανέλαβε την αναδιοργάνωση της στρατιάς του Έβρου το 1923 με μεγάλη επιτυχία. Το 1925 ανέτρεψε τη κυβέρνηση του Μιχαλακόπουλου και έγινε δικτάτορας. Ανατράπηκε από τους Κονδύλη, Ζέρβα και Ντερτιλή και φυλακίστηκε.

Παπάγος Αλέξανδρος (1883-1955). Γεννήθηκε στην Αθήνα, μέλος διακεκριμένης οικογένειας βασιλοφρόνων. Σπούδασε στην Ακαδημία των Βρυξελλών και κατατάχθηκε στο ιππικό το 1906. Στάθηκε στο πλευρό της μοναρχίας σε όλη τη διάρκεια της αντιδικίας της με τον Βενιζέλο. Αποτάχθηκε από το στρατό το 1917 και επανήλθε το 1920. Το 1921 ανέλαβε την διοίκηση μονάδας ιππικού στη Μικρά Ασία και το 1923 αποτάχθηκε και πάλι, επειδή πήρε μέρος στο κίνημα Λεοναρδόπουλου-Γαργαλίδη. Η “οικουμενική” κυβέρνηση τον επανέφερε στο στρατό το 1927 και εργάστηκε σιωπηρά για την παλινόρθωση της μοναρχίας..

Παπαναστασίου Αλέξανδρος (1878-1936). Σπούδασε πολιτική οικονομία και φιλοσοφία στο Βερολίνο και ίδρυσε την ομάδα των “Κοινωνιολόγων”. Εξελέγη βουλευτής το 1910 και προσχώρησε στο Κόμμα των Φιλελευθέρων μαζί με τους

ριζοσπάστες οπαδούς του. Μεταξύ 1917-1920 ανέλαβε το υπουργείο Συγκοινωνιών και άλλα αξιώματα. Φυλακίστηκε το 1922, όταν εξέδωσε το *Δημοκρατικό Μανιφέστο*. Εγκατέλειψε το Κόμμα των Φιλελευθέρων για να ιδρύσει τη Δημοκρατική Ένωση. Το 1924, ως πρωθυπουργός, ανακήρυξε την αβασίλευτη δημοκρατία.

Παπούλας Αναστάσιος (1859-1935). Αξιωματικός “εκ του στρατεύματος”. Το 1904 έδρασε στη Μακεδονία. Το 1912-1913 ήταν διοικητής του 10ου Συντάγματος Πεζικού στην Ήπειρο και Μακεδονία. Το 1917 δικάστηκε για αντιβενιζελική δράση στο στρατό και φυλακίστηκε στη Κρήτη. Το Νοέμβριο του 1920 αφέθηκε ελεύθερος, προβιβάστηκε σε αντιστράτηγο και έγινε αρχηγός του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία. Παραιτήθηκε το 1922. Το Νοέμβριο του 1922 ήταν βασικός μάρτυρας κατηγορίας στη δίκη των Έξι και από τότε η συμπάθειά του στράφηκε στη βενιζελική παράταξη. Εκτελέστηκε στις 24 Απριλίου του 1935 για ανάμειξη στο βενιζελικό κίνημα.

Παρασκευόπουλος Λεωνίδας (1860-1936). Γεννήθηκε στη Κύθνο, σπούδασε στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης και μετά στη Σχολή Ευελπίδων, στην Ελβετία και στη Γαλλία. Ανέλαβε την αρχηγία του βενιζελικού στρατού της Εθνικής Άμυνας μετά τη προσχώρησή του στο κίνημα της Θεσσαλονίκης το 1916. Αρχηγός του ελληνικού στρατού το 1918, των συμμαχικών στρατιωτικών μονάδων στη Μακεδονία το 1919 και του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία. Το Νοέμβριο του 1920 παραιτήθηκε και αποσύρθηκε στο Παρίσι. Το 1929 έγινε γερουσιαστής.

Πλαστήρας Νικόλαος (1883-1953). Απόφοιτος της Σχολής Υπαξιωματικών με δράση στους βαλκανικούς πολέμους και στη Βόρεια Ήπειρο. Προσχώρησε στη βενιζελική παράταξη το 1916 και προβιβάστηκε γρήγορα για διακεκριμένη υπηρεσία στη Μακεδονία και την Ουκρανία. Συνταγματάρχης και διοικητής συντάγματος στη Μικρά Ασία, παρέμεινε στο μέτωπο και μετά το Νοέμβριο του 1920, παρά τις γνωστές βενιζελικές του πεποιθήσεις. Αρχηγός της Επανάστασης του Σεπτεμβρίου του 1922, ο Πλαστήρας αποστρατεύτηκε το 1923 και ακολούθησε μια δραστήρια πολιτική καριέρα ως το θάνατό του.

Σαράφης Στέφανος (1890-1957). Γεννήθηκε στα Τρίκαλα Θεσσαλίας. Αποφοίτησε από τη Σχολή Υπαξιωματικών και πολέμησε στους βαλκανικούς πολέμους και στο μακεδονικό μέτωπο κατά τη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου Πολέμου. Λόγω των έντονων βενιζελικών του συμπαιθιών τέθηκε σε διαθεσιμότητα μετά την επιστροφή του βασιλιά το 1920. Το 1924 πήγε στη Γαλλία για να συμπληρώσει τις στρατιωτικές του σπουδές. Ήταν υπασπιστής του Οθωναίου και προστατευόμενός του. Αποτάχθηκε το 1935 για το ρόλο του στο αποτυχημένο κίνημα. Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής υπήρξε ο στρατιωτικός διοικητής των δυνάμεων του ΕΛΑΣ.

Σοφούλης Θεμιστοκλής (1860-1948). Γεννήθηκε στη Σάμο από διακεκριμένη οικογένεια. Σπούδασε αρχαιολογία στην Αθήνα και τη Γερμανία. Η πολιτική του καριέρα άρχισε το 1900 όταν εξελέγη μέλος του Κοινοβουλίου της ανεξάρτητης Σάμου. Το 1912 πήρε μέρος στη στρατιωτική επιχείρηση για την απελευθέρωση του νησιού από τα τελευταία υπολείμματα της τουρκικής κατοχής. Συμμετείχε στην επανάσταση του 1916 στο πλευρό του Βενιζέλου και έγινε πρόεδρος της Βουλής και το 1924 πρόεδρος μιας κυβέρνησης που έμεινε στην εξουσία μόνο τρεις μήνες. Ανέλαβε πρόεδρος της Βουλής από το 1926 ως το 1928 και έγινε υπουργός

Στρατιωτικών στην κυβέρνηση του Βενιζέλου τον ίδιο χρόνο (1928). Μετά το θάνατο του τελευταίου, ο Σοφούλης ανέλαβε την αρχηγία του Κόμματος των Φιλελευθέρων.

Σπαής Λεωνίδας (1892-1981). Γεννήθηκε στην Άρτα της Ηπείρου. Νέος σχεδίαζε να μεταναστεύσει στην Αμερική αλλά επειδή έπρεπε να εκπληρώσει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις, κατατάχθηκε ως εθελοντής το 1912 και υπηρέτησε με το βαθμό του λοχία στο πεζικό. Προβιβάστηκε κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων και μονιμοποιήθηκε το 1914. Το 1916 ακολούθησε το Βενιζέλο στην επανάσταση της Θεσσαλονίκης. Πήρε μέρος στις περισσότερες στρατιωτικές συνωμοσίες μεταξύ 1922 και 1935. Αποτάχθηκε το 1932 και φυλακίστηκε μετά το κίνημα του 1935.

Τσαλδάρης Παναγής (1868-1936). Γεννήθηκε στη Κόρινθο. Σπούδασε νομικά στην Αθήνα, στο Βερολίνο και το Παρίσι. Ήταν υπουργός Δικαιοσύνης στην κυβέρνηση Γούναρη του Φεβρουαρίου του 1915 και αργότερα εξορίστηκε για τα βασιλικά του φρονήματα. Έγινε υπουργός Εσωτερικών στη κυβέρνηση του Ράλλη το Νοέμβριο του 1920. Μετά την εκτέλεση του Γούναρη, το 1922, έγινε αρχηγός του Λαϊκού κόμματος. Το 1927 ήταν υπουργός Εσωτερικών στην “οικουμενική” κυβέρνηση και το 1932 έγινε πρωθυπουργός. Η μετριοπαθής του στάση τον έφερε αντιμέτωπο τόσο με τους βενιζελικούς όσο και τους βασιλόφρονες εξτρεμιστές.

Χατζηκυριάκος Αλέξανδρος (1874-1958). Γεννήθηκε στη Σύρο από εύπορους γονείς. Αποτάχθηκε από το ναυτικό το 1920 για τα βενιζελικά του φρονήματα και επαναφέρθηκε από την επανάσταση του 1922 ως εκπρόσωπός της στο ναυτικό. Η πολιτική του επιρροή στο όπλο αυτό κυριάρχησε για μια τουλάχιστον δεκαετία. Ο αυταρχικός χαρακτήρας του δημιούργησε πολλούς εχθρούς και στις δύο πολιτικές παρατάξεις. Όπως και ο Κονδύλης, μεταπήδησε από το βενιζελικό στρατόπεδο στο Λαϊκό Κόμμα το 1931-1932. Το κίνημα του 1935 τον αιφνιδίασε ως υπουργό Ναυτικών.